M.
MARULIĆ

JUDITA

CLISSA

SALONA

SPALATO

ISOLA BRAZZA

ISOLA

MARKO MARULIĆ / JUDITA

DJELA HRVATSKIH PISACA

IZVANREDNO IZDANJE

UREDNIK

DRAGUTIN TADIJANOVIĆ

MARULIĆ

JUDITA

NACRT ZA OMOT

LJUBO BABIĆ

MARKO MARULIĆ

JUDITA

S DRVOREZIMA I INICIJALIMA

IZ DRUGOG IZDANJA

(1522)

ZORA

DRŽAVNO IZDAVAČKO PODUZEĆE HRVATSKE

ZAGREB

1950

PREDGOVOR NAPISAO

MIHOVIL KOMBOL

TEKST *JUDITE*
I TUMAČ MARCELA KUŠARA REVIDIRAO

VJEKOSLAV ŠTEFANIĆ

IVAN MEŠTROVIĆ / MARKO MARULIĆ

USPOMENI

PETSTOGODIŠNJICE ROĐENJA

MARKA MARULIĆA

1450 - 1950

O MARKU MARULIĆU

U doba, kad je Marko Marulić u Splitu u školi talijanskog humanista i latinskog pjesnika Tidea Acciarinija prodirao u duh rimskih klasika, bilo je već u našim primorskim gradovima započelo ono kulturno vrenje, koje će doskora dati hrvatskoj književnosti sasvim novu svjetovnu boju i dići njezine umjetničke kvalitete na neuporedivo viši stepen od dotadašnjeg. Položaj, što ga je građanska klasa stekla u toku srednjega vijeka, postajao je (da se poslužimo Engelsovom konstatacijom) u ovo doba dubokog ekonomskog preobražaja Evrope i dekompozicije srednjovjekovnih feudalnih oblika života preuzak za njezinu revolucionarnu ekspanziju, i talijanska je renesansa, rušeći naročito na ideološkom području monopol crkve i stvarajući temelje nove svjetovne kulture, upravo za Marulićeva života doživljavala svoj vrhunac i oplođivala već i druge evropske zemlje, a među njima i naše primorske gradove, gdje je ekonomsko-društveni razvitak omogućivao takvo oplođivanje. Ali i čitav onaj uski, od Turaka neosvojeni pojas naše zemlje od Dubrovnika do Varaždina, na kojem će jedinom biti u književnosti stvaralačkog rada do oslobođenja Slavonije, doživljuje u ovo doba i u toku šesnaestog stoljeća svoju kulturnu obnovu, izbacujući začudno velik broj istaknutih ljudi, što ratnika, što umjetnika i pjesnika ili ideoloških boraca. Dok je Andrija Jamometić uzaludno nastojao da ostvari crkveni koncil u Baselu i taj pokušaj platio glavom, bili su naši ljudi magna pars u kadru kulturnih radnika u Ugarskoj u doba Matije Korvina, a za najslavnijega od njih, Jana Panonija iz Česmice u sjevernoj Hrvatskoj, znali su i u Italiji vrlo dobro da je po narodnosti Hrvat *(di nazione Schiavo* veli za nj čuveni firentinski knjižar Vespasiano da Bisticci u *Vite di uomini illustri).* U našim primorskim gradovima postoje već za Marulićeve mladosti humanističke škole, kojima više ne upravlja crkva, nego gradske općine, a postoje već i mali kružoci humanistički obrazovanih ljudi i

latinskih pjesnika, samo što su njihovi spisi velikim dijelom izgubljeni. Šibenčanin Juraj Šižgorić, koji je, oduševljeno pozdravljen od dvadesetisedmogodišnjeg Marka Marulića, prvi izdao štampom svoje latinske pjesme (1477.), nije samo pisao latinske stihove pod utjecajem klasika, već je, opisujući svoj rodni grad, prvi zanosno (iako suviše nekonkretno) govorio i o našem narodnom pjesništvu i prevodio narodne poslovice, danas na žalost izgubljene. U Dubrovniku poslije nekoliko starijih pjesnika, kojih su djela izgubljena, djeluje za Marulićeva života naš najtipičniji humanist i poslije Panoniusa najdarovitiji latinski pjesnik i govornik Ilija Crijević, a pored njega Maruliću srodniji Jakov Bunić, čiji je latinski spjev *De raptu Cerberi* (O otmici Cerbera) Marulić imao u svojoj knjižnici. U Splitu se također već 1477. spominje u jednoj Šižgorićevoj pjesmi Petrus Petrachius kao latinski pjesnik, ali nam ni od njega nije ništa sačuvano; prvi se potanje poznati književni kružok u Splitu okuplja oko Marka Marulića kao svojeg najslavnijeg člana. To je bilo neveliko kolo ljudi iz vodećeg društvenog sloja, koji je i drugdje i kod nas bio nosilac humanističkog pokreta: biskup Toma Niger, govornik i pomagač Petra Kružića i bana Berislavića, radoznali starinar Dmine Papalić, koji je našao Hrvatsku Kroniku i donio je Maruliću, da je prevede na latinski, Marulićev biograf i latinsko-hrvatski pjesnik Franjo Božičević Natalis i više drugih, neznatnijih. No u petnaestom je stoljeću pored latinskog već bilo procvalo i hrvatsko pjesništvo; iz petnaestog je stoljeća vjerojatno najveći dio lirske zbirke Šiška Menčetića i još nekih, a sigurno zbirka Džora Držića, koji je umro 1501., iste godine kad je Marulić napisao svoju Juditu. I prvi su Hvarani propjevali još za Marulićeva života.

Razvijanje građanske klase u okviru feudalnih država, u kojima je moć crkve, iako ideološki i politički podrovana stvaranjem nove svjetovne kulture i samostalnih nacionalnih monarhija, još uvijek bila jaka, dovodilo je ipak već u doba renesanse do neizbježivih protivurječnosti i ostajanja u idejama prošlosti, a te su se nejednakosti u oslobađanju od feudalno-crkvenih tradicija još povećavale širenjem novih ideja i njihovim prilagođivanjem različitom stepenu ekonomsko-društvenog razvitka pojedinih evropskih zemalja. Takvih je nejednakosti u razvitku, pa prema tome i nejednakosti u kulturnom i književnom životu bilo i na hrvatskom tlu. Gradovi feudalne sjeverne Hrvatske oslobađali su se od srednjovjekovnih životnih oblika sporije nego južni, pa se u njima i

književnost pojavila kasnije. Tu je bilo u prvom redu mogućnosti za dodir sa sjevernoevropskim humanizmom, kako svjedoči Pergošićevo zanimanje za Erazma, a pored toga za dodir s protestantizmom, najživlji u sjevernom Hrvatskom Primorju i Istri, koja je Njemačkoj dala pored humanista i profesora u Tübingenu Matije Grbca (Matthias Garbitius Illyricus), izdavača Hesiodova spjeva »Djela i dani«, i neustrašivog protestantskog borca Matiju Vlacića (Matthias Flacius Illyricus). Ali i među južnim je gradovima bilo znatnih razlika i u društvenom razvitku i u oslobađanju od prošlosti i prilagođivanju novim humanističkim idejama. Najsretniju je historiju imao Dubrovnik, glavni grad male, ali stvarno nezavisne trgovačke republike, kojoj je pošlo za rukom da se othrva pritisku susjednih feudalaca i da nađe modum vivendi čak i s Turcima. Dubrovčani su sa svojim pomorstvom i trgovinom i sa svojim samostalnim političkim svezama već otpočetka bili u živu dodiru s Firencom, Rimom, Napuljem i drugim žarištima nove kulture u Italiji, a neki su dubrovački pjesnici bili i u izravnom ličnom dodiru s pojedinim talijanskim književnicima. Politička samostalnost i razvijeniji ekonomski i društveni život omogućio je i kontinuitet u književnom radu, koji je sve do osamnaestog stoljeća od svih naših gradova, osim donekle Zagreba, ostvario jedini Dubrovnik i koji se ni u doba kasnijih ekonomskih kriza nije nikada sasvim prekidao. Naprotiv su gradovi sjeverno od Dubrovnika već u prvoj polovini petnaestog stoljeća pali za nekoliko stoljeća pod mletačku vlast, koja im je skučila autonomiju i ograničila ekspanziju. Split je već u Marulićevo doba udaljeniji od pomorskih putova nego i sam mletački Hvar, kako je već opazio Hanibal Lucić 1522. u jednoj poslanici Splićaninu Jerolimu Martinčiću:

Zatvoren tamo tja ne čuješ u kutu,
mornarom kako ja koji sam na putu,
kako je prikrila rodiotski otok
čudna moć i sila, ku poda vas istok.

Upadi Turaka, pojačani zbog neizbježivih ratova između Turske i Mletaka zainteresovanih u istočnom basenu Sredozemnog mora, dopirali su već u petnaestom stoljeću do zidina primorskih gradova kao mletačkih bastiona na istočnoj obali Jadrana; već Šižgorić jadikuje u jednoj elegiji radi pustošenja šibenske okolice, započinjući tako onu beskrajnu zapijevku, koja će u našoj književnosti trajati nekoliko stoljeća. Kako su i sami Mleci u petnaestom sto-

ljeću u humanističkim studijama još zaostajali za Firencom, tako je i u ovim našim gradovima, izuzevši vedriji Hvar u šesnaestom stoljeću, srednji vijek trajao dulje i upornije nego u naprednijem Dubrovniku. Najjasniju sliku o tom daje današnjem čitaocu prvi i drugi svezak »Starih pisaca hrvatskih«, prvi većinom posvećen Splitu, a drugi Dubrovniku; prvi sav kršćanski i moralistički, a drugi svjetovan. Ako je u Splitu i bilo — a sigurno i jest bilo — i svjetovnog pjesništva, ipak je karakteristično, da se u Splitu nisu našli ljubitelji, koji bi ga skupljali, kao što su se već na početku šesnaestog stoljeća našli u Dubrovniku.

Premda ne znamo mnogo o Marulićevoj mladosti i školovanju, ipak imamo i pored njegovih djela — najboljeg tumača svakog pisca — dosta dokumenata, koji nam pomažu da dobijemo prilično jasnu sliku naročito o njegovoj književnoj kulturi i o njegovu odnosu prema ideološkim i kulturnim smjernicama njegova vremena. Kao potomak ugledne patricijske porodice Marulić je očito već u mladim danima stekao solidno klasično obrazovanje, koje se tada već i kod nas smatralo temeljem svakog višeg obrazovanja; u svojem pismu Šižgoriću on govori s mladenačkim zanosom o starim klasicima. Zanimljiv je i za razumijevanje Marulićevih djela važan popis knjiga u njegovoj oporuci, prvi dokumenat te vrste iz književne radionice jednoga hrvatskog pisca. Razumljivo je, kad se imaju na umu njegova latinska djela, da dobru četvrtinu te za ono doba i za naše prilike dosta velike knjižnice zauzimaju djela crkvenih otaca, a pored njih djela starih kršćanskih pjesnika, kao što su Sedulius i Juvencus iz četvrtog i Arator iz šestog stoljeća n. e., koji su se poslije izuma štampe ponovo izdavali, ali i djela suvremenog kršćanskog pjesnika Baptiste Spagnolija iz Mantove, koga je i Ilija Crijević čitao, kad se poslije svoje mladenačke ljubavne lirike posvetio kršćanskom pjesništvu. Ali za tim piscima ne zaostaju po broju ni stari klasici, što pjesnici, što historičari i filozofi: Vergilije, Horacije, Juvenal, Propercije, Marcijal, Stacije, Herodot, Livije, Plutarh, Tukidid, Plinije, Salustije, Suetonije, Ciceron, Aristotel, Platon (u čuvenom latinskom prijevodu Marsilija Ficina), Seneka i drugi. Kako se je humanizam u svoj Evropi širio i preko starih pisaca i preko njihovih talijanskih podražavalaca i komentatora, tako i u Marulićevoj knjižnici naporedo sa starim klasicima stoje i djela suvremenih talijanskih humanista: čuvene *Elegantiae latinae linguae* Lorenza Valle, spisi Leonarda Brunija Aretinca, Pomponija Leta (u čijoj je družbi bio u Rimu mladi Ilija

Crijević), Guarina iz Verone (učitelja Jana Panonija), Marka Antonija Sabellica i drugih, pa čak i *Facetiae* (Pošurice) Poggia Bracciolinija, dok je Boccaccio zastupljen samo svojim spisom o Danteu. Iz iste se oporuke zna i to, da se Marulić bavio i slikarstvom, pa kao što je u knjižnici skupio više gramatičkih spisa i kompendija o retorici i metrici, tako ima u njoj i knjižica s uputom u slikarstvo *(De arte picturae)*. Osim stare književnosti snažno su već na prve humaniste djelovale ruševine, koje su svjedočile o veličini staroga Rima. Već su se poznatom firentinskom kroničaru Giovanniju Villaniju — iako je još bio pisac srednjovjekovnog tipa — za vrijeme jubileja u Rimu 1300. usjekli u sjećanje više spomenici staroga Rima negoli samo hodočašće. Kao što se nekoć Petrarka sa Giovannijem Colonnom često penjao na Dioklecijanove terme, odakle je pucao vidik na rimske ruševine, tako se i naš Marulić sa svojim prijateljem i oduševljenim starinarom Dminom Papalićem skitao po ruševinama Solina i divio ljepoti rimske arhitekture u Dioklecijanovoj palači, kako pripovijeda u posveti svojih komentara o starim natpisima *(In epigrammata priscorum commentarius)*. Od Petrarke potječe i navika humanista, da utiske dobivene na pohođenim mjestima prodube čuvstvenim razmatranjima o događajima, koji su se na njima zbili, pa se tako i Marulić u upravo spomenutoj posveti predaje meditacijama o prošlosti i nekadašnjoj znamenitosti Solina i Splita. Zna se, s koliko su strasti humanisti skupljali sve ostatke antičke kulture; tako je u Italiji Poggio prvi skupljao rimske natpise verući se po ruševinama, a kod nas je to prvi činio Marulić sa Dminom Papalićem u Solinu. Ali i da nemamo svih tih dokumenata, dovoljno je pročitati prvo pjevanje D a v i d i j a d e i J u d i t u, pa da se vidi, da je njihov pisac prošao školu starih pjesnika.

Oduševljavanje za klasičnu starinu nije bilo samo oduševljavanje starinara, filologa i čistih literata, kao što će to često kasnije postati. Izučavanje antike imalo je mnogo dublje značenje; premda je zbog latinskog jezika bilo najvećim dijelom nepristupačno širim slojevima i često imitatorsko i jednostrano, ono je ipak bilo progresivno naročito po tom, što je mladoj građanskoj klasi služilo kao moćno oružje u borbi protiv feudalno-crkvene ideologije srednjega vijeka. Stari su bili učitelji nove građanske Evrope u vještini pisanja, slikanja i vajanja, ali nisu bili samo to; humanisti, prvi predstavnici nove svjetovne inteligencije, nalazili su u njima i prve temelje racionalnog objašnjavanja svijeta, koje im je

pomagalo pri oslobađanju filozofije od teologije, a u isto vrijeme i istinito prikazivanje prirode i čovjeka, čije je carstvo zemlja i koji je zvan da sam, svojim vlastitim silama, upravlja svojom sudbinom. Odatle visoko shvaćanje čovjekove uloge kod Marsilija Ficina, Pica della Mirandola ili kasnije kod Tommasa Campanelle, kojemu je čovjek »kralj, epilog, harmonija, svršetak sviju stvari«. Sve su to dobro shvatili kršćanski protivnici humanizma, i Savonarola je vrlo dobro osjetio svjetovni i u krajnjim konsekvencijama protivucrkveni značaj humanističke kulture, kad je grmio protiv umovanja osnovanog samo na razumu *(ragioni naturali)* i kad je govorio o ljubiteljima starine: »Eno ih, imaju u rukama humanističke knjige i misle, da će znati upravljati dušom s pomoću Vergilija, Horacija i Cicerona!« Pa ipak je radi prije spomenutih protivrječnosti bilo znatnih razlika među pojedinim humanistima, od kojih su jedni snažno razvili historijsku kritiku i dolazili do oštrih protucrkvenih zaključaka kao Lorenzo Valla ili Pomponazzi, dok su drugi nastojali da pomire antiku i kršćanstvo ne dirajući u auktoritet crkve ili se čak zalažući za nj. Među ovim posljednjima nalazio se i naš Marulić, koji ne samo što se uza svu svoju humanističku obrazovanost nije ni na čas pokolebao u svojoj privrženosti crkvi, nego je čak veliki dio svojega književnog truda i svu svoju vještinu u latinskom jeziku uložio u učvršćivanje kršćanskog morala kao jedine sigurne osnovice u životu. On je čak i u komentarima starih natpisa u prvom redu kršćanski moralist i asket, naglašujući već u posveti Dmini Papaliću prolaznost zemaljskih stvari i nalazeći čovjekovu sreću »izvan zemlje« i »izvan putova godine i sunca«. To je Marulićevo gledanje na svijet došlo pogotovo do izražaja u njegovu latinskom djelu o dobrom i blaženom životu *(De institutione bene vivendi,* 1506.), *Evangelistariju* (1516.), u djelu o poniženom i uzvišenom Isusu *(De humilitate et gloria Christi,* 1519.) i drugim moralnodidaktičkim spisima. Ta su se vješto i jasno pisana djela, naročito prva dva, još mnogo puta preštampavala u različitim evropskim gradovima (Mlecima, Firenci, Baselu, Kölnu, Antwerpenu, Parizu) i prevodila na mnoge jezike (talijanski, francuski, njemački, portugalski, češki), tako da su bila raširenija u stranom svijetu nego u Marulićevoj domovini, gdje ni jedno od tih djela nije u ono doba prevedeno na hrvatski. Popularnost je tih Marulićevih spisa u Evropi lako shvatljiva u doba, kad su katoličku crkvu sa svih strana potkapali novi revolucionarni pokreti, kako su u svojim uvodima isti-

cali i njihovi prevodioci, gotovo odreda svećenici, a stjecaj je historijskih okolnosti htio, da su se u tadašnjim svjetskohistorijskim sukobima čuli i glasovi dvojice Hrvata: slabiji Marulićev i jači Flacijev.

Kad je riječ o Marulićevim pjesničkim djelima i o vremenu njihova postanka, svatko bez sumnje najprije pomišlja na J u d i t u, završenu 1501., ali i ostali Marulićevi dosad izdani spjevovi, svi obojeni kršćanski i moralistički, ostavljaju u čitaocu utisak, da su nastali u poodmaklim godinama, kad je sklonost refleksijama obično jača od lirskih zanosa. Pa ipak nije nimalo vjerojatno, da bi pisac, koji je onako marljivo čitao stare i novije latinske pjesnike i koji je ostavio toliko pjesničkih sastavaka, počeo pisati stihove istom u pedesetoj godini ili još kasnije. Imamo i jedno njegovo vlastito svjedočanstvo, da to nije bilo tako, premda se to svjedočanstvo odnosi na sitnicu; u komentaru jednog starog natpisa on sam spominje epitafij, koji je sastavio još u mladosti, kad je »polazio školu svojeg učitelja Tideja«, a taj epitafij — omiljela forma u ono doba pisanja sažetih epigrama po klasičnom uzoru — nije vjerojatno bio osamljen. Nemajući u rukama nego jedan dio njegovih latinskih pjesama i ne znajući točno, kad je počeo pisati hrvatski, mi smo još lišeni znanja, koje bi nam dobro došlo naročito radi toga, što nam se i nehotice nameće pitanje: nije li Marulić u mladosti možda i drugačije pjevao? Nije li i njega možda zanio kakav ženski lik, kao što su Iliju Crijevića u mladosti zanosila *membra fugacia** Rimljanke Flavije, premda je u zrelim godinama također pjevao pobožne pjesme? Ili ljepota prirode, koju su, osobito u svojim idilama, tako lijepo umjeli dočarati neki humanisti, pa i naš Crijević, prikazujući u jednoj pjesmi ljetovanje na otoku Lopudu, a u drugoj ljepotu i svježinu Rijeke Dubrovačke? Ni kod Marulića ne možemo takvu mogućnost apodiktički poricati, premda je dopušteno posumnjati barem o postojanju ljubavnih pjesama, kad se sjetimo, da u njegovoj knjižnici nema Ovidija, Katula ni Tibula, a niti talijanskih ljubavnih pjesnika, koje su naši pjesnici onoga doba tako marljivo čitali. Sve to ne mora značiti, da ih nije poznavao, ali može značiti, da ih nije smatrao prisnim prijateljima, bez kojih se ne može biti. Ali ako u Marulića i nije bilo čulne poezije, kakve ima toliko u tadašnjih humanista, ipak je vrlo vjerojatno, da je među njegovim latinskim

* udovi, što se izmiču

pjesmama, u kojima se je možda izražavao intimnije nego u hrvatskima, bilo i stihova s vedrijim svjetovnim raspoloženjem, kakvih ima ponekad i u njegovim dosad poznatim latinskim pjesmama. Naprotiv su njegovi dosad poznati kraći spjevovi, i hrvatski i većina latinskih, proizvodi onog istog moralista i didaktičara, kojega poznajemo iz latinskih djela, i nastali su vjerojatno u posljednjem odsjeku njegova života; uz jednu pjesmu ima epigram, gdje se to i kaže:

Složi riči ove Marko Marul, znajuć
da ga jur Bog zove, tilo se starajuć...

U često citiranom spjevu »Dobri nauci«, gdje uzima na nišan svećenike odane svjetovnim porocima, on govori u biti ono isto, što i u latinskom djelu o poniženom i uzvišenom Isusu, ali više u moralnodidaktičnom tonu nego u tonu satire, ne dostižući oštrine i gnjeva, kojom se već u četrnaestom stoljeću neki nepoznati i priprosti glagoljaš obarao na pokvarenost svećenstva:

Mnozi od njih, ki, ako bi v sviti[1] *stali,*
skot bi pasli i kopali i orali,
a sada su prevtil[2] *trbuh potpasali,*
komu kako bogu služe veli i mali.

Više satiričkog patosa ima i u Mavra Vetranovića, koji se ne obara na obične svećenike, već na »crkovne glave«, koje nastoje »da svoj rod pomogu plačnijemi dukati« i koje »crkovnu plav lupeški vladaju«, grozeći se ujedno Rimu propašću zbog njegove oholosti. Najveći dio Marulićevih kraćih spjevova i spjevova njegovih suvremenika izdanih zajedno s njegovima pripada književnim rodovima njegovanim u srednjem vijeku. Stumačenje Kata je parafraza poznate zbirke distiha tobožnjega Katona *(Disticha moralia Catonis)*, koja se u srednjem vijeku upotrebljavala kao školska lektira i koju je već neki naš glagoljaš pri kraju srednjega vijeka prevodio u prozi. Govorenje sv. Bernarda od duše osujene, za koje nije dokazano da je Marulićevo, pripada omiljelom srednjovjekovnom književnom rodu t. zv. prenja *(contrasti, débats, Streitgedichte)*, a preveo ga je također prvi put neki glagoljaš oko 1400. U istu vrstu ide i Marulićev Poklad

[1] u svijetu, t. j. kad ne bi bili svećenici. — [2] pretio, debeo.

i Korizma, u kojem se humoristički crta borba Pokladove vojske protiv vojske Korizmine s isticanjem spasonosnosti posta i korizme. Tuženje grada Hjerozolima ide u srednjovjekovnu vrstu pjesama, koje su se zvale *lamenti* i kakvih će još biti u hrvatskoj književnosti (Tužba grada Budima Mavra Vetranovića). Usred tih većinom asketskih pjesama strši kao najčitkija Molitva suprotiva Turkom, u kojoj također prevladava religiozni ton, ali izazvan konkretnim nevoljnim stanjem našega naroda u ono doba turskih provala i zbog svoje rodoljubne zabrinutosti topliji i rječitiji. Zbog te ju je rodoljubne tendencije i reproducirao Zoranić u svojim Planinama.

Sve su ove kraće hrvatske pjesme, o kojima je dosad bila riječ, zapravo nastavak duhovnog pjesništva naših »začinjavaca« četrnaestog i petnaestog stoljeća, kojima je bilo više stalo do propovijedanja kršćanskog morala i retoričkog slavljenja svetaca nego do umjetničkog oblikovanja životne stvarnosti. U svima vlada duh srednjega vijeka kao i u Marulićevim moralnodidaktičkim djelima, i nigdje se ne osjeća, da ih je pisao pisac zadojen humanističkom kulturom, a nema u njima ni onoliko lirizma, koliko ga na mahove sretamo u Vetranovićevim stihovima. Možda ni sam Marulić nije u njima imao druge ambicije nego da ono isto gledanje na svijet koje je obrazlagao u svojim latinskim djelima, pretoči u hrvatske stihove, imajući pred očima publiku, kakvu je predstavljala njegova sestra Bira, duvna benediktinskog samostana, za koju je i pisao poneke pjesme, ili pak njezine drugarice u samostanu, kojima je upravljao prozne pobožne poslanice nazivajući se u njima pravim imenom Marko Pečenić.

Pa ipak Marulić, marljivi čitalac starih klasika i skupljač ostataka rimskih starina, nije ni u svojim stihovima ostao dokraja samo moralnodidaktičan pisac, već je na mahove i iz njih progovarao pjesnik nove građanske sredine i novih shvaćanja umjetnosti, koja su oko 1500. već snažno izbijala u hrvatskoj književnosti. To se dogodilo donekle u njegovim latinskim pjesmama, a pored toga naročito u duljim epskim spjevovima, u kojima je imao i više ciljeve i više uzore, kako i sam priznaje spominjući u predgovoru Judite zakone starih pjesnika. To dakako ne znači, da je pjesnik Davidijade i Judite neki drugi Marulić, a ne onaj, što ga poznajemo iz njegovih ostalih djela; i ova su oba djela kršćanska i pisana s namjerom da se proslave znamenita lica iz starog zavjeta. Davidijada je jedan od onih

brojnih latinskih spjevova, kojih su pjesnici težili za onim istim ciljem, za kojim je težio prije spomenuti dio manje naprednih humanista, t. j. za tim, da u poeziji pomire kršćanstvo i antiku; pjevati u isto vrijeme kršćanski i klasično bio je ideal, za kojim su podjednako težili Jacopo Sannazzaro i Girolamo Vida u Italiji kao i Jakov Bunić ili Marko Marulić u našoj književnosti. To je bilo ono čudno doba, kad je u latinskom spjevu o životu Hristovu Jakova Bunića Pluton slao Erinije, da pobune Iruda protiv Hrista, i kad je Isus nazivao svojega oca »vladaocem zvjezdonosnog Olimpa«. Ali kako je renesansa kao pokret građanske klase unatoč latinštini humanistâ ipak pomagala do pobjede evropskim narodnim jezicima, koji od ovoga doba konačno sazrijevaju kao književni jezici, tako je i Marulić zdravim instinktom osjetio tu tendenciju vremena i pokušao da taj isti ideal ostvari u svojem rođenom jeziku (ukoliko je, dakako, uopće bio ostvarljiv). Poznate riječi u predgovoru Judite, da je to djelo napisao »po običaju naših začinjavac i jošće po zakonu onih starih poet«, izražavaju zapravo taj isti ideal: ostati tematski u tradicijama kršćanskog pjesništva i pisati pobožnu legendu, kakve su pisali naši dotadašnji duhovni pjesnici, ali u isto vrijeme oblikovati građu na način klasičnih pjesnika.

Istina, ova težnja, da se kršćanski predmeti prikažu u vergilijansko-klasičnom ruhu, lako se pretvarala u mehaničku imitaciju izvanjskih ukrasa starih pjesnika, pa toj opasnosti nije umakao ni naš Marulić. On se doduše već na početku spjeva odrekao zazivanja Apolona i Muza, pa je još i kasnije posumnjao u vrijednost tih »poetskih taščin«, ali je ipak svoj spjev protkao mitološkim i historijskim sjećanjima, koja djeluju više kao posao humanističkog erudita nego kao posao pjesnika (tako kad ljepotu Juditinu ispoređuje s ljepotom najčuvenijih žena u historiji — što je kao opće mjesto u tadašnjoj poeziji ponovio i u Suzani — ili kad poslije asirske gozbe navodi primjere zlih posljedica pijanstva). Na sreću stari pjesnici nisu za Marulića ostali samo riznica lako pristupačnih ukrasa, već su na njega djelovali i na onaj jedini umjetnički korisni način, koji je uvijek oplođivao književnost, to jest tako, da su izoštravali njegove vlastite sposobnosti za opažanje i oblikovanje. Tako se dogodilo, da je u Marulića na mahove zaista proradila pjesnička fantazija i da je ispod njegova pera izišao niz živih i realističnih prizora i slika, kakvih dotad nije bilo u hrvatskoj književnosti. Takvo je skoro čitavo prvo pjevanje Judite

— koja je već u samoj svojoj građi pored religioznih sadržavala i dosta svjetovnih elemenata borbe protiv tuđeg osvajača — s prikazom Nabukodonosora među vojvodama i s prikazom vojske u pokretu; naročito kraj pjevanja, koji sugestivno dočarava utisak nepobjedive sile, ide među najčitkije stranice naše starije poezije. Takva je gozba u Betuliji i razilaženje pijanih Asiraca poslije gozbe kod Holoferna, a još više kićenje Juditino, poznato iz svih antologija naše starije poezije, i utisak njezine ljepote na Židove i Asirce. (Kao svi umjetnici srednjeg vijeka i renesanse crta i Marulić Juditu kao suvremenu ženu, kao što je i Nabukodonosora, njegove vojvode i vojsku po tadašnjem običaju opisao na suvremen način).

U tim se prizorima Marulić bitno udaljuje od tona srednjovjekovne moralističke legende, koja još prevladava u drugim dijelovima spjeva, dajući mjesto neprestanog isticanja kršćanske tendencije jasno viđene slike ljudskih postupaka i situacija. Ta se jasnoća gledanja očituje još naročito u brojnim poredbama, koje su nesumnjivo plod marljiva čitanja Vergilija i drugih epskih pjesnika, ali koje uza sve to ne djeluju nimalo kao literarna imitacija, već kao neobično živa zapažanja stvarnosti, življa nego u ijednog našeg starijeg pjesnika. To su redovno zapažanja iz vlastite doživljajne sfere, i kad bi netko sabrao sve Marulićeve slike i poredbe iz prirode, pokazalo bi se, da su — osim rijetkih »literarnih« izuzetaka — sve doživljene i viđene i da su sve odraz prirodnih pojava značajnih za našu obalu obrubljenu »školjima«. Kao primjer, kako Marulić umije dočarati pojave u prirodi, neka posluži opis praskozorja, kad se već gorski vrhovi bijele i more iskri, a još nije svanuo dan (to je onaj isti čas, koji je Danteu u I. pjevanju Čistilišta izmamio poznatu divnu tercinu o zori i o treperenju mora u daljini):

Još iz dna izvita ne biše sva zora,
ni rosa sa cvita opala, da[3] gora
biljaše jur zgora visoko vrhami,
a struja od mora mišaše iskrami;
jure noć s tminami doli pošla biše.
da[4] još dan s zrakami uzišal ne biše,
kada se skupiše vićnici u komori . . .

[3] ali. — [4] ali.

Kad opisuje, kako se Judita i Abra žure s Holofernovom glavom uz brijeg prema gradu, pjesniku se nameće slika, koju je sigurno često promatrao »više školj« (iznad otoka):

Kako kada sokol uhvati lovinu,
zav'je se više školj[5]*, side na visinu,*
ne pustiv živinu iz nohat,[6] *ku je jal,*[7]
dokla dopre stinu, gdi je gnizdo svijal;
hrlo ti je lital, da se napitaju
ptići, jerbo je znal, da lačni čekaju:
tako t ne sustaju ove dvi, ni sidu,
dokla ugledaju vahtare na zidu...

Marulić voli naročito slike uznemirenog mora i rasrđene prirode:

Kako kad tmastima kreljutmi oblak gust
prikriv nebo dima,[8] *miga,*[9] *gromi*[10] *u hust:*[11]
mornar jidra popust,[12] *upije ter hiti,*
da k kraju svrnuv šust u porat uhiti;
težak drhće liti, boji se, govori:
»Grăd mi će pobiti vinograd i bori,
i žita, ka gori jur podivaju klas;
ojme! zgubih skori mu hranu, moj trud vas!«
Tako t' ognjenu vlas Oloferna slišav,
trepi svak...

Dok ovdje daje naročitu živost slici uzvik zabrinutog seljaka, dotle je na drugom mjestu vrlo plastično prikazao uzbunu, koja nastaje u asirskom taboru na glas o smrti Holofernovoj, vraćajući se potom opet omiljelim slikama:

Svi se pristrašiše, kako kcmu gavun[13]
vali zbiv, odniše argutlu[14] *i tamun;*[15]
dimajući garbun[16] *jidrom paha,*[17] *huhće,*[18]
miša s morem salbun,[19] *on od straha drhće:*
takim strahom dahće b'jeno srce ovih...
— — — — — — — — — — — — — — —
Mrmor je svuda vril, smete se vas okol;
strknja usta od sil,[20] *svak je bižat obol.*[21]
Kako kada sokol u nebo se vija,
jato se ptic odzdol široko razvija;

[5] vine (zavije) se iznad školjâ (otokâ). — [6] nokata. — [7] uhvatio. — [8] puše. — [9] sijeva. — [10] grmi. — [11] tutanj. — [12] spustivši. — [13] sobica na krmi broda (tal. gavone). — [14] držalo od kormila. — [15] timun, kormilo. — [16] grbin, poludnevni vjetar (tal.). — [17] drma... — [18] šumi. — [19] pržina. — [20] nasta od silâ (vojske). — [21] nagnuo.

ča pri more[22] *svija, naprid se pojima,*
jer ga strah zabija, duše ne pojima:
tako tada njima bojazan micaše...

Kao čvorci na vinograd spuštaju se Betulijci na ostavljeni asirski tabor:

Kako vinograd gust, kad je voće zrilo,
koga ne bude bljust[23] *pudar ni pudilo,*[24]
jato ga pokrilo čvrljak,[25] *grozd ne ojde,*[26]
kad se je najilo, s punom gvačom[27] *pojde:*
tako svaki dojde šiju nakrcavši...

Ovakvo zapažanje stvarnosti, i to stvarnosti, koju je doživljavao i koja ga je uzbuđivala, daje na pojedinim mjestima naročitu boju i njegovu pjesničkom jeziku, koji bi zaslužio posebno razmatranje. U takvim se slučajevima uza svu težnju za kultiviranošću izraza približuje narodnim slikama, kao kad, govoreći o Nabukodonosoru, veli, kako poslije oduševljenih hvala njegovih vojvoda

.... kralj veće uzbuja,
kako kad se svode vali, gdi je struja;
ter hlepeć na tuja lovišća vrić mriže,
kako ljuta guja gori glavu dviže.

Što su mu življe slike zbivanja u fantaziji, to življe teče i stih, a i karakteristične pojedinosti naviru same od sebe, na pr. na koncu prvog pjevanja, gdje prikazuje bježanje ispred silne asirske vojske.

U Juditi je Marulić bio na vrhuncu svojega pjesničkog razvoja; Istorija od Suzane već je značila nazadak. Opis Suzanine ljepote detaljniji je, ali i konvencionalniji nego opis ljepote Juditine, koju prikazuje u djelovanju na druge kao Homer ljepotu Jeleninu. U opisu Suzanina raskošnog vrta još prepoznajemo Marulića iz Judite, ali u daljem toku spjeva sve više prevladava pobožna legenda i naglašena tendencija.

Marulić je napisao svoja najpoznatija djela na početku šesnaestog stoljeća, to jest u doba, kad je već čitavo kolo mladih pjesnika u Dubrovniku, kojima se još za Marulićeva života pridružio i mladi Hanibal Lucić na Hvaru, pjevalo u novom svjetovnom

[22] što prije može. — [23] čuvati. — [24] strašilo. — [25] čvoraka. — [26] ne ostavi. — [27] podvoljkom.

duhu i davalo hrvatskoj književnosti sasvim nov značaj. Rođen 1450., Marulić je u toj novoj književnosti stršio kao prelazan pisac i kao predstavnik starijega vremena, koje je, naročito u konzervativnijem Splitu, uza sve humanističke utjecaje bilo dublje povezano s tradicijama srednjega vijeka. Tako je on po znatnom dijelu svojega pjesničkoga rada zapravo jedan od posljednjih predstavnika hrvatske srednjovjekovne književnosti, skoro bismo rekli jedan od posljednjih »začinjavaca«, premda formalno savršeniji i rječitiji, a samo se u nekim njegovim djelima kroz te tradicionalne okvire probija humanist i pjesnik, koji je zajedno s ostalima otvarao u hrvatskoj književnosti nove perspektive. Među tim se djelima ističe Judita kao njegov najveći pjesnički uspon, i kad slavimo petstogodišnjicu njegova rođenja, mi slavimo u prvom redu pjesnika Judite.

MIHOVIL KOMBOL

JUDITA

LIBAR

MARKA MARULA SPLIĆANINA

U KOM SE UZDRŽI ISTORIJA SVETE UDOVICE

JUDIT

U VERSIH HRVACKI SLOŽENA

KAKO ONA UBI VOJVODU OLOFERNA
PO SRIDU VOJSKE NJEGOVE
I OSLOBODI PUK IZRAELSKI
OD VELIKE POGIBILI

POČTOVANOMU

U ISUKRSTU POPU I PRMANCIRU SPLICKOMU

GOSPODINU DOM DUJMU BALISTRILIĆU

KUMU SVOMU

MARKO MARULIĆ

UMILJENO PRIPORUČEN'JE

S DVORNIM POKLONOM

MILO POSKITA

ih dan svetih korizmenih, počtovani u Isukrstu gospodine i kume moj dragi dom Dujme, privraćajući ja pisma staroga testamenta, namirih se na historiju one počtene i svete udovice Judite i preohologa Oloferna, koga ona ubivši, oslobodi svu zemlju izraelsku jur od nadvele pogibili. Tuj historiju čtući, ulize mi u pamet, da ju stumačim našim jazikom, neka ju budu razumiti i oni, ki nisu naučni knjige latinske aliti djačke. Da od te stvari hoteći tvomu otačastvu, obojega jazika dobro umiću, dar prikazati, odlučih naslidovati hitrost dice one, ki o mladom litu starijih svojih darijući, narančе nadiju mirisnimi zel'ji, mažuranom, rusmarinom, rutom; umitelno naprave dar svoj, da zloćudo loveći povekše uzdarje. Ja put zloćudi njih ne perim, da samo onogaj hitra kićen'ja; jer inoga uzdarja od vas ne išćem, nego ko sam vele od pri našao: ljubav pravu i svršenu u Isukrstu, ku mi stanovito nosite veće ner sam dostojan, da koliko se pristoji pitomšćini vašoj ka svakomu prikloniti i prijaznivi. Tu poni hitrost — kako dim — naslidujući, usilovah se rečenu historiju tako napraviti, kako bude nikimi izvanjskimi urehami i uglajen'jem i ulizan'jem i razlicih masti čirsan'jem obnajena; a to, da ne rečete, da vam poklanjam onuje žita rukovet, koju u vaših knjigah bolju nahodite. Zaisto je onaje rukovet, da mnozim cvitjem opkićena; kada ju dobro razgledate, reći ćete: prominila je lice, kako no voćima stabla premaliti, kada najveće veselo cvasti budu. Evo bo historiju tuj svedoh u versih, po običaju naših začinjavac, i jošće po zakonu onih starih poet, kim ni zadovoljno počitati, kako je dilo prošlo, da mnoge načine opkladaju, neka je vičnije onim, ki budu čtiti,

naslidujući umitelnu sredbu raskošna kuhača, ki na gospockoj trpezi ne klade listo varene ali pečene jistvine, da k tomu pridaje saprana i paprana i inih tacih stvari, da slaje bude onim, ki su prišli blagovati. Ništar manje, da prem dar moj ni tolika dostojanstva, uzdan sam u vašu dobrotu, da ćete ga ljubeznivo prijati cića priproste pitomšćine i srčene prijazni, ka je od davna meju nami. Eto k vam gre Judita gospoja ma visoko počtovana, more biti ne s manjom urehom, nego kada se ukaza Olofernu, ne da vas kako i njega tim prihini, da prija pokripi u uzdržan'ju svete čistoće, prid oči vaše ponesši i postavivši sve lipote, krasosti, kriposti, dike i slave svoje, kimi se je urešila vele plemenitije i gizdavije nego ke no se reše svilom, zlatom i biserom; a znajući, da će moći tako počteno pribivati pod strihom vašom, kako je nigda pribivala u Betuliji pod svojom. Kada se budete s njom pitomo razgovarati, držu, da ju ćete pohvaliti ne manje ner veli pop Eliakim, ki od Jerosolime dojde sa svimi leviti u Betuliju, viditi ju, čuvši srca sminost, dila hrabrost i čudnovatu svetinju života nje. S toga joj da hvale izvrsne, časti dostojne, uzvišen'je visoko i poljubljen'je čisto, duhovno, pobožno, nijednom trohom nedostojna poželin'ja ockvrnjeno, kako se svetim pristoji i slugam božjim podoba. I vi poni dvorno ju primite, dobrovoljno nastanite, i ku vazda hvalite dilom, tu pohvalite i ustmi; jer je naučna hvaljena biti, navlastito od svetoga reda vašega popovskoga. Nju primite, a meni zapovite: zapovidem vašim služba ma vazda je pripravna da izvrši, ča budete veliti, koliko joj bude uzmožno. Mir i milost gospodina našega Isukrsta budi vazda s vami. Amen.

Od rojen'ja Isukrstova u puti godišće prvo nakon tisuća i pet sat, na dvadeset i dva dni miseca aprila. U Splitu gradu.

ISTORIJA SVA NA KRATKO

KA SE UZDRŽI U OVIH KNJIGAH

abukodonosor, kralj od Babilonije i od Asirije, držeći tad grad Ninive, pobi Arfaksata, kralja od Medi, kon rike Eufrata. Posla k mejašnikom svojim, da se podlože njemu: podložit se ne htiše. Otpravi s vojskom svoga vojvodu Oloferna, ki kuda projde, sve obuja. Pride napokon u zemlju izraelsku. Bi velik strah po svoj zemlji. U Jerosolim činiše mnoga ponižen'ja i posvetilišća, Bogu se priporučujući. On podstupi Betuliju, odvrati vodu, ka u grad teciše, zdence pridgradske čini čuvati. Akiora, vojvodu svoga od Amoniti, jer reče, da ne će moći Židove svojevati, ako ne budu zgrišili Bogu svomu, vezana čini popeljati i pridati Betulijanom, obitući se, zajedno s njimi ga zgubiti. Nesta vode u gradu, htihu se pridati. Ozija, knez od grada, moli jih, da bi još čekali pet dan pomoći božje. Judita, udovica sveta i plemenita, kara jih, da bihu Bogu roke postavili. Sama onuj noć moli se Bogu, ureši se, pojde s rabom svojom Abrom ka Olofernu i nakon četvrtoga dne, kad on pijan zaspa, otkla mu glavu nožem njegovim, stavi ju na grad, vojske se pristrašiše, grajane jih tiraše, biše, odriše, bogati se vratiše. To videći Akior, prija viru njih i pribiva s njimi u Betuliju. Od Jerosolime dojde veli pop Eliakim sa svimi popi Juditu viditi: Boga slaviše, nju hvališe. Ona svojimi pojde u Jerosolim; pokloniše se u tempal, dare prikazaše, i tuj se tri misece veselivši, domom se vrnuše. Judita posli prvoga muža Manasesa drugoga ne poja; živi sto i pet lit, leže u grob muža svoga; sedam dan ju puk sitova. Za nje života ne oćutiše nevolje rati nike: dan dobitja nje svako godišće bi bržen i čtovan od svega puka izraelskoga, dokla trpiše u stan'ju svomu. Na svem vazda Bogu hvala. Amen.

ČA SE U KOM LIBRU UZDRŽI

Prvo libro. Nabukodonosor dobivši Arfaksata, posla Oloferna s vojskom primati države, hoteći da gospoduje svim svitom.

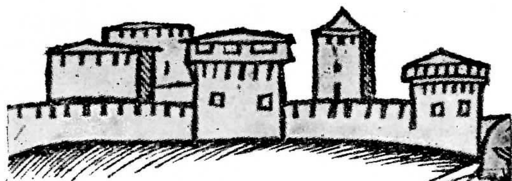
Drugo libro. Kuda Olofernes projde s vojskom; kih poda se podbi; pride u Gabu; bi strah u Jerosolim; pozlobiše Akiora veziri, jer istinu govori od naroda jerosolimskoga.

Treto libro. Olofernes Akiora vezana zagna u Betuliju, hoteći ga zajedno s grajani pogubiti, kad jih prime. Ozija zva Akiora i popove na večeru. Olofernes podsede Betuliju; bi u grad žaja, do pet dan se hotihu pridati. Judita jih kara.

Četvrto libro. Judita s Abrom pojde van grada; Bog joj prida liposti, budi da vele lipa biše; Olofernes, vidiv ju, za njom se zamami.

Peto libro. Olofernes dvor svoj i Juditu zva na večeru; pijan zaspa. Koliko je zlo žrtje i opitje. Judita Olofernu otkla glavu i na grad postavi. Akior se obrati na viru i pribiva u Betuliju.

Šesto libro. Betulijani izidoše s oružjem. Vojske, vidiv Oloferna ubijena, jaše bižati; oni jih tiraše, i s dobitjem se vrnuše. Eliakim, pop veli, s popi pride vidit Juditu; ona svojimi pojde u Jerosolim; u tempal se poklonivši, s vesel'jem se vrnu. Živi lit sto i pet; puk ju sedam dan plaka; dan dobitja čtovaše. Amen.

KNJIGE
MARKA MARULIĆA SPLIĆANINA
U KIH SE UZDRŽI
ISTORIJA OD SVETE JUDITE
U ŠEST LIBRI RAZDILJENA
NA SLAVU BOŽJU POČINJU

L I B R O P R V O

ike ter hvaljen'ja presvetoj Juditi,
smina nje stvoren'ja hoću govoriti;
zato ću moliti, Bože, tvoju svitlost,
ne hti mi kratiti u tom punu milost.
Ti s' on, ki da kripost svakomu dilu nje
i nje kipu lipost s počten'jem čistinje;
ti poni sad mene tako jur napravi,
jazik da pomene, ča misal pripravi.
Udahni duh pravi u mni ljubav tvoja,
da sobom ne travi veće pamet moja,
bludeći ozoja s družbom starih poet,
boge čtova koja, kimi svit biše spet;
da ti s' nada sve svet, istini Bože moj,
ti daješ slatko pet, vernim si ti pokoj,
a ne skup tri krat troj divička okola,
pridavši još u broj s kitarom Apola.
Uzdvigni od zdola glas moj k nebu gori,
gdi tvoga pristola čtuju svetih zbori,
da der u tvem dvori bude ti uslišan,
dokol izgovori od Judite pisan.

I. 11. *Poet: poete se zovu ki pišu verse.*
15. *Tri krat troj: devet biše božic i meju njimi Apolo s kitarom, kih poeti prizivahu na pomoć gatan'ja ali kantan'ja njih veras.*

Grad veli Egbatan sazida i sredi
kralj hvale pohvatan, Arfaksat od Medi;
pokol jur pogledi, da vlada narodom,
preza svoje zledi kih podbi pod sobom,
mnjaše, da ni robom, ni moćju od ljudi,
ni plemenitim rodom na svit mu para ni;
da pozna po sebi, jer slava človika
najveća, ka se di, ne trpi dovika.
Da kako no rika brzo mimo hodi,
tako svaka dika s vrimenom othodi;
i ki se uzvodi u višu oholast,
teže mu se zgodi, kad pade u propast.
Ki poni toku vlast i silu imiše,
zgubi svoj glas i čast, kada ga razbiše;
i ki ga dobiše, jure po tom toga,
jer se oholiše, izgubiše mnoga.
Pored da je Boga, Nabukodonosor
mnjaše se dilj toga, — nimaše bo razbor, —
jer skupiv mnogi zbor i polag Eufrata
razbivši svoj šator, pobi Arfaksata.
S vesel'jem u vrata ninivska ulize
goneći na jata sužnje u želize;
malo jih ubiže, mnogo jih zagubi,
napuni sve hiže blaga, ko urubi.
Viteze poljubi, svakoga darova,
od koga nahoj bi, hrabro da se rva;
paka barune zva, ter sede meu njimi,
otvoriv usta sva, govori prid svimi:
»Ja vami hrabrimi sve sebi podložih,
»ča godir očimi mojima obazrih;
»slavan se učinih ter čtovan visoko,
»i glas dili mojih prostri se široko.
»Sada jure, poko nitkore ne stoji
»u zemaljski oko, ki me se ne boji,
»poslat ću, da koji s nami mejaš ima,
»zapovidi moji podložan prijima.«

27. *Slava segasvitnja.*
49. *Govori Nabukodonosor barunom svojim.*

Ugodno bi svima, svi ga pohvališe,
razum, moć s ričima do neba uzniše;
posle otpraviše, ki naglo hodeći,
mejaše objizdiše, gradove proseći,
zapovid noseći Nabuk'donosora,
gospodstvo hoteći vekšega prostora.
Ni gradi, ni hora, ne pokloniše se,
i s tim, kad bi zora, k kralju vratiše se.
On tomu čude se, pomuča nikoko,
a paka srde se, ja pritit žestoko,
govoreći tako: da će svih zgubiti,
ki ne htiše, kako on reče, učiniti.
I priča vapiti: »Poznati ćeš, ča sam, —
»toj će hrlo biti — Karmele i Libam,
»Cedar, pridavši k vam Damask s Cilicijom,
»i svu riku Jordan sa svom Galilejom;
»jošće s Samarijom jerosolimski stan
»i s Etiopijom dobro će biti znan,
»ča more doma i van oblast i jakost ma,
»i koli sam silan s mojom državom ja.«
Zatim nimalo sta, priseže pristol'jem,
ko se sve zlatom sja ter dragim kamen'jem
i svakim zlamen'jem kraljevske razblude,
da to s ispunjen'jem skoro, skoro bude. —
O koliko blude, ki kažu došasna,
brez razbora sude, kako no iza sna;
človik bo to ne zna, ako ne očituje
njemu, ki svaka zna i svud gospoduje.
Kralj tako jiduje, — sunce svitla lica,
na zapad minuje, za more skri nica;
noć jure potica, da narod, živine,
človik, zvir i ptica, pustiv teg, počine.
Sam ov do istine, pripun rogobore,
ležeć na perine, usnuti ne more.
Ojme moj nebore! gospodstvo ča t' prudi?
ne bdi sad nitkore; tebe misal trudi.
Kako no kad bludi sobom simo, tamo,
bisan pas meu ljudi, pojti ne umi kamo,

87. *Učini se noć.*
93. *Prilika.*

ner se vrti samo ter ujisti preži,
onamo, ovamo, ciri se i reži:
tako t ov, ki leži, misleći, sasvima
ništare ne teži, a pokoja nima;
glavom svuda kima i sobom privraća,
posažmi očima, da san se odvraća;
jere se navraća pečal, ka ga krti,
ter skupost pribaća, sve hteći odrti:
sve joj daj požrti, ča želi od svita,
li ne će do smrti nigdare bit sita.

Još iz dna izvita ne biše sva zora,
ni rosa sa cvita opala, da gora
biljaše jur zgora visoko vrhami,
a struja od mora mišaše iskrami;
jure noć s tminami doli pošla biše,
da još dan s zrakami uzišal ne biše,
kada se skupiše vićnici u komori,
jer jih kralj zoviše, kim tako govori:
»U svem mojem dvori sluge najverniji,
»i va svakom zbori u svem razumniji,
»i meni miliji! znajte, da misal ma
»vele me grize i ji, dokla ne vidim ja
»da svaka mista, ka na svit gospoduju,
»podložna budu i da svi mene uščtuju;

103. Skupost nigdar sita.
105. Ja zabiljivati zora.
113. Kralj skupiv viće govori.

»zato odlučuju, sa svimi imit rat,
»ki se ne obituju, poda mnom da će stat.
»A prvo ću obujat države od onih,
»ki se ne htiše dat, kako no ja hotih,
»nere rugo i smih u takovoj stvari
»činiše od mojih oni poklisari.« —
Slišavši to stari vitezi u istinu,
kako kim se mari vuhlit gospodinu,
svaki svu kapinu sa glave snimiše:
ter pad na kolinu, dvorno zahvališe:
»Hvala tebi«, riše, »kraljeva svitlosti,
»da smo od najviše pri tebi milosti;
»a tvojoj jakosti jur se pristoji svom
»prez svake pakosti obladati zemljom.
»Jer ki toko sobom grad more tvrd biti,
»ki ti s tvojom vojskom ne ćeš razoriti?
»Tko li će se mniti silan zadovolje,
»ki će s tobom smiti rvat se na polje?
»Sada tvoje volje stvoriti odluku,
»kako ti znaš bolje, u tvoju je ruku;
»drago će bit puku, vesel će bit rusag,
»kad tebe uzvuku na svega svita sag.
»Zatim će te tvoj trag vazda blagoslovit,
»da rodivši se nag, tobom oblada svit;
»a glas će tvoj živit, svuda slavan hode,
»dokol budu svitit zvizde, teći vode.«
Tom hvalom ushode, kralj veće uzbuja,
kako kad se svode vali, gdi je struja;
ter hlepeć na tuja lovišća vrić mriže,
kako ljuta guja gori glavu dviže.
»Ki stojite niže, moga slugu verna,«
sad reče, »najbrže zovite Oloferna!«
Kad dojde: »Biserna kruna mi s',« reče, »bil,
»strila zlatoperna, kud si godi hodil.
»Hrabro si se nosil u sve boje tvoje,
»tiral si, jal, ubil protivnike moje;
»a sada ovo je stvar, ku ti ja velim:
»skup ljudi, tokoje sve, ča je tribi njim.

129. Odgovor vićnikov.
151. Kralj govori Olofernu.

»Obrativ putem tim, ka zapadu poji,
»grade ter župe prim i čin da su moji,
»da me se svak boji, svaki da me čtuje,
»kako se dostoji, gdi godi me čuje.« —

On o tom duguje po kraljevskoj župi,
hoteć da vojskuje, junake sakupi;
kad zbroji zastupi, piših jih biše tad,
s kimi se uputi, sto dvadeset hiljad.

Mladi bihu, prez brad, jakosti najbolje,
rvati svaki grad pripravni dovolje,
ali se na polje biti, protežući
lukove bivolje, mačima sikući.

Još ki no sidući na konjih vojuju,
dvanadest tisući biše jih po broju;
ustežući voju, jedino jizjahu,
pripravni ka boju; konji jim rzahu,

bistro se metahu, igraje nogami,
nozdrvi hrkahu, mašući glavami;
a oni strilami bihu opasani
ter britci sabljami po sviti pisani;

gredihu šarani, kako premaliti
široke trzani, gdi su svaki cviti;
na glavi priviti plavi tere beli
i perja naditi stojahu faćeli.

164. *Hiljad je tisuća; biše piših sto i dvadeset tisuć, konjikov dvanadeste tisuć.*

Šćitke obeseli, kopja uzvrtahu;
svi bihu veseli, talambas tučahu;
niki privrtahu grlom začinjući,
niki popijahu, kundir naginjući.

Prid njimi jizdući vojvode s tumbatom,
na njih se obzirući uzmitahu batom;
oružjem ter zlatom svaki se svitljaše,
pera jim za vratom vitar zavijaše.

Prid svakim jahaše oprovda u krunicu,
pod krunom imaše na uho brnjicu,
zlat šćit i sulicu njegovu noseći,
na njoj horugvicu, bedeva vodeći.

Tako ti hodeći vrvljahu šerezi,
okolo jizdeći asirski hercezi,
bani tere knezi visoka plemena,
sluge ter vitezi počtena imena.

Svega naprćena tuj kola škripahu,
tuj noseć brimena kamil'je stupahu;
tuj voli kasahu, tuj bravi potiču,
pastiri zvizdahu za njimi i viču.

Ni šibi, ni biču ne daju pokoja,
goneći optiču, biše t jim do znoja;
mnoga bo ozoja ondi bihu tada,
kim ne biše broja, kola tere stada.

Za svom vojskom zada grediše Oloferne,
ki svimi oblada s junake nesmerne.
Svi sluge preverne okol njega bihu,
luk, strile operne u ruci jimihu;

a druzi gredihu mašući praćami,
kamen'je berihu u krilo rukami;
druzi šćipačami bihu se zavrgli,
a druzi sabljami, ke bihu potrgli.

Suknje bihu svrgli, župe pripasali;
rukavce uzvrgli, bičve potpasali;
brže t bi ticali skačući dubravom,
ner kad bi bigali jelini prid lavom.

Njih ti s bedar stranom kolesa šćićahu,
ka grede ravninom konji potezahu;

205. *Zastava Oloferna s svojim taborom.*

sprid i zad jahahu vitezi železni,
kopja jim se sjahu i meči bodežni.
Jaki, da utežni pod njimi pastusi,
pojt u boj užežni veće ner u gusi;
uza nje konjusi sve piši potiču,
ter od cvitja busi za klobuk zatiču.
Nici prid potiču, a nici skut prime
uz konj se pomiču, držeć se za strime.
A tuj ti meu svime, po sridi okola,
ki biše nad svime, sijaše na kola,
ka zgora i zdola sva bihu gvozdena,
a s vrha do pola po gvozdu zlaćena;
kon njega usajena horugva ćuhtaše
bila ter črljena, s daleč se vijaše.
A on ti sijaše oholo, visoko,
a sam pogledaše po vojsku široko;
krvavo mu oko, črljen biše obraz,
brada jur nikoko prosida, debel haz.
Poćaše se i u mraz, toko biše pritil,
vas obal kako praz, ki još ni strižen bil;
a biše se povil svionim skenderom
i gojtane pustil, kićene biserom.
Šapka staše s perom na glavi, doli pak
na bedrih sa srebrom sablja tere bičak,
gledaše ti ga svak; lipo ga odivaše
dolama, ke utak zlatom prosivaše.
Oko njega staše dva krat treti vezir,
meu njimi subaše, na svakomu pancir;
stahu kako no mir, ki šćiti kastila,
da u nj ne skoči zvir, ni protivna sila.
Toj kolo pritila živina vuciše,
uz ku druga čila naizmin grediše;
taj ti črida biše od jakih bivoli,
vranih konji liše ter črljenih voli.
Zadaka za koli gredihu farizi,
a na njih do toli pokrovci grimizi,

235. Kakov biše Oloferne.
245. Šest veziri i tokoj subaše staše oko njega na kolo.
253. Olofernji povodnici.

uzde zlati frizi, zlaćena žvaoca,
pisana po brizi zlatom sedaoca;
od zlata staoca sa strimi zlaćeni,
od hitra tkaoca popruzi šareni;
a konji mašćeni po rep i po grivi,
samo tud črljeni, inuda svi sivi.
Ne bihu predljivi, da bistra pogleda,
ne bihu sklitivi, da glumna ujeda,
motahu t ureda skakćući nogami,
plešući poreda, zavrg se glavami.
Plaho ti bedrami pojdihu svrtaje,
razmašuć prsami, stegna podžimaje;
svim se pojimaje, rekal bi lećahu,
tla ne doticaje, tako se dvizahu.
A na njih sijahu lovci ter ptičari,
na ruci jim stahu sokoli mitari;
hrti ter ogari za njimi tičući,
kako no vahtari laptahu sačući.
Prid kolom bijući bubnjahu nakari,
trumbite trubljući svirahu pifari,
a niki u citari zvoneći pojaše,
kralji ter cesari hrabrost počitaše.
Tuj se razligaše sve polje s gorami,
rekal bi, se oraše nebo sa zvizdami:
s tacimi bukami levite dojdoše,
kad no miri sami hjerički padoše.
Tacih uspregnuše kon Sinajske gore,
koji no pojdoše Boga čut govore,
kad nitkor ne more prez straha čekati,
grom s trubljom sa gore kad priča praskati.
Da tko spovidati sva more čudesa? —
od konjske bahati zemlja se potresa,
ništar ne poresa, ni trava ni žito,
kuda vojska plesa, po sve ono lito.
Tad lačan korito prasac ostavljaše,
zvire strahljivito bigat ne umijaše;

277. Prilika. Josue s vapajem i s trumbitami leviti obajde grad Hjeriko, i miri od grada sami padoše.
284. Prilika. Mojses govoreći na gori s Bogom, puk se pristraši i odstupi od gore, čuvši trublje i glas strašan božji.

na zemlji padaše ptica sa visine,
kad zavapijaše vojska iz dubine.

Od praha magline dvizahu se gori,
kako no oblačine kad mrče po gori,
seli tere dvori, poljem kada gode,
u dne al u zori, paljihu se hode.

Nestaniše t vode, gdi no postojahu,
zato vred na brode prid se popeljahu;
a kad se brojahu, sklopiv moste nike,
deset dan zbrojahu brodeć se prik rike.

Tej sile tolike puni bihu luzi,
kako no njive, ke pokriliše pruzi,
kad egipski muži s kraljem, ki biše kriv,
ostaše u tuzi, osmi bič oćutiv.

Tko je toliko smiv, ki bi jih dočekal?
al na daleč vidiv, da se ne bi pripal?
Mnju ti, bi uzdrhtal despot, car i sultan,
tere bi pleća dal, meč ne podrvši van,
nit bi se oziral bižeći noć i dan.

291. *Gdi je velika množ, kad zavapije, ptice, ke nad njimi uzlete, padu, jer se rastupi ajer ter se ne moć budu uzdržati.*

302. *Prilika. Pruzi su kobilice, ke pokriše polje od Egipta, ne hteći Faraun pustiti puk božji. I toj bi osmi bič, jer prvo toga dao jim biše Bog inih nevolj, kih bi vseje deset.*

L I B R O D R U G O

tom vojskom prejakom Oloferne greduć,
Asirijom jur svom prošal biše hituć,
i sve svršiti vruć, — da mu ne bude ukor,
ča veli kralj moguć Nabukodonosor.

Nigdir nimav opor, dojde na livi kraj
Cilicije, do gor angiskih, ter ondaj
ophode kako zmaj, popali posade
i sva mista onaj zauja i grade.

Da, jer se ne dade poglavit grad Melot,
odrvat se nade, zaskoči mu oplot;
tudje u jedan bot vaze ga, potuče
svih u njem, kako skot, a njega rastuče.

Ča zasta, razvuče i pošadši vrsi,
poplini i svuče ki bihu u Tarsi;
još da se ne omrsi, kon zemlje Celine
potr pak i smrsi izmaelske sine.

Prik Eufrata mine, vodeć Asiriju,
posede konfine, Mesopotamiju;
kastile prćiju vaze, polja, gore,
i ki su u Siriju grade ter njih hore,

ke zahitit more, od Mambre potoka
dokla plače more sa strane istoka;
pak počan od boka Cicilije, dokom
Jafeta široka mejaš takneš nogom.

Madijane sobom povede zarobiv,
njih blago s živinom prez izma porobiv,
a svih onih pobiv, ki s meči i s bati
jaše mu stat protiv, ne hteć se pridati.

Damasku prid vrati prišad, malo potrp,
poče žita žgati, ka jur prošahu srp;
začrni kako črp polje, kad požar sta,
ne bi utlin ni krp, da golo sve osta.

Jer hip još ne posta, posiče i drivje,
ni loza ne osta, u zemlji ni žil'je;

umri svako smin'je, svak sebi strah ima
videć, da saspin'je nad glavom je svima.
Kako kad tmastima kreljutmi oblak gust
prikriv nebo dima, miga, gromi u hust,
mornar jidra popust, upije ter hiti,
da k kraju svrnuv šust u porat uhiti;
težak drhće liti, boji se, govori:
»Grăd mi će pobiti vinograd i bori,
i žita, ka gori jur podivaju klas,
ojme! zgubih skori mu hranu, moj trud vas!«
Tako t ognjenu vlas Oloferna slišav,
trepi svak ter za glas pitav i sva kušav,
posle poslaše, i stav oni tiho prida nj,
ništare ne postav, pridaše se poda nj.
Jer bit ne moguć sanj, pridat se voliše,
i spustivši se na nj, komu tako riše:
»Ne hti od nas više, molimo, sila tva,
»ner ka naša biše, tva da je zemlja sva.
»Bolje je, da se da u službu svaki živ,
»ner da svak biži tja, al umre duh pustiv;
»odvrati poni gnjiv, tebi će čast biti,
»milost nam tuj stvoriv, kralj će t' zahvaliti.
»Jerbo će voliti, mista da mu služe
»puna po sve liti, ner pusta da tuže;
»dostojni su uze i smrti bud takoj,
»ki no se ogluše, dat se sili jakoj.
»Da evo sve ovoj, ča je u našoj nadi,
»u ruci je tvojoj, župe, sela, gradi,
»polja ter livadi i stada živine:
»budi ta sva sadi kraljeve svitline.
»Blago svake cine i sva obitil s njim,
»i sve stvari ine, i mi sami zatim
»služit ćemo sasvim kraljevu velikost,
»listo nas ti sad prim u miru na milost.«
Bi miran i usilost ne da jim za sada,
ner da ne bude prost nitkore od tada

II. 37. Prilika. Kad je zal oblak i fortuna, mornar se boji na moru, a težak na polju, svaki se zlu nadijući: tako se svi jaše bojati videći fortunu sile Olofernje.

50. Tako govore, jer se bojahu, da jih ne pobije pridavši se.

zakona, ki kralj da, i kad godi čuje
ime kralja, tada poniknuv da čtuje.
Oholosti luje vidi li ovoga,
ki se ne sviduje, mneć se vekši Boga?
malo po tom toga umrit će, smrdit pak,
ter ostaviv mnoga, s najmanjšim bit jednak
Koga sad trepi svak, nitkor ga hajat ne ć,
kad u grob nauznak prostre se jur ležeć;
i ki je sad hoteć, da vlada zemljom svom,
malo, malo posteć, pića će bit črvom.
Ki sada svakim zlom pritiska narod ov,
pritisnut će po tom njega kamen zakrov;
to t će biti njegov konac, ki sad stoji
ter mni, da je takov, da ga se i smrt boji.
Da ovi li, koji daje se oholosti,
ka se ne pristoji, još nima milosti:
uze blaga dosti, u talić zauja,
ni još jim ne prosti, vojnikov priuja.
Svak skuta poduja, čtujući človika,
tolik strah obuja mista svakolika;
gospoda velika od gradov pram njemu
gredihu, razlika vesel'ja čine mu.
Svitilnike žge mu, krune donošahu,
pojahu jošće mu ter tance vojahu;
tuj ti mu zvonjahu gusle s leutaši,
dipli privrtahu, s njimi nakaraši.
Ni tim ne zaprši on tvrdosti svoje,
mnozim grad potrši, posiče i hvoje,
gdi bozi njih stoje, »Bog«, reče, »ni nitkor,
ner koga se boje, Nabukodonosor.«
Dili se od tih gor, sobalsku Siriju
projde shodeć niz gor i još Apamiju,
Mesopotamiju projde tokoj, ter tu
dopri Idumiju, gdi no palme restu.
Gabalsko jest u tu državu vladan'je,
grade prija sve tu i sve njih iman'je;

72. Hotiše, da adoravaju Nabukodonosora kako boga. Protiv toj oholiji ovdi pisac govori.

98. Pod hvojami koga godi stabla velika boge svoje čtovahu.

tuj sidi, sabran'je sve vojske čineći,
i tuj u to stan'je trideset dan steći.
Dokla dohodeći svi se dosabraše,
misec jur svitеći drugoč se kazaše;
tankorog hojaše, kakov no biše bil,
kada tuj pristaše prva čela svih sil.
Ne bi, tko bi se ril; ki su to slišali,
strah ih je svih ubil, svi su se pripali;
jesu se bojali Židove, da i njim
rasap ter pečali ne budu, kako inim;
da grad Jerosolim, Oloferne došad,
nastupom oholim ne stare. Zato tad
slaše ljudi, ki šad Samarijom uzgor
der gdi je Hjerik grad, sedoše na vrh gor.
Još da niki opor bude, opletoše
sela tere njih dvor, i koko mogoše,
u gradu snesoše žita za potribu
u toj vrime loše čekaje pogibu.
Upisavši knjigu pop veli Eliakim,
jer imiše brigu, posla tad k onim svim,
ki su u Dotaim i kon Esdroloma,
i nakon njih inim: da ne side doma,
ner da bljudu droma i klance zaskoče,
i gdi je proloma, da zavale ploče,
jeda s' ne proskoče protivnici naprid
hteći da rastoče jerosolimski zid.
Ne bi t jih strah ni stid, sve toj učiniše,
ča im pop svet i sid pišući veliše;
u gradu vapiše s moljen'jem prihilim,
ter se poniziše svi postom nejilim.
Popove još zatim pleća sva odiše
vrićišćem tim ostrim ter suze roniše,
dičicu prostriše prama templu božjem,
a oltar pokriše zgora cilicijem.

109. Misec dan sta totu, dokla se zbere vojska.
116. Jaše se bojati Židove.
129. Drom ali drum zove se put općeni.
135. Bogu se jaše priporučati.
138. Cilici hrvacki se zove vrićišće.

Tam svi jednim vapjem moljahu govore:
»Bože, koga u svem kripost svaka more,
»pozri nas od zgore i glase naše čuj,
»ter ki nas sad more, strahov nas obaruj.
»Ti ne daj, da ovuj pogibil prime puk,
»puk ovi tvoj, kojuj dat misli ljuti vuk;
»jakost od tvojih ruk oblomi ovoga
»oružje, strile, luk, ki ne čtuje Boga.
»A ne daj, da tvoga grada stan primisti,
»i templa ovoga oltar onečisti;
»svagdan se na nj misti za slavu tvoju tov
»žrtja, ko no čisti grišnike od grihov.
»Vidiš li, kako ov po svitu tekući,
»lovi krvavi lov, derući, koljući,
»i grade orući? ti Jerosolime
»ubran čuvajući, da ju ne obime,
»ni mista nje prime, ni blaga njeje, ko
»ne dvi, ni tri zime kupismo, da lit sto
»i još deset krat tô, od kô ti tuj stavi
»puk ovi, ni tad gô, kad Egipt ostavi.
»Ne daj, da se izbavi milih sinak mati,
»ter se ne zadavi, ne moguć gledati,
»gdi no jih vezati svih budu žestoko,
»i bijuć peljati u ropstvo daleko.
»Nemilostiv toko on jest, da grad vazam,
»svih ključi nizoko, ne prašća ni ženam,
»da svakim vašćinam za rugo prida jih,
»gdi no gleda sajam, gdi vide muži njih.
»Ti stegni moć ovih, ki svojom žestinom
»nathode lavov svih sve sile jačinom;
»ako im ti tvojom vlastju ne ć zabranit,
»tko je ta, ki sobom more se obranit?
»Ti nas poni shranit dostojaj se Bože,
»njih tuj ne ustanit, — kripost tva sve može;
»tebi se podlože molimo u suzah,
»ne daj, da nas slože u tolicih tugah.

141. Molitva puka jerosolimskoga.
152. Žrtja: sacrificia.
160. Jer zajamši u susid sude i pratež diliše se od Egipta po riči božjoj, ki je voljan jednomu vazeti, a drugomu dati, kakono koga je sve, ča je gdi.

»Od meči, od uzah, kad si godi hotil,
»i od jacih rukah ti nas si slobodil;
»ti nas jesi vodil prik mora po prahu,
»onih si potopil, ki no nas tirahu.
»Po tvom jošće strahu, kako obita sam,
»ki no ovde stahu, ustupiše se nam;
»pogledaj poni k nam, Gospodine, sada,
»milost tvu pošlji nam, kako no i tada.
»Ufan'je i nada naša sam jesi ti,
»ti ne daj da vlada nami, ki s tobom ni.
»Grišni smo, Bože, mi, da milost tva gdi je?
»puk tvoj ni p'je, ni ji, »pomiluj!« upije.
»Pomiluj, tebi je dostojno stvoriti
»milost onim, ki je budu ti prositi;
»mi ćemo t' služiti i dušom i udi,
»zakon opslužiti, pomoć naša budi.« —
Tako t ovi ljudi vikahu plačući,
u takovom trudi li Boga zovući;
Eliakim tišući njih, reče: »Dim vam ja,
»da Bog vas slišući imit će smiljen'ja.
»Poste ter moljen'ja listo ne pustite,
»dilo ponižen'ja svagdan prikažite;
»nu se spomenite od Mojsesa, vam dim,
»tere dobro vite, koga dobi i čim.
»Pride u Rafadim Amalek kralj, hotuć
»da s božjim pukom svim boj bije, uzdajuć
»da je vele moguć oružjem i mnoštvom
»ter da će svih potuć došad na mistu tom.
»Ne mečem ni šćitom Mojses dobi njega,
»da molitve hitom, i pobi ga svega:
»tako će i sega zločinca pobiti
»Bog vaš, ako njega budete moliti.«
Pričaše postiti, te riči slišeći,
i žrtja činiti, udilje moleći,
vrićišća noseći, po glavi luženi,
da budu proseći Bogom pohojeni.

201. Ovo je bilo, kad gredihu od Egipta. Josue se s Amalekom bijaše, Mojses na goru moleći staše; kada dvigniše ruke, dobivaše puk njegov, kad jih spušćaše, dobivahu neprijatelji. Jaše mu podržati ruke ki s njim bihu, i tim dobiše Amaleka.

Olofernes

Kada ču ognjeni Oloferne taj glas,
da su zasedeni puti od gorskih staz,
i da židovska vlas pripravno čeka boj,
čudi se i strši vas i gnjivan bi zatoj;
i sazvav u dvor svoj amonske vojvode,
»Tko su«, reče, »ovoj, ki po vrsih hode
»bljudući prohode? ki gradi? ka hitrost?
»mnogi li se plode, mnoga li njih jakost,
»da imiju sminost stati protiv naju?
»Ali našu hrabrost ni sile ne znaju?
»Sami nas ne haju, toliko su smini,
»ter nas ne sritaju s častju kako ini.«
To rekši, zapini usta, zube shrsti,
a njim ti namini zala svake vrsti;
splete prste s prsti, a glavom pokima,
i od toke grsti zavrati očima.
Svaki jih strah ima gledat ga u lica,
gdi mrmnje meu njima, ter obrazom nica
stahu, kako dica, kad skulan di: »quitto«,
ter pojamši biča, zakrikne srdito.
Prva stanovito glava od Amoniti,
Akior, uhilito poča govoriti:

213. Oloferne se rasrdi čuvši ali vidivši, da se ne će pridati strane izraelske.

231. Prilika.

»Hti se dostojiti slišat, gospodine,
»jer ću ti praviti od togaj istine.
»Ni bo tribi hine da k tebi donesu,
»ni stvari ke ine, nego ke no jesu.
»Puka strane te su, ki z zemlje kaldejske
»k zemljam pride, ke su mesopotamejske.
»Jer slave nebeske Boga sebi obraše,
»ostaviv boge, ke oci njih čtovaše;
»u Karah počaše tada pribivati,
»jednoga kad jaše Boga virovati.
»I pokol stiskati glad mnogi ja vas svit,
»taj puk pojde stati, dvigši se, u Egipt;
»gdi sta četr sta lit i bi toko množan,
»da nitkore zbrojit njega ne bi možan.
»Egipski premožan kralj nima jur mira,
»da taj puk pobožan toko se raširа;
»ter ga tako stira rabotom prteći,
»da on jur ponira od truda hodeći.
»Zato se moleći vapiti k Bogu ja,
»Bog njega mileći, Egiptu rane da;
»kada, da idu tja, Egipt jim dopusti,
»tad sržba božja sta, nevolja popusti.
»Da jer se uzgrusti kralju od Egipta,
»na njih ti pripusti, li da jih pohita,
»pohitav uplita, koko bude moći,
»trudom brez izvita, u dne ter u noći.
»Tad Bog svoje moći skazav, ki bižahu,
»posla jim pomoći, jere se bojahu:
»na kraj mora stahu, more se rastupi,
»puk po suhu prahu naprida postupi.
»Za njimi pristupi kralj svimi silami,
»more ga opstupi i pokri vodami;
»zamisi s kolami ljudi, konje, meče,
»kopja s korugvami, nitkor ne uteče.
»A kad puk proteče kroz Črljeno more,
»k pustinjam priteče od sinajske gore:

235. Govoren'je Akiora, u kom skazuje Holofernu stvari puka izraelskoga.

»voda, ku ne more od gorčine piti,
»slatka bi i more svak je se napiti.
»Četrdeset liti s nebes jim dažji man,
»kruh, kim se nasiti, beruć ga svaki dan;
»na koju godi stran sobom obratiše,
»sela, grade i stan prez boja dobiše.
»Jere se rviše za nje vazdi Bog njih,
»nigdar ne izgubiše, ner kad grih sape jih;
»kad bo bogov tujih prijaše ostaviv
»Boga svoga, Bog svih podloži pod svoj gnjiv.
»Niki mrt, niki živ u hlapstvo idiše,
»niki sve izgubiv plačan ostaniše;
»opet jih vrniše Bog u prvo stan'je,
»kada jih vidiše čineći kajan'je.
»Po njega smiljen'je kralju Kananeju
»daše raščinjen'je i još Jebuseju,
»i s njim Ferezeju, i Eteju toje.
»Eveju i Amoreju kraljem još tokoje.
»Sva mista njih, koje godir gdi imihu,
»učinivši svoje, u miru živihu;
»dobrosrićni bihu vazda der do vika,
»dokol ne padihu u prespravdja nika.
»Ni jošće velika svitlost, ophode svit
»vrimena selika, svršila vele lit,
»da je zaveden bit puk ovi i živil
»u strane tujih mist, jer biše sagrišil;
»pak se je obratil k Bogu svom, i Bog njih
»jest jih oslobodil od uze protivnih,
»i u mistih ovih povrnuv se leže,
»ter u rukah svojih Jerosolim drže.
»Sada, ki teg teže, mili gospodine,
»jeda jih grih steže, izuvij istine;
»jer ako krivine ke jesu, dilja kih
»Bog se ne pomene, da jur pomože njih,
»pojdimo najti jih, komu su zgrišili,
»Bog će pridati jih tudje tvojoj sili;
»ako l' prevridili nisu svomu Bogu,
»moć sa hitri dili njih ti ne premogu.« —

293. Veliku svitlost zove sunce.

Tako po razlogu besidi Akior,
da razlog pod nogu postavi nerazbor;
jer vidit bi ukor ovo vezirom svim,
čude se, da opor može tko biti njim;
i razsrjeni tim jaše mislit on čas,
da ga obvrgu zlim, da ga zgube danas.
»Tko je,« riše, »ov pas, ki vo mni, da ne će
»puk oni, zgledav nas, obratiti pleće?
»i na gori steće, da će osiditi,
»da će ne bižeće protivit nam smiti?
»ki ni piš hoditi, ni na konju sidit,
»ni se zna šćititi, ni meč u boj nosit!
»Pojmo jih zatirit ali jih poklati,
»ako se budu rit; tada će poznati,
»ča se je rugati, hinbeni Akior,
»kad i njim metati budemo s ovih gor.
»I vas židovski dvor vidit će, da je bog
»Nabukodonosor, ki je toliko mog,
»a ne Gog ni Magog.« — Tako se srjahu,
tako žegući rog na njega mrmnjahu.
Piše ti na prahu i po salbun sije,
ki se oholu bahu svit dat usiluje;
jer on ne slišuje nauk od istine,
ki se uzvišuje u slavi tašćine,
pravdu pogrjuje, ljubi vuhavšćine.

315. Pozlobiše Akiora, ki pravo govoraše; da Bog ga ne ostavi, budi da i on biše poganin, tada vojvoda od Amoniti.
327. Gog, Magog: toj su imena židovska. Tako govore rugajući se.
329. Na prahu ča se upiše, smrsi se; a ča se po salbunu sije, ne nikne: tako je zamani dobar svit, ki se daje oholim, ki ne će slišati, kako ovi ne slišaše Akiora.

L I B R O   T R E T O

a, vazda pravednih Bog jest obaroval,
i još po smrti njih vičnji njim život dal;
tako ti ni pušćal, Akior da zgine,
u nevoljah upal za cića istine.
Veziri toj čine, Oloferna gnjivu
pridaše vrućine, kako konju živu,
kad teče po njivu, kad mu dadu ostrog,
popostrese grivu tere poljuti nog;
priskoči plot i stog i potok prikine,
koliko je uzmog, teče, vrata rine:
tako sobom hizne ovoga grdoba,
kad ju pouzdvigne vezirska hudoba.
Poni u toj doba Oloferne srdit,
jer vlada njim zloba, tako ja govorit:
»Ki si prorok, da rit umiš Akiore,
»da narod taj odrit nam se sada more,
»uzdaje se u gore al u bogu nikom,
»da njima pomore? hiniš nami u tom.
»A sad da ti sobom iskusiš, jer nitkor
»zvat se more bogom, ner Nabuk'donosor,
»kada mi vas njih zbor obratimo pod mač,
»zadit će naš kosor i tebe u rubotač.
»Ča blidiš, ali plač ča t'lica zaliva,
»ako tvoja pritač, znaš, da ni laživa?
»Živit ćeš, gdi živa ostane njih dobar:
»gdi li ona saspiva, saspit ćeš i ti zgar;
»a da t' bude ta stvar, ved'te ga, da side
»u taj grad, pod ki bar ma hoću da ide.
»U ki kad unide tere zaskoči rov,
»činte, da ne izide nitkore živ, ni ov.« —
Grad biše ovi nov, na gori sijaše,
oko njega obrov, Betul'ja se zvaše.

III, 6. Prilika.
14. Govori Oloferne Akioru.
32. Betulija grad, ki najpri podstupi došad u zemlju židovsku. Simon je bio jedan od sinov Jakoba, koga kolino držaše Betuliju.

Grad taj uzdržaše narod Simeona,
i njemu služaše polja strana ona;
tamo moć siona pogna Akiorom,
da smrti zakona trpi s gradskim zborom.
Dojdoše pod vrhom, i tuj ga vezaše,
nazad ruku s rukom k stablu, ko tuj staše;
jere im ne daše pojti priko meje,
ki s gore metaše iz praće kamen'je.
Oni ga ondeje vezana pustiše,
ovi zgor tudeje sašad, odrišiše
i k gradu odniše. Pitaše grajani,
zač mu učiniše toj Asirijani?
Od Betulijani dva poglavitija
bihu tada zvani Karme ter Ozija:
prid njimi izvija sve, ča mu se steče,
Akior, da prija proplaka, pak reče:
»Ovo se zareče Oloferne srdit,
»da će sva na meče mesa vaša razdit,
»i mene s vami ubit, — na to me je zagnal;
»Bog daj, da bi ta prit njemu na glavu pal.
»Toj se je prisegal stvoriti vam sa mnom,
»jerbo sam ja rekal: Bog vlada zemljom tom,
»i Bog vaš sam sobom da ima moć i vlas,
»u vrimenu ovom obarovati vas.« —
Kad sliša puk taj glas, Bogu se pokloni,
smakši beritu s vlas i suzami roni,
moleći, da ukloni njih od pogibili,
kom krvavac oni mnozih jur uhili.
»Ti se,« riše, »smili, o Bože gospodstva,
»pozriv naši dili, ki su umiljenstva;
»i onih oholstva, ki prite, pogledaj,
»rasap ter ubojstva odvrati i ne daj;
»ukaži, da si haj ufajućih u te,
»ukaži, da s' nehaj ufajućih u se.
»Smiri, molimo, nje, ki se uznašaju
»silom svojom a tve jakosti ne znaju.

42. *Dovedoše Akiora u Betuliju.*
49. *Govoren'je Akiora Betulijanom.*
61. *Molitva Betulijani Bogu.*

»Čuvaj, brani naju, jerebo si ti sam,
»ki s' u gornjem raju slava ter dika nam.«
To rekši i suzam ustaviv izvora,
pričaše obistram tišit Akiora,
govore: »On zgora ki gleda, stvoritelj
»od svakoga stvora bit će t' obaritelj
»i svih nas spasitelj tako, da još onih
»hoće bit raspitelj, ki hlepe rasut svih.
»I kada nas od njih Gospodin slobodi,
»dozov k tebi tvojih, ter stoj s nami ovdi;
»toj ti budi godi, da ki je s nami Bog,
»i tebe pohodi, jer znaš da je svemog.«
Tuj Akior nebog zlovoljan stojaše,
kako no niz oblog u zemlju gledaše,
ter riči slišaše, jur tvrje držeće,
da u kom ufaše, ostavit ga ne će.
Jur sunce ničeće nagnul' biše kola,
svitli obraz hteće zamaknuti dola;
istočnoga okola jur šćićaše stranu
noć, dvižuć od zdola črnokosu glavu:
kada no poznanu Akiora cilost
na svom zazva stanu Ozijeva milost,
jer znaše, da blagost velika jest tomu,
s ljubavju prijat gost u koga je domu.
Sazva još k ovomu i pope za bratstvo,
da žežinu svomu pokripe mlohavstvo;
večeru i jistvo obilo napravi,
za stolom toj ljudstvo više sebe stavi.
Ništar ne ostavi, ča se čtu pristoja,
da veće ljubavi skazati nastoja;
toj i ovoj poja, ne sebi hoteći,
jer se ne dostoja, da druzih nudeći.
Svi Boga hvaleći, Akiora nukaje,
Akiora tišeći, Akiora gledaje,
li njega svidaje, da se ne zlovolji,
u Bogu uzdaje, Bogu da se moli.

73. *Tiše Akiora.*
85. *Jur bi večer, i tad Ozija zva Akiora i pope na večeru.*
95. *Uči se ovdi, kako imaš gosta počtovati.*

Sedeći za stoli, oni se čtovahu,
ophode okoli, sluge jim landahu;
a druzi služahu vino iz bokare,
črljeno livahu u zlate pehare.

Ča peku, ča vare, druzi ti nošahu
na čiste lopare: jedno donošahu,
drugo odnošahu, svrtaje nogami,
dvorno pristupahu, segaje rukami.

Visoko s svićami stahu kandaliri,
mnogimi zrakami odsivahu miri;
ne biše tko sviri, ni s bukom govori,
ni smijuć se ciri, ni šale ki tvori.

Svaki tiho zori, ča oni pomina,
ča ov odgovori, ča li sam namina,
ona smrtna tmina, ku na vratoh vide,
od krvi, od plina, da k njim ne unide.

Toj ovoj obide razlika besida,
li na tom izide, da grada i zida,
ako Bog ne svida, na branicih vahtar
zaman bdi i sida, a na vratih vratar.

Zatoj imiše mar, ustav se na nogu,
da skupe puka bar u svu sinagogu,
ter se mole Bogu, — mološe ga svu noć,
u potribu mnogu da jim pošlje pomoć;

jer je zdravje i moć i utočišće njih,
upalih u nemoć dilj straha protivnih. —
Od postilj istočnih dviže glavu Titan,
osini tmin noćnih da zarene hitan;

jur svital biše dan, i vidiše sa gor,
kim no tuj biše stan, vojske greduć uzgor:
kako prisičen bor na zemlju padoše,
na golu glavu zgor pepeo vrgoše.

115. *Ne biše bo vrime.*
123. *Ps(alam): Nisi dominus custodierit civitatem, frustra vigilant, qui custodiunt eam.*
125. ***Imiše** mar: imiše pomnju.*
131. *Isteče sunce. Titan: to je ime sunca, ko je mnozimi imeni zvano od starih poet.*
133. *Ki na gori stražu činjahu, vidiše gredući vojske i jaše Boga moliti.*

Moleći rekoše: »Bože pomiluj nas!
»jer evo dojdoše potrti nas danas;
»kako ti viš i znaš, skaži tvoje čudje,
»da puka tvoga vlas ne pogine tudje.«

Vazeše orudje i stine u skuti,
stupiše osudje, gdi su tišnji puti,
gdi su klanci kruti meu klesurami,
da, stavši na ljuti, meću se praćami.

A vojske stranami vrvljahu ka gradu,
blizu pod stinami okolom da padu. —
Potok niz livadu mrmnjući tečiše,
pod borjem u hladu, bistar i čist biše:

grana ga grediše vojena po brigu,
ter vode nesiše tad gradu po sridu;
ovu da pristrigu, Oloferne reče,
tako da napridu ka gradu ne teče.

Da još ne daleče od grada stojahu
poduboke bleče, gdi vodu čripahu
grajani ter p'jahu, skrovito pohvate,
jere se bojahu, da jih ne uhvate. —

Uz toj se navrate Amon i Madijan
šatoru prid vrate Olofernu izvan,
»Znaj,« riše, »da on stan ne uzda u ljude,
»da u tuj gorsku stran, na koj stražu bljude.

»Da ti poni bude taj prez rvanje grad,
»i grajan zloćude ne budu vridne sad,
»stav' stražu, ka no pad kon zdenac, ne dade
»vazimat vodu, kad ki od njih napade.

»Tim ti se pridade vas puk on od volje,
»ali se raspade od toke nevolje;
»od tada jih kolje žaja, kad ti veli
»odvratit u polje njih potok on veli.«

Slišav on ča želi, naredi vojvode,
kim moćno zapeli, da čuvaju vode.
I sunce othode dvadeset krat pride,
li oni ophode i na zdencih side.

152. *Oloferne odvrati vodu Betulijanom; studence, ki bihu pod gradom, čini čuvati.*

Od tada unide u gradu sušina,
z gusteran izide jure i vlažina;
od nikih dubina još vode imaše,
ka žmulom cidina mirom se diljaše.
Ništar manje znaše svak, da sva ne bi svim
žeju, ka jih žgaše, ugasila tad njim;
stopit ust ne bi čim, prisihat ja jazik,
usne pucat, za tim bliditi vas človik.
Skupiv se puk velik, muži, žene, dica,
tko star, tko mladolik, k Oziji se stica;
svaki smina lica (sminost nevolja dav)
njemu oporica i tuži, prida nj stav.
»Bog,« riše, »sud postav meu tobom i nami,
»u kolik trud pridav vrže nas u plami;
»ne hti podvit rami, da mirno govoriš
»pri ner nas žajami nevoljno umoriš.
»Sad oto sam vidiš, veće ne moremo
»ov grad, u ki sidiš i ki u nj živemo;
»sami sebe ćemo dat Asirijanom
»pri nere budemo mrtvi sa svim stanom.
»Evo smo pod članom jur toga vrimena,
»da želimo slanom polahčat brimena;
»plače brižna žena i jure rada je,
»da je povedena s dicom mruć od žaje.
»I svim nam laglja je od meča smrt vidit,
»ner se mučit zjaje, a nimat ča popit;
»tad i uzu trpit vele manji jest trud,
»a Boga u svem hvalit i pravde njegov sud.
»I ti poni odsud dati grad i nas svih,
»(pristani na taj blud) u ruke od sil tih;
»stavmo se u volju njih, ali će skratiti
»nagla smrt tug ovih, al uza smaliti.«
Toj rekši, cviliti u crkvu stojući
i prste lomiti jaše jadajući,
k Bogu vapijući: »Bože, sagrišismo,
»na zlo pristajući, nepravdu činismo!

173. Otkol izvan nimaše vode do dvadeset dan, jaše zlo stati žajom.
184. Tuže na Oziju, da se ne hti do prve dati.
207. Bogu se mole grih svoj spovidajući.

»Krivinu tvorismo i s oci našimi
»zakon ne spunismo; da ti, ki s' nad svimi,
»milostiv ti primi na milost svih naju,
»od ruk nas odnimi, ki tebe ne znaju.
»Ki, priteć, ne daju, da te čtuje tvoj stvor:
»bog je sam, pravljaju, Nabukodonosor;
»ne daj nas pod njih hor, jer će reć narod zal,
»gdi je njih nebotvor, ča jih ni pomogal?«
U veliku pečal, s plačnima očima
Ozija ustrhal staše meu njima,
kako ki strašnima vitri zagonjen brod
meu vali mnogima vodi prik slanih vod;
svrta korablji hod ne kuda bi hotil,
da dajuć jidrom god, kud jih je duh zavil;
li još se je usilil, kokogod se oprit,
dokla je tamun cil, ne hteć o školj udrit.
Simo tamo pozrit ne staje, jer vidi,
da mu se je borit s vitrom, s morem, s diždi;
grbin hlopom hlidi a zvižju konopi,
val rovući slidi, ter busa u popi.
Sve nebo poklopi oblak s tmasta lica,
iz njega dižd kropi, mun'ja ga prosica;
grom s triskom potica, strahotno trtnjući,
preda, pada nica mornar li jidrući.
Tako t se obzirući, Ozija predaše
pogibil videći, da li još uzdaše;
zato govoraše, roneći suzami,
tere jih toljaše simi besidami:
»Ne sobom, da vami, bratjo, pečalan bih,
»zato vazda s nami Bog hoće biti, rih;
»i sada ja vas svih, ja životom mojim,
»iskupil bih od tih nevolj, i blagom svim.
»To bit ne more, vim; da on ki stvori svit,
»to vazda reći smim, pomoć nam more bit;

217. Ozija bi pečalan čuvši, da će se pridati; da li još imaše ufan'je u Bogu.
237. Prilika. Odgovor Ozije grajanom, ki se hotihu pridati.

»zato nitkor zgubit ne hti čeljad i stan,
»i sam sebe ubit; počkajmo još pet dan,
»jeda odrene van Bog sržbu tu od nas
»ter svoj podstavi dlan uzdržeć ov puk vas;
»ako ne dojde spas, ki mnju da će biti,
»ča ste rekli danas, hoćemo stvoriti.«
Hotiše strpiti svit ovi Ozije
i jaše moliti, da jim Bog bržije
pomoć svu podije i milo pohaja,
da jih ne ubije neprijatelj ni žaja. —
Tada se nahaja Judit u gradu tom,
ka no svih nathaja lipostju, dobrotom,
ka živit životom odluči prečisto,
poče imit od kom udovičtva misto.
Mnozi ju zaisto vlastele prosiše,
ona Bogu listo služiti želiše;
skrovišće imiše gori pod slimena,
gdi Boga zoviše s rabom zatvorena.
Hotin'ja putena usteza posteći,
strunami pletena vrićišća noseći,
tege li težeći, da ni telu pokoj,
almuštva čineći skupšćini uboškoj.
Živine velik broj muž bo nje ostavi
i blago mnogo njoj, kad se s njom rastavi;
da ona ne stavi u tom srce svoje,
ner ko ljube pravi, vikomnje ko no je.
Sva moć riči moje izreći ne umit
pobožje koko je, cić koga grdi svit,
prem ako mladih lit biše i lipa stvora,
da od kriposti cvit, — hći biše Merara,
ki zide od stara roda Simeona,
brata Isakara tere Zabulona;
muža imi ona, ki se zva Manases,
opslužeć zakona, ki jim da Moises.
Ovogaj na poses, gdi se žetva tvori,
kad Sirij tere Pes najvećma uzgori,

244. Do pet dan staviše rok, ako jim dotla Bog ne pošlje pomoć, da se pridadu.
253. JUDITH
278. Sirij i Pas zovu se zvizde nike, ke ističu, kad su najveći krisi.

moć toplin umori plamena vrućijih;
mrtva ga zatvori grob njega starijih.
Misec šesti lit trih jur biše nastupil,
da biše on živih priminuvši pustil,
kada Judit sih dil potribu videći,
ča je Ozija ril, kara uzročeći,
popom govoreći Kabru i Karmu dvim:
»Ku rič izusteći Ozija reče svim,
»da grad da protivnim peti dan i petu noć,
»ako nam protiv njim ne pošlje Bog pomoć?
»Tko ste, da ćete moć božju iskusiti,
»ter svim vekšu nemoć, vekši gnjiv naditi?
»jer se rasrditi hoće tom ričju Bog,
»pri ner se smiliti, ni dati nam odlog.
»Vele dvigoste rog, roke take upram
»k Bogu, ki je svemog, da milost svu da nam,
»ter da tad pride sam pomoć puku semu,
»kada je drago vam, ne kad je god njemu!
»Milostan je u svemu, prošćen'je prosimo
»od togaj tere mu duše ponizimo;
s skrušen'jem molimo, da po njega volju
»lahkost oćutimo, odbivši nevolju;
»da kako sad kolju oni nas ohol'jem,
»tako padu u polju našim umiljen'jem;
jer izneviren'jem ne ockvrnismo se,
»otac pristupljen'jem tuje boge prose,
»koji grih podnose oni tad u to dob
»trpiše angose, glad, meče i porob:
»da nam je nepodob primat ner onoga,
»Abram, Isak, Jakob koga čtova Boga.
»Utišen'je toga čekajmo trpljivo,
»zla će nas ovoga zbavit milostivo,
»tere će rugljivo zbiti pod moć nižu
»svih, neprijaznivo ki se na nas dižu.
»A sad božju hižu ki no uzdržite,
»k kim duše pribižu, da jih očistite:

*281. Jur bihu tri lita i šest miseci, da biše obudovila **Judita**.*
286. Judita kara jih cić roka toga od pet dan.
305. Jer zavedeni biše u Babiloniju.
306. Angose: nevolje.

»pristoji se, vite, popovstvu vašemu,
»da srca kripite vi puku našemu,
»pomenak čine mu od naših starijih;
»jer Bog u ničemu zato nevolji jih,
»da tim iskusi jih, je li njih život prav,
»i je li vera u njih i s ufan'jem ljubav.
»Abram u trudih stav i u skrbost mnogu,
»kripak bi kako lav u službe'je Bogu;
»pečali nalogu Isak, Jakob nosit
»skazaše da mogu, a Bogu ne zgrišit.
»Mojses tokoj čini t, i svaki ushaja,
»ki hti zlo pritrpit, da Bogu ugaja;
»a puk, ki ne haja, ner Boga da skusi,
»sržba ga pohaja i smrt ga pokusi.
»Zato da ne strusi nami pomrmnjan'je,
»činte, ner da skljusi nisko ponižan'je,
»govore: karan'je božje to jest manje,
»ner naše zgrišan'je i naše pogan'je.
»Bog nas bije hlanje nere dostojimo;
»srčno na nas zvanje, da ga se bojimo,
»da grih ostavimo, da bolji bivamo,
»a ne da zgubimo, ča na svit imamo.« —
Pošadši k njoj tamo i Ozija sliša
tuj rič, ka ne samo da veće njim miša,
ništar manje niša visoko hvalu nje,
ka nišće ne zgriša, ča biše istine se.
Zajedno s popi ste, riše: »Sve su prave,
»Judita, riči te, ke s' rekla sad; zdrave
»da budu države i mi, moli za nas:
»svetosti tve slave znane su po svit vas.«
Ona reče: »Danas ča sam rekla godi,
»kako zna svaki nas od Boga da shodi,
»tako po sej škodi hoćete vidit stvar,
»ku misal ma svodi, da ni ner božji dar.
»Sada imite var višnjega moliti,
»da ruku mu prostar, rači to stvoriti;

321. Popom govori: Abram, Isak, Jakob.
341. Ozija s popi pohvališe karan'je Juditino.
350. Judita da jim red, da za nju mole i su noć propuste vanka grada.

»ostavte hotiti znati misal moju,
»na vratoh siditi hoćete noć ovu;
»a kada ja pojdu vanka s Abrom mojom,
»dokla opet dojdu, svi vi s družbom svojom
»molte svetom molbom za nas oca Boga
»s umiljenom pojom i skrušen'ja mnoga.« —
»Poj i Bog zla toga po te oslobodi
»jur puka ovoga!« Ozija tako di:
»S Bogom poj i hodi i kuda godir greš,
»vazdi te pohodi, vazdi slavom ureš.
»I pri nere umreš, on čin, da dila, ko
»godir stvorit napreš, glas dvignut visoko
»i prostrt široko po svitu bude znan.«
Govoriv to toko, s popovi pojde van,
misleći duboko, ostaviv nju na stan.

364. Blagoslovio ju, od nje se diliše.

L I B R O   Č E T V R T O

ni odašadši, Judit u komori
svojoj tad pošadši, dviže ruke gori
ter tako govori lugom potrusivši
svu glavu od zgori, kip vrićom odivši:
»Bože, ki stvorivši svaka, obladaš svim
»i sve naredivši, zakon si dal tvojim,
»dal si ocem mojim meč, kim odvratiše
»rugo i silu onim, ki silu činiše;
»ki ovašćiniše sestru njih, u zlo jih
»tišće, i vidiše žen i hćeri svojih
»od sebe rastojih, blago razdiljeno
»u ruke slug tvojih, tobom dopušćeno:
»tebe umiljeno Gospodine molju,
»pogledaj smiljeno na našu nevolju;
»otpusti zlu volju i rabi Juditi
»pomozi, ka volju tvu želim spuniti.

IV, 5. *Molitva Juditina.*
9. *Ki ovašćiniše: budući Jakob s narodom svojim kon grada Salem u zemlju kananejsku, Sikem, sin Emora poglavice od grada, zagledav Dinu, hćer njegovu, ugrabi ju i pomča u grad. Za tim ju isprosi u Jakoba, da mu bude žena, i prijaše obrizovan'je. Ništar manje treti dan Simeon i Levi, bratja nje, s ljudmi svojimi s oružjem skočiše u grad i porubiše, muži pobiše, žene i dicu odvedoše. Dinu oteše i pojdoše.*

»Rači se smiliti, milostiv bo jesi,
»sve mož učiniti, zla od nas odnesi;
»desnom tvojom stresi asirske sile sad,
»u zgibil zanesi, kako egipske tad,
»tirahu puk tvoj kad s oružjem tekući
»i svaki, krvi rad, naglo napirući,
»ter se uzdajući u kola, u konje,
»u silu, li mnjući, tudje potrti nje;
»da sa strane gornje pozrivši tva milost,
»u prezdan'je donje pade njih oholost;
»pomanjka jim jakost, nitkor se ne vrnu,
»ne osta jih ni kost, svih voda pogrnu:
»tako da posrnu ovi, moj Bože, čin,
»ki misle, da zgrnu sada nas s ovih stin;
»ti jur njimi privin, kolik je, da znaju,
»u njih uzdan'ju hin, ki u se uzdaju;
»ki se uznišaju kopji ter strilami,
»šćiti, kih višaju o vratu prik rami,
»i britci sabljami i konji brzimi,
»mnogimi silami i ljudmi hrabrimi,
»ne znajuć, nad svimi da si Gospodin ti,
»da s' pomoć pravimi, ne tome ki prav ni:
»poni ki vo svih ji, nigdare krvi sit,
»ti silu njega hti silom tvojom slomit;
»ki tempal razorit jest se zahvalio,
»sveta tva ocvrknit, ka s' ti posvetio;
»krov, ki je sad cio, stukši ga razvrići,
»mečem svojih sio oltar tvoj prisići:
»ti učin odsići njegove grdosti
»mečem, kim posići priti tve svetosti;
»pridaj mu sliposti, neka ga zadiju
»mrižom me liposti i zamkom očiju.
»Kad s njim uzbesiju, da riči jazika
»moga se zabiju u srce človika,
»i ljubav velika smami gà tudije,
tako da do vika ne znat bude, gdi je.
»Čini u mni smin'je, srce da s' utvrdi
»i stanovitije da njega pogrdi;

20. *Kada Črljeno more potopi egipsku vojsku, ka tiraše puk božji.*
43. *Krov: tempal.*

»a da ga rastvrdi skoro desna ovaj
»i sasvim ogrdi, kripost joj ti podaj.
»Takova stvar i taj po tebi stvorena
»biti će po vas kraj slava tvoga imena,
»ako jedna žena ubije muža, kim
»sad je pristrašena zemlja s narodom svim.
»Ni jakost tvoja, vim, u mnoštvo nišćih ljud',
»ni oružja ni s tim u brzih konji trud,
»da u volje tvoje sud, kim si vazda nižil
»svaku oholu ćud, umiljenu višil.
»Vazda s' milostiv bil i tisih molitav
»vazda si uslišil: ti sada uslišav
»rabu tvoju, postav rič u ustih mojih,
»u srcu razum prav, moć u rukah ovih;
»hiža svetinj tvojih vavik sveta da je
»i u narodih svih da te svak poznaje,
»svak te spovidaje, reče: Ovo je Bog,
»koga vlast svuda je i ki je sam svemog.«
Takoj se ona pomog svetimi molbami,
prostrv kolina nog, dviže gori rami,
i sašad skalami, Abru svoju dozva,
ka, jer pod svitami spaše, jedva se ozva.
Ona ju ne psova, da reče: »Opravi se
»i pojti van krova sa mnom sad spravi se.«
Toj rekši, izvi se iz vrića i vodom
po puti umi se i namaza vonjom.
Splete glavu kosom, vitice postavi,
kontuš s urehom svom vazam na se stavi;
s ošvom ruke spravi, uši s userezmi,
na nogah napravi čizmice s podvezmi.
S urehami tezmi, ča mi je viditi,
dostojna bi s knezmi na sagu siditi;
i jošće hoditi na pir s kraljicami
i čtovana biti meu banicami.
Zlatimi žicami sjahu se poplici,
a trepetljicami zvonjahu uvici;
stahu zlati cvici po svioni sviti,
razlici, ne rici po skutih pirliti,

78. *Van krova: van kuće.*
81. *Kako se ureši Judita.*

Svitlo črljeniti ja rubin na prstih,
cafir se modriti, bilit na rukavih
biser i na bustih, i sve od zlatih plas
sjati se na bedrih prehitro kovan pas.
Velik urehe glas, da liposti veći,
ka biše kako klas iz trave resteći,
al kami, ki steći u zlato, zlatu da,
izvrsno svitleći, da zlato većma sja:
tako t ona prida uresi krasosti
poveće, ner prija od njeje liposti.
I to ne bi dosti, kako pismo pravi,
Bog njeje svitlosti uljudstva pristavi;
jer te take spravi ne bihu od bludi,
da svete ljubavi i pravdenih ćudi:
zato joj posudi, da tko ju ugleda,
svak joj se počudi i za njom pogleda.
Poni kad se zgleda spravna jur kako pir,
pripravi obeda: kruh, uli, prgu, sir,
i vinca malo mir u mišćić, pak zamak
u dvanjkah vas taj žir, Abri bi naramak.
Toj ti na ramo ustak, Abra prida stupi
i Judit nju potak, za njom ti postupi.
Kada jur nastupi na gradne zaklopi,
zastaše u skupi Oziju sa popi;
vratar vrat otklopi, svi se ustupiše:
one steruć stopi, naprid postupiše;
tad se uščudiše svi, vidiv Juditu,
toko lipa biše i u takovu svitu.
Liplja, mnju, na svitu ni bila, ku kralj svet
vidiv u pohitu dvimi grisi bi spet;
al ona, ku no uzet ljubavju vze Sikem,
s česa rasut i klet osta s njim grad Salem.

101. *Kako Judita veće liposti da uresi ner ureha njoj, budi da vele biše urešena.*
102. *Prilika.*
121. *Ovo biše Bersaba, žena Urije, ku David vidivši obljubi, a da red, da on zgine u vojsci. Dvima grisi bi spet: zavodiostvom i ubojstvom.*
123. *Sikem: ov ugrabi Dinu, od ke smo rekli zgara na glavu ovoga libra.*

Al ku vidiv ognjem jur studena starost
užga se dviju prem, kim sva laž da žalost;
ali ku no hitrost Amona prihini,
ki meča ne bi prost dilj sile, ku čini.

Al ke toko scini Asuer uljudstvo,
da na njoj zamini kraljice oholstvo;
al cić ke obilstvo od filistinskih njiv
požga, pustiv mnoštvo lisic, Sansonov gnjiv.

Al ona, koj otkriv otajstva istinu
i u krilo se uviv, izgubi jačinu. —
Da ovih krivinu, u kih jest, otkladam;
lipost, ne rič inu, Juditi prikladam.

Koj jošće nakladam, ako ni laž i hin,
kupeći ča skladam od poetskih tašćin:
mnju ti, bi Apolo lin tirati Dafnu bil,
tad kon tesalskih stin ovu da bi vidil.

Siringu bi otpustil sin Merkurijev Pan,
ugledal da bi bil ovu gredući van;
po Cinte gore stran kada no lovljaše
Diana luk napan, taka se vijaše.

125. *Ovo je Susana, žena Joakina, na ku se starci namuraše; i ona ne pristavši k njim, nalagaše na nju, i našad u laž, pobijeni biše kamen'jem. Zato di: kim sva laž da žalost.*

127. *Ovo je bila Tamar, kći Davidova od Maake, na ku se namura Amon, sin Davidov od Akinoe. Učini se nemoćan i da red, da mu ona nastoji. I učini joj silu. Zato brat nje Absalon, jer bihu jedne matere, zvavši ga na večeru, čini ga ubiti.*

129. *Asuer, kralj od Persije, kraljicu Vastu pusti, jer se ne haja priti, kad ju zoviše. Na misto nje oda svih obra Hesteru Židovinku, jer najliplja biše.*

132. *Ovu obljubi Sanson; i on odašadši, poja ona drugoga muža. Kad se vrnu, ne daše mu k njoj; zato on lisicam na rep oganj navezavši, pusti u žita njih i požga.*

134. *Ovo je bila Dalida, kojoj Sanson pravivši, u čem biše jačina njegova, uspi ga na krilo, ostriže mu vlase, osta nejak, uhitiše ga neprijatelji.*

140. *Poete govore, da Apolo zagledav Dafnu, hćer Peneja, jer u svoj Tesaliji biše najlipša, ja tirati. Ona pobiže i obrati se u javor.*

141. *Takoje Pan tira Siringu cića liposti; i ona, da ju ne uhiti, obrati se u trst.*

144. *Ovo je Diana, božica prelipa, ka s divicami love lovljaše.*

Kada se boraše za s Dijanirom stat
Herkules, koj mnjaše da par ne će postat:
kip, obraz tere vrat ove zgledal da bi,
vrgal bi se na vrat, al se boril ne bi.

Ča veće dim tebi? Paris taku ženu
imil da bi sebi, pustil bi Helenu,
ku Grci odvedenu, jer opet nimaše,
Troju podsedenu deset lit rvaše.

Ako poni staše zamamljeni, ove
kad lice zgledaše, s Ozijom popove,
ne čudo, jer, slove koga moć, Bog tadi
nje gizde takove lipostju obnadi.

Nitkor ju ne zadi ni ričju ni stvarju,
i stupiv nazadi, da projde, pušćav ju
rekoše: »Možav ju, Bože otac naših,
»oda zla izbav ju i od tih sil strašnih;

»misal nje kriposnih dili ti napuni
»i milost daj, da njih svršeno ispuni;
»da glas nje pripuni i zemlju i kamen,
»sama se ukruni sa svetimi. Amen.«

Jur sunčeni plamen, vodeći s sobom dan,
od zvizd jasnih zlamen taćaše, grede van:
bižeć na nižnji stan noć s črnimi koli,
nošaše donjim san, ako su ki doli.

Kad ljudi oholi, ki stražu bljudoše,
ophode okoli Juditu sritoše,
slišat ju zajdoše: »Od kud greš i kamo?
ča t' jime,« rekoše, »pravi nam, da znamo.«

Ona reče: »Ovamo od Betulije sam
»i put je moj tamo k vašim poglavicam;

140. *Dijaniru, hćer Eneja, jer vele lipa biše, mnozi prošahu. Otac odluči dati ju tomu, ki dobude boreći se. Bori se Herkules sa Akelojom i dobi ga. Da bi, di, ovu vidil, ali se ne bi boril, ali bi se vrgal, da ostavi nju, a pojde za ovom.*

150. *Paris, sin kralja Prijama, odvede Helenu u Troju; ne hti ju vratiti. Cić toga Grci podsedoše Troju. Deset lit ju rvaše, napokon prijašc i rasuše.*

159. *Blagosloviše Juditu, kad izide iz grada.*

165. *Sunce istekši, straža srite Juditu.*

173. *Kako se Judita zgovara sa stražani.*

ostaviv grad i hram, s životom bižim tja,
»jer će se dati vam; Judit se zovu ja.

»A da sa mnom sada ova drúga verna
»ne ostane zada sasvima čemerna;
»doprit Oloferna ne brante mi, molim,
»vlast njega nesmerna da pozna, ča kolim.

»Reći će: toj volim; jer mu ću skazati,
»ča će bit oholim, i kako će jati
»ov grad, a nimati škodu ni trud velik,
»tako da s te rati ne zgine ni človik.« —

Ne bi ti ner tolik tada govor njeje:
oni hip nikolik postaše glede je,
čude se, od kude je stvoren'je, od kegà
sve od svita meje nimaju lipljega;

pak rekoše: »S tvega premudra i smina
»činjen'ja od svega biti će t' načina,
»ku želiš, ne ina; toj on čas oćutiš,
»ki prid gospodina našega postupiš.

»Dobro ne izustiš, da će ti sve dati,
»ča godir obljubiš i budeš pitati;
»jer će dostojati ti razum, ta lipost,
»da bude imati svaku čast i milost.«

Govore toj, linost s njom pojti nimiše,
gledaje nje svitlost svi se zamamiše;
kud se obratiše, hode meu vojskom,
svim oči zaniše, svaki zrča za njom.

Greduć uprav stazom, dojdoše k šatoru,
i on ju prid sobom zazva u komoru,
ki polje i goru mnoštvom svojih sio,
kako ti govoru, biše pokrilio.

Kad ju je vidio, s prvoga pozora
ranu je oćutio ljubvena umora;
staše kako gora, sobom ne krećući,
oči ne zatvora, k njoj jih upirući:

202. *Oloferne ju čini priti prid sobom.*

tako sta trnući serifski gospodin,
Medusu kažući njemu Danae sin.

Pod šator u osin ki stahu knezove,
svi se okolo sklin, gledaše obraz ove

i riše: »Takove ako se tuj goje,
»podstup'mo gradove i ki u njih stoje:
»rvanje i boje ni triba odnimit,
»grade, horu toje dokol budemo imit.

»A tko se ne će bit i vazda u svaki boj
»dobrovoljno hodit za cić tacih gospoj?«
Ona ti meu toj prid Oloferna stav,
sideća na pristoj, pisan vas kako pav;

jer ga tkalac otkav, komu ne biše par
u asirsku držav, biše jimio mar
nastrikat cvitja bar svilami razlici
i zlatom i još zgar dragimi kamici.

Tuj poni u lici pozriv ga Judita,
pade k zemlji nici vele uhilita:
poklon hitra svita biše, kim ga dvori:
on se rukom hita i reče: »Stan gori!«

Paka joj govori: »Budi dobrovoljna,
»bit ćeš u mom dvori prijata i voljna;
»ni ina nevoljna zemlja u istinu,
»ner služit zlovoljna momu gospodinu:

»i puk tvoj grdinu da ne skaže k meni,
»ne bi mu jačinu kušali tužbeni;
»bili bi blaženi u svem svomu horu,
»budući službeni Nabuk'donosoru.

»A sada da t' stvoru milost, ku t' obitam,
»i kako t' govoru, da t' se ne izvitam,
»rec mi, ča te pitam: za ki uzrok onuj
stran, za ku pohitam, ostaviv, dojde tuj?«

210. *Prilika. Ovo je bio Polidektes, kralj od Serifa otoka, ki se okameni, kad mu ukaza glavu od Meduze Perzej, sin Jovetov i Danaje; ku glavu tko godi vijaše, zakamenjaše se. To pišu poete. Zato di ovdi, da Oloferne sta kako zakamenio se gledajući Juditu.*

226. *Kako se Judita pokloni Olofernu.*

229. *Oloferne govori Juditi.*

Ona malo otuj stupiv, dviže oči
tere tiho uz tuj rič riči potoči:
»Ako smi uz oči gospodina svoga
»raba da mu soči, sliši svita moga;
»jer gospodstva tvoga velikost ako će
»dostojat se toga, ča želi, znat hoće.
»Sa tvoje pomoće kralj Nabuk'donosor
»ne samo ovo će, da svita steć prosto:
»I ne listo taj dvor hoće mu služiti
»po tebi, da vas stvor i zimi i liti;
»jer je po svem sviti glas tvoje hrabrosti,
»smin'ja, sile, svisti i svake mudrosti.
»Da neka t' ludosti skažem puka moga,
»ki tvojoj milosti ne da mista svoga:
»rasrdil je Boga, ki po prorocih svih
»priti, da će s toga pridati tebi njih.
»A jer znaju svoj grih, zato t trepe strahom,
»u plač obrativ smih, muče se uzdahom;
»telo srši mahom, obraz je gladan, žut,
»jazik popal prahom, žadan, ližući mut.
Jure od skota mut ožimlju, ophode
»kupeći ga u skut, jer pripuše vode;
»stada i stad plode klat su odlučili,
»krv njih, ka je gode, hlepeć da bi pili.
»Hlepeć da bi jili, riše, da straćeni
»budu, ki su bili sudi posvećeni,
»zlati ter zlaćeni, za vino i žito,
»a bit će ockvrnjeni, da jih taknu listo.
»Ne bud sumnjen ništo, s toga će smagnuti,
»kako s' na to misto, svi će poginuti;
»zato odbignuti odlučih i k tebi
»totuj pribignuti, da me primeš k sebi.
»Ni to bilo ne bi, ako bi naš on Bog,
»ki no je na nebi, ne dvigal na njih rog;
»u griha bo brlog ne padoh s njimi ja,
»on, ki je sam svemog, hoti da bižim tja
i da navistim sva, ka će tako projti,
»neka svitlost tva zna, jer jih će Bog ojti:

241. Judita govori Olofernu.

»raba ću tva pojti jošće molit njega,
»da pravi dan dojti kad će raspa sega.
»Znan ćeš bit od svega, kad se ja pomolim
»i tvoga posega spišin'je izmolim;
»bude t Jerosolim tvoj, dobro to ja znam,
»i s pukom oholim, Bog je to rekal nam.
»Tako da pakost vam u tom ne postane,
»primajuć grad i hram, ni pas ne zalane:
»da njih ovej rane navistim tebi tuj,
»Bog, ki nebom gane, posla ti rabu suj.
»A za tuj milost, kuj obitaš i stvoriš,
»daj ti plaću onuj Bog, koje dostojiš.
»Pravo je, da stojiš slavan nada svimi,
»da vazda zdrav hodiš i vesel s tvojimi. —«
Tako ričmi timi pokol mu vuhlova,
kolinmi obimi poklek, skut celova:
takoj ti svidova svinju, da utije,
pomnja težakova, češuć oko šije;
vode joj ulije i željudom pita,
da ju pak ubije i dicu napita:
ona hruča, rita, legne uz močiru,
hvata iz korita; on ostri sikiru.
Vesel u svu miru Oloferne tada,
svim ričem da viru i ki stahu zada
riše: »Mi do sada ne slišismo vide
»od jezika mlada vetšije beside.
»Od kuda izide ova jasna zora,
»dostojna da side na nebesih zgora,
»Nabuk'donosora zovući: zemlju tuj
»ostaviv i mora, hod ovdi gospoduj?
»Ni ti žene u svuj državu od svita,
»razum, lipost u kuj krasnije procvita;
»ni ka rič poskita slaje, kad govori,
»iz ust joj uresita, kada jih otvori.«
Tako pod šatori veziri ki stahu
govoreći, gori hvale nje dvizahu
i nju ti gledahu, ka prid Olofernom
staše, gdi vijahu nju s Abrom nje vernom.

293. Prilika.
303. Hvale lipost i razum Juditin.

»Besidom bisernom« Oloferne reče,
»i ričju opernom srce mi opteče:
»sunce mi isteče, Judita kad dojde;
»onim ti odteče, od kih no ti pojde.
»Dobro da jih ojde, dobro Bog učini,
»ki da ti ured projde k našim silam, čini,
»veleći: svi ini, ki su puka tvoga,
»biti hoće plini skoro zbora moga.
»Obitan'ja toga ako se spuni stvar,
»verovat ću Boga, kim no ti imaš mar;
»biti će t' od nas har i prva čast u dvor,
»i taj će t' dati dar Nabukodonosor,
»da ti ne bude par u mnozih gospoj hor.«

317. *Oloferne reče Juditi.*

L I B R O P E T O

loferne, pokol tej riči zgovori,
tim, ki stahu okol, reče: »U komori,
»gdi no su zatvori blagu sakrovitu
»i tvrdi zapori, poved'te Juditu,
»ka po svojem svitu, u kom no ni strvi,
»zemlju zlata situ dat nam će prez krvi;
»davajte joj prvi dil jistve i kruha,
»ki se meni mrvi, ka se meni kuha.«
Judit strese uha: »Ne ću,« reče, »toga,
»da ockvrniv duha, ne rasrdim Boga;
»da jisti ću ovoga, ča vo s sobom nosim,
»za da pri onoga, ča t' rekoh, isprosim;
»i još da priprosim, da spiši te strane
»dati t' Bog, ke mnozim po svitu su znane.«
On reče: »Tej hrane, ča ćeš učiniti,
»kada ti nestane, o čem ćeš živiti?«
Ona se rotiti priča ponasmihnuv,
da brašno saspiti, ko doni pribignuv,
ne će, dokla dvignuv ruku svu ne svrši
i počine stignuv, ča misal nje vrši.
Baruni otprši vrata od ložišća,
i svuda nastrši sviona krovišća,
rekoše: »Hladišća tuj su tva, gospoje.«
Ona se namišća i reče: »Dobro je.«
Da prvo ovo je isprosila moleć,
molitve dit svoje u noći ishodeć;
da nitkor, othodeć, »kamo ćeš« reče joj,
ni opet dohodeć, »od kud greš? ča je toj?«
Toj biše dao njoj Oloferne, svojim
vratarom tad takoj zapovid čine svim:
taj slobod dvima njim, Abri ter Juditi,
da bude, ne inim, za tri dni služiti.

V, 2. *Kako Oloferne odredi stan Juditi osoba i da milost, da u noći može ishoditi moliti boga svoga.*
10. *Da se ne ockvrni jidući ča biše branjeno u zakonu.*

Ona ishoditi ja k dragi slazeći,
k potoku hoditi vodom se čisteći;
a pak ulazeći Bogu se moljaše,
da, puk slobodeći, spuni, ča mišljaše.
Za tim čista staše u komoru došad,
ni se okušaše, ner jur sunce zapad;
ko četvrtom izšad, svitlost svim ljudem dâ,
i Oloferne tad dvor na večeru zva.
Slugu Vagava sla, da Juditi veli,
da sram odvrže ta, da se k njemu seli
i ča on uzveli, pristane učinit,
a dar, ki no želi, svaki hoće imit;
jer mu će prirok bit, da žena stoji tuj,
a on da će živit željeć imiti njuj. —
Pojde Vagav i suj besidu poni njoj.
»Vladiko,« reče, »u onuj jure komoru poj,
»gdi no gospodin moj sedeći počiva,
»željeći obraz tvoj, ki suncu odsiva:
»zatoj te priziva, da s njim i p'ješ i jiš,
»da vesel pribiva, dokol uza nj sidiš.«
»Ka sam ja da brž mniš,« Judit odgovori,
»da ne ću na pospiš pojt u toj komori?
»ki su moji opori, da hizat uz ostan
»mogu, ali gori reć: niže mene stan?
»Bud poni dobro znan, ča je drago njemu:
»meni je kako man i slatko u svemu;
»raba ću bit temu za moga života,
»ako mu sam čemu zna njega dobrota.«
Takoj riči mota Judita vesela,
da je ta pohota Oloferna svela
na taka jur mela, da će leći nice,
a gradi i sela steći prvo lice.
Kad spusti udice ter zadije ribu,
i stežuć tunjice, mahne gori šibu
ribar i potribu ima jur dat ju van,
radostan, da hlibu smok mu je pripravan:

39. Kako Oloferne četvrti dan zva Juditu hoteći, da s njim pribiva.
47. Vagav, vratar Olofernov.
53. Odgovori Judit Vagavu.
65. Prilika.

tako, kad osnovan jur misli svoje teg
vidi Judit, izvan urehe na se usteg
i skuta pouspreg, radosna pojde tad,
da tuj, rukom poseg, osnovu otka sad.
Oloferne nju kad prid sobom ugleda,
u ljubavi zašad, srce mu uspreda;
slaja mu bi meda, da gorkost će žerat,
studeniji leda kada bude ležat.
Kon sebe ju pojat hiti za trpezom
i niže njeje stat zapovidi knezom;
njoj reče: »Obezom jesi me obezala,
»jer hrlim potezom dojti si hajala.
»Tim si dostojala, da pri mni milosti,
»ku želiš, imala budeš u radosti;
»sad vesela dosti sa mnom pij ter blaguj
»i s ovimi gosti obilo se počtuj.«
Ona njemu uz tuj zahvalivši, reče:
»Veselo ću stvar tuj učinit, jer steče
»blagost, pokol čeče uza te raba tva,
»ka želi, da kleče prida te zemlja sva.«
Tad pi i blagova, ča biše opravila
Abra i gotova prida nju stavila.
Meu tim je nudila njega, da ji i p'je,
ter ga veselila, da se većma nal'je;
da kada se op'je, zaspi i zahrope,
požre takoj osje, da veće ne sope. —
O, ki no se tope u žrtju mnogomu,
vijte, kako ope život sad ovomu!
Ne njemu samomu grih je ta naudil,
da jošće svakomu, u kom je kada bil.
S toga je izgubil Adam s Evom milost,
ku je najpri jimil, svih vrgši u žalost.
Noe svoju sramost otkrivši grubo spa,
kad ga obali jakost vina, ko grlu da.

79. Govori Oloferne Juditi, posadiv ju kon sebe za večerom.
85. Odgovara Judit.
95. Govoren'je protiv zalihu žrtju i pitju.
101. Noe opi se i zaspa otkriven. Kama sina prokle, jer se naruga; Sema i Jafeta blagoslovi, ki ga pokriše.

Lota kad pjanost ja, ne znajuć, spi uz kih,
ma njih, kim biše ća, čini sinov svojih.
Esau liše tih prvorojen'ja čast
i blagoslovi svih očevih zgubi slast;
jer davši grlu vlast, pri voli požriti
od zdile jedne mast, ner sve to imiti.
Puk božji živiti o pići nebeskoj
počan, ja mrziti, objistan jur, na toj;
egipskih lonac loj želeći, ushvali,
i njih mnozih zatoj Bog smrtno popali.
Običaj on zali sinov Hele popa,
ki su umicali meso iz ukropa.
smrtju jih pokopa, vze njemu popovstvo,
jer ne poja štropa na njih nepodopstvo.
Vino ter oholostvo Aleksandra smami
tako, da ubojstvo svojimi rukami
stvori, pak suzami lica gorko umi
obujat tugami: toko draga ubi.
Centaure pogubi Peritov s Lafiti,
jer hvataje zubi, jur pjani i siti,
onih, kih počtiti njih dostojaše se,
za žene zaditi ne sramovaše se.
Saki zgubiše se, kad u Cirov okol
stupiv, objiše se, opiše; i pokol

104. *Lota hćere opojiše, s pijanim spaše i rodiše: starija rodi Moaba, od koga bi narod od Moabiti; mlaja rodi Amona, od koga bi narod od Amoniti. Zato di: oni kim biše ća, a to otac, učini jih ma, a to matere svojih sinov.*
105. *Esav za zdilu leće proda prav prvorojen'ja svoga bratu Jakobu. Tim izgubi očev blagoslov.*
112. *Ovo bi, kad od Egipta diliv se, gredihu pustinjom s Mojsesom.*
115. *Sini Hele popa umicahu meso onim, ki činjahu posvetilišća. Cić toga biše ubijeni od neprijatelj, a od njegove kuće veće ne bi pop, jer jih ne pokara, kako imaše.*
120. *Aleksandar pijan ubi Klita, baruna svoga. Kada se razabra jutri dan, ja pitati, gdi je Klit, i od žalosti ne htiše jisti, hteći i sam umriti, da ini ga pripraviše.*
124. *Centaure, ki s njim mejašahu, zva na svoj pir Peritov, kralj od Lafiti; oni objivši se i opivši pohitiše za žene: za to ih pobi.*

legoše kako vol, on na nje napusti,
razbi jih, dâ jim bol, živih jih ne pusti.
Vino život shusti Lacida i Krisipa,
mudrost od njih usti začrni taj sipa;
taj konac opipa pitanski Arceslav,
i on pjan udipa u Karonovu plav.
Toj se hudinji dav Antiok, moguć kralj,
jaki kako no lav, s kimi je za sto stal,
bi jih pjan; bi njim žal: trpiti ne htiše
sramotu i pečal ter ti ga ubiše.
Bolje ti mu biše u boj smrt prijati,
još kada imiše sa Rimnjani rati,
nere živu stati do stotin lit roka
pak konac imati tolika priroka.
Raskoša obroka i vina, ko srka,
učini žestoka Antonija Marka:
silan po Rim trka vlastele koljući,
njih blago rastrka kuhačem dajući.
Toj ga potičući Kleopatru ljubi,
ženu pušćujući; po tom sebe zgubi.
Ki su taki zubi, zlobe će nadvrići,
kako vethe rubi kripost će odvrići;
na konac nesrići upast će u svakoj:
nemoć jih će sići, stumak ne dat pokoj,
smalit će razbor svoj i jošće iman'je,
pak u vikomnji znoj biti će njih stan'je.

128. *Saki jest bio niki narod u Persiju; kih budući vojska mnoga, kralj Cir od Persije čini se bižati ter jim pusti okol pun vina i brašna svakoga; oni sedoše tuj piti i jisti. Kad biše puni, razlegoše se: on na nje pripusti i pobi jih.*
131. *Lacid, Krisip, Arceslav: toj su bili naučeni filozofi, da grlu se daše. Niki, diju, umri vino pijući, a niki cić toga utrpiv, upadši pogibe.*
132. *Karon je, ki brodi duše u paklu, kako diju poeti.*
136. *Antiok, kralj od Sirije, ki Rimnjanom rat čini, pijan bi svojih, a oni ga ubiše.*
142. *Marko Antonij velik biše žrlac i opijavac; pobi vele grajan, polaču vlastelina jednoga darova kuhaču svomu, jer mu biše ugodno skuhao. Pijan u viće bljuva. Obljubi Kleopatru, kraljicu od Aleksandrije, a ženu pusti, ka biše sestra Oktavijana cesara i s toga pogibe.*
147. *Koliko zlo dohodi cića grla.*

Zadit će smijan'je drugi, rič su čuvši,
govorit: zaman je, trbuh nima uši,
razbire piću si i slasti privraća,
i vina okusi, ter u se sve svraća.
Da ki no se odvraća od dobra nauka,
prida nj se ne izvraća, ča se totu kljuka;
tim piše ma ruka, kim no svetu duhu
ne zgodit jest muka veća ner trbuhu;
ki nimaju buhu huda utvrjen'ja,
zalizlu u uhu spasena slišen'ja. —
Da jur govoren'ja rič se tamo vrati,
na saj spoviden'ja otkle se uvrati.
Oloferne stati na noge prejedva
mogaše; jer jati koko mogahu dva,
toliko sam on žva i obuja ga san.
Vagav zatvaruć, zva inih, da gredu van.
Idoše na svoj stan, sobom teturaje,
jerbo ne jedan žban popiše spijaje:
redom začinjaje, zdravicu obnose,
jednu popijaje, a drugu donose.
Pojdoše zanose tud ovud nogami,
sami se nadnose, kimljući glavami;
u obraz jim plami a na nosu para,
i na brade prami laščaše se ckvara.
Trbuh kako žara nadmen odstojaše,
rič, ku potopara, jazik prikošaše;
sviste ne saznaše, ctakljahu jim oči,
rugo njimi staše i smih se potoči;
jer niki o ploči udri sobom padše,
niki se pomoči, niki kara svad se,
niki držat rad se, druga uhitiše,
ter i s drugom zad se uznak uzvrziše;
a niki rigniše, niki se gnušahu,
a niki ležiše, niki na nj padahu;
a druzih nošahu, stavit jih na odar:
toko se saznahu, koko mrtav tovar.

163. Vraća na počitan'je historije govoren'je.
173. Kako pijani gredihu, ki se čtovaše s Holofernom.

Tko će imiti var ustegnuti grla,
pogledaj ovi bar ter vi, je l' umrla
tuj čast i doprla tamnost i grdinja,
ka je oto svrzla, da je vitez svinja.

Sad vi, kako linja Olofernja sila,
kako ju raščinja hot nečista dila. —
Postilja je bila na sridu komori,
mehka, čista, bila, s pisani zastori.
Na njoj se obori Oloferne unid,
zaspa većma gori nego morski medvid;
speći ga tako vid Judit, Abri svojoj
»Poj polako naprid,« reče, »na vratih stoj!«
Ove dvi tad u toj ložnici ostale
s Olofernom, u njoj ne bihu zaspale;
poni od tej stale na vratoh Abra sta,
jesu l' straže pale, oslihovati ja.
I straže i čeljad sva, ka biše okoli,
biše kako mrtva; svi bo na tom stoli
jiše kako voli, da još veće piše:
bditi ne bi koli, straže ne činiše.
Ki je nebes više i ki svaka more,
jur odlučil biše, puku da pomore. —
Judita zastore postilji razmače,
srce joj kopore, bliže se primače.
Ruku s rukom stače i k nebu podvignu,
na kolima klače i suzami rignu;

197. Oloferne zaspa.

glasa ne izdvignu, da moli u sebi:
»Bože, daj da stignu, ča je godi tebi;
»stvori milost meni, pokrip rabu tvoju,
»strah mi vas odnemi, dvigni ruku moju,
»da stvar svrši, koju misal moja plodi,
»da se tebe boju puci ter narodi!
»Sada, sada hodi, tvoj grad Jerosolim
od nevolj slobodi i vas puk tvoj, molim;
»rasap daj oholim, ki se uzvišuju,
»pokoj pošlji boljim, ki se ponižuju.
»Ovo ča veruju po tebi ja moći,
»koko potribuju, hoti mi pomoći,
»u dne ter u noći tebi da hvalu dam,
»jer u tvoje moći sad svršit to uzdam.«
To rekši dviže ram i na nogah postup,
ter muče bičag snam, ki višaše o stup,
podri ga, kičmu zdup Oloferna jednom,
a drugom rukom lup kla, skube objednom.
Hronu, strepi sobom, ležeći on uznak,
drhta ruka s nogom, vas se oslabi, pak
izdaše; ne bi jak; grkljanom siča krv:
tako t zgibe junak, tako spusti obrv.
Zgrize ga mao črv oružjem njegovim,
ubi ga ženska srv, ki biše prostro dim,
da zajme svitom svim; ki mnjaše da ni Bog
silam njegovim tim jest protiviti mog.
Prostri se tuj nebog, prez glave, kako panj,
Juditi Bog pomog, kada napade na nj;
da joj ni trud zamanj, da stvari viru da,
prikla ga, steć uza nj i odni glavu ta.
I Abri reče: »Na, u dvanjke toj zatvor!«
Sama se prope i sta, skide s odra nastor;
odvaliv trup od zgor, pak po običaj svoj
izidoše na dvor, kako da mole ophoj.
Ne dav nogam pokoj, projdoše vas okol,
premda jim biše znoj, obvrgoše prodol.

216. Molitva Judite, kad hoti ubiti Oloferna.
229. Kako ga ubi jednom rukom za vlase uhitiv ga, a drugom koljući.
238. Srv: srvan'je.

Kako kada sokol uhvati lovinu,
zav'je se više školj, side na visinu,
ne pustiv živinu iz nohat, ku je jal,
dokla dopre stinu, gdi je gnjizdo svijal;
hrlo ti je lital, da se napitaju
ptići, jerbo je znal, da lačni čekaju:
tako t ne sustaju ove dvi, ni sidu,
dokla ugledaju vahtare na zidu;
pojdoše po brigu, i kad bi blizu vrat,
Judita napridu uzupi, napan vrat:
»Otvorte, otvorte grad, jere je s nami Bog,
»otvorte, otvorte; sad oni, ki je svemog,
»puku svomu pomog, skazal je svu kripost,
»nečistih u brlog vrže, nam da milost.«
Prijam jih u naglost, stražane idoše,
nenadinu radost tu popom rekoše,
i svi se stekoše, Juditu vidiše,
svitil'ja snesoše, jerbo još noć biše.
Judita sta više i jer staše gromor, —
svi bo se čudiše, ne mneći jur nitkor
da ju on ščeka zbor, — rukom da zlamen'ja,
da muče ter govor sliše, nje činjen'ja.
Uši na slišan'ja dvigoše primuknuv;
reče: »Umiljen'ja pridajte poniknuv
»Bogu, jer uzdvignuv on, ki u nj ufaju,
»onih bi prikinuv, ki no ga ne haju.
»Ki no toku vaju nas pridati napi,
»krvi tuje žaju, svoju pivši, zapi;
»glas vaš Boga vapi, i Bog rukom mojom,
»Oloferna skvapi su noć pravdom svojom.«
Tad pohvativ rukom z dvanjak ize glavu,
ukaza prid pukom strašnu, svu krvavu,
klanu kako bravu. »Evo glava«, reče,
»ka no su državu priti da rasteče.«
Pak razvivši peče: »Evo,« reče, »krzan,
»na kom pjan pričeče, na kom krvju przan

251. Prilika.
274. Govori Judita puku prišad u grad, ubiv Oloferna.

»osta vele mrzan, kad od jedne žene
»smrtju bi povrzan, Bog pomogši mene,
»ki stvar tako rene, ki moga počten'ja
»čuva, da ne uvene s nikoga zgrišen'ja;
»da meni vraćen'ja, da sebi dobitje,
»da vam slobojen'ja, da svim dobro žitje.
»Njemu poni pitje slavno htimo peti,
»tere žgati žrtje, a zlobe odneti,
»pravoga oteti: to će biti dike
»njemu, ki je svet i milostiv u vike.«
Vidivši puk like nevolj svojih, pokol
Bog jur protivnike smete i njih okol,
prignuše glavu dol, njemu zahvališe
slaveć njegov pristol, Juditu hvališe.
Ozija tuj biše, od veselja suzi,
radosno uzdiše videć konac tuzi.
Kako no ki upuzi u porat jur mneći,
da ga val pogruzi, — vitar strašno dmeći —
raduje se steći, zgibil, koj ubiže,
u sebi misleći, ter spasan, ku stiže:
hvalu Bogu dviže, da ga ne poklopi
more i ne stiže, ko mnozih potopi:
tako ti meu popi vesel Ozija stav,
su besedu sklopi: »Boga svak«, reče, »slav!
»ki milo k nam ustav, i moć ženske desne
»moćju svojom nadav, protivnim glavu sne.
»U noći ter u dne budi vazda s nami;
»pečal, misli trudne vazda nam odnami,
»a ti meu ženami blažena s' Judita,
»blažen Bog, ki rami svojimi te šćita ,
»i od zla zamita, i ruku upravi
»na smrt, koga prita vas svit u strah stavi;
»tako te proslavi, da će t' hvale dati,
»u svita državi svi ki budu stati.
»Pri će se vraćati ka vrilu vode rik,
»po moru plavati od svih težina sik,

301. Kako se Ozija obeseli.
303. Prilika.
310. Govori Ozija puku i Juditi:

»svitlost sunčenih zrik u istok zahodit,
»nere će tvojih dik slavan glas ne hodit.
»ka život ohodit nisi se šćedila,
»za ovi slobodit puk od pogibila;
»platit takaj dila nitkor nas ne more,
»božja t' jih plat sila, ka no svaka more.«
Toj on dogovore, ki bihu tuj ljudi,
svi usta rastvore, riše: »Tako budi!« —
Dozvan dojde tudi i Akior nebog,
pače blag, kad trudi olahča mu nalog.
Reče mu Judit: »Bog izraelski danas,
»koga, da je uzmog obarovati nas,
»ti reče, neka znaš, prikla u ruku mu
»vrat, kako jedan vlas, neverniku tomu;
»a da vidiš komu, ovo t' glava onoga,
»u oholstvu svomu ki pogrdi Boga,
»a tebe dilj toga reče, da će zgubit,
»kad puka ovoga klat bude i rubit.«
Akior u subit prenu se, ugledav
glavu, ka ga ubit reče, totu zagnav;
i ništar ne postav, pristrašen poniknu,
kako na koga lav iznevarke riknu.
Kad se dviže, kleknu polag njeje nogu,
pokloniv se, reknu: »Blažena s' pri Bogu,
»Bogu tvom, ki mnogu svim po te milost da;
»moć njega svemogu hvaliti će svuda
»po svem svita stogu, sluti budeš kuda.«

341. Kako se Akior pristraši ugledav glavu Olofernju i prija viru židovsku i pribiva u Betuliju do smrti s obitel'ju svojom, videći moć boga izraelskoga.

L I B R O   Š E S T O

Obrativ se Judit, reče: »Slište, ča dim,
»Bog nam će posudit još milosti za tim;
»zbod'te kopjem jednim glavu tuj i pojte
»gori na gradu s njim, ter umistiv ojte.
»Ništar se ne bojte; kada isteče dan,
»otprvši vrat, projte s bukom, s oružjem van;
»svaki prid gradom stan, da još ne poj doli,
»ni se sa mista gan, ni kreni dotoli,
»dokol njih okoli, totu vas videće,
»zbuče se ter poli šatora hodeće
»i šćiti kučeće budu budit njega,
»ki se zbudit ne će jur za vika sega.
»Ki kada vide ga prez glave ležeći,
»i krvava svega, hoće jih strah seći;
»vi kad jih bižeći od zgoru vidite,
»tad smini hiteći na njih oborite.
»Slobodno naprite, jer pod noge vaše
»Bog njimi poskite, dat jim će zle paše;
»probavit će čaše, ke su sinoć pili,
»ginut će njih baše, vi ćete bit cili.
»I kojoj no sili Mesopotamija
»pridav se uhili i vsa Cilicija,

VI, 1. Kako Judit red da, da zatiraju vojsku.

»i još s njom Sirija, tuj ćete sada vi
»rastirat, da svija nogami, kud ne vi.«
Kako jim reče, svi tako učiniše.
Akior, jerbo vi, kolika moć biše
Boga, kim dobiše, poganski blud pusti,
u ki pri živiše, poča zakon bljusti;
Boga srcem, usti jednoga počtova,
njega t ne popusti; pokol se obrizova,
tuj vazda stanova sa obitil'ju svom,
sveto životova do konca u gradu tom.
Vidiš li, da u kom čoviku pravda jest,
još da ga triska grom, u dobro ga će unest;
dobro će ustat i sest, vekše će nevolje
napokon ga navest na spasen'je bolje.
Danica jur školje zrakom odivaše,
ter črljeno polje suncu pušćivaše;
sunce podivaše jur svitlu glavu van,
jur svuda sivaše, jure bi bili dan:
zbodena na ostan na turnu tikva sta,
i ništar ne postan, s oružjem družba sva
barom po vrata ta buknu s bukom na dvor;
trumbitaš praskat ja protiva vojsci zgor.
Po vojsci sta gromor, tekoše k šatoru,
ki bihu pod šator, staše prid komoru;
oružjem koporu. Oloferna zbučit
hteć, jer na zaporu ne smihu mu kučit.
Zamani bi bučit, on se ne probudi:
tim se jaše mučit. Shode glave ljudi
vrataru, da zbudi njega sad, rekoše,
koga čuti sudi vojvode dojdoše
govore: »Zidoše od zakutak miši,
»ter nas zatekoše, da boj biju piši.«
Tad Vagav ulisši, u dlan bi beritom,
za tim poposliši, mneć da spi s Juditom.
Ne čuvši za svitom šušnja ni govora,
zadi prst za plitom, razmaknu zastora:
ugleda trup zgora, gdi leži prez glave,
a pod njim je kora postilje krvave.

26. Akior se obrati.
37. Dan se učini.

Zavapi i plave razdri o se rube,
i brade pahljave sidine oskube;
zatim sobom snube, plačan teče vidit
od skrovišća kruge, u ke staše Judit.
Ne zastav ju, hitit ja, da van isteče;
istekši ja vapit: »Jedna žena,« reče,
»Židovinka, spletče prugo u sem dvoru,
»piročno poleče Nabuk'donosoru.
»Evo u svu komoru Oloferne kopni
»na postilji goru, na njemu glave ni!«
Asirski baše ti glas kada slišiše,
obojmeknuše svi i svite razdriše.
Svi se pristrašiše, kako komu gavun
vali zbiv, odniše argutlu i tamun;
dimajući garbun jidrom paha, huhće,
miša s morem salbun, on od straha drhće:
takim strahom dahće b'jeno srce ovih,
plač ter vapaj bahće, i jur obide svih;
ne osta krv u njih, i vidiv na grad dil
udov Olofernjih, strah jih je veći bil.
Mrmor je svuda vril, smete se vas okol;
strknja usta od sil, svak je bižat obol.
Kako kada sokol u nebo se vija,
jato se ptic odzdol široko razvija,
ča pri more svija, naprid se pojima,
jer ga strah zabija, duše ne pojima:
tako tada njima bojažan micaše,
simo tamo svima po polju strkaše.
Svaki se bojaše, jer Betulijani
oružnih hust staše nad njimi u strani;
ki vidiv, da bani asirski odbigoše,
s onih gornjih stani vičući stekoše.
Stižući bodoše mnozih šćipačami,
mnozih posikoše po pleću sabljami;
mnozi, ki lugami na konjih bižahu,
sab'jeni praćami, legoše u prahu.

61. Kako Vagao vratar zavapi ugledao Oloferna prez glave.
73. Prilika.
78. Kako se vojska pristraši i poča bižati.
84. Prilika.

Nevidom svijahu; nigdar toke sile
u toliku strahu, ja mnju, nisu bile,
kud su god hodile, ni kih moći manje
jesu naskočile, ni tirale hlanje.
Ozija da na nje od gradov pripuste,
jer će biti sanje, da jih ne upuste,
i da ljudi huste zaskoče na čistih,
mače, ki to zuste tičući po mistih.
To pisa u listih, ke kada pročtaše,
od mist onih istih hrlo se sticaše,
ter ti jih tiraše, deruči, bijući,
gdi su njih mejaše deri dopirući.
Meu tim slazući od Betulije, ki
grada čuvajući ostali bihu svi,
asirski okol gdi biše ostao pust,
mnogu pratež ondi razuzeše u hust.
Kako vinograd gust, kad je voće zrilo,
koga ne bude bljust pudar ni pudilo,
jato ga pokrilo čvrljak, grozd ne ojde,
kad se je najilo, s punom gvačom pojde:
tako svaki dojde šiju nakrcavši,
i u gradu projde, okol rasakavši;
za njimi prignavši, ča gonit mogoše,
ki, vojsku zagnavši, s dobitjem pridoše.
Tuj blago snesoše od asirske sile,
i ča dotekoše, svim riše da dile;

101. Ozija mače i liste pisa po mistih, da tiraju vojsku, ka bižaše.
113. Prilika.

nikogar ne uhile, svi biše bogati,
i po pune zdile jaše blagovati.
Jaše napijati, Bogu hvale daje,
i veseli stati redom počitaje,
gdi ki dostizaje biše koga ubil,
gdi ki priticaje biše put zaskočil.
Bože, kolikih sil kolika grdina,
kolikih slava dil i hvale visina
koli vred izlinja pribiv se na poli!
tako Bog načinja svih, ki su oholi.
Svi gradi okoli činiše vesel'ja
i na svetom stoli klaše mnoga tel'ja;
cvitja tere zel'ja tla su natrusili,
borja tere jel'ja zide su nadili;
trublje su trubili, bubnji su bubnjali,
svirale svirili, cindre privrtali;
hvalu Bogu dali u pisnih pojući,
tance su igrali, svitila žegući;
hvalu još dajući dilu Juditinu,
kim dobivajući skupiše litinu;
i gradi u istinu zdrišiše straha grop,
ki mnjahu da zginu pod toke sile snop.
Eliakim, veli pop od Jerosolime,
noseć smočen isop kropljaše, da snime
nečistoć onime, ki se ockvrniše
svite mrtvih prime, kih zagnav ubiše.
Za njim ti grediše popovi mnogi zbor,
s njim grede dopriše Betuliji na dvor;
i kad pram njim od zgor Judita iskasi,
svakoga ju govor s hvalom dobročasi.
Riše joj: »Slava si Jerosolime sve,
»sva radost naša si, počten'je zemlje se;
»jere je srce tve muški se nosilo,
»tobom je strane ove misto oživilo.

129. Protiv oholim.
145. Kako od Jerosolime dojdoše popove i hvališe Juditu.
148. Jer u zakonu ockvrnjen biše, ki se takniše mrtva človika; pop jih očišćaše kropeći vodom, u koj biše lug krave črljene, močeći u njoj isop.

»A sve je to bilo, jer čistoću tvoju
»pogleda Bog milo i da t' milost svoju;
»jer sta u pokoju, muža ne poznavši,
»i u svetih broju, prvi ti umrvši.
»Bog tebe zazvavši sprti nas brimena,
»i tebe obravši proslavi t' imena:
»tim blagoslovljena biti ćeš po sve dni,
»biti ćeš blažena, gdi dobru konca ni!«
Takovom nju oni besidom slavljahu
i Bogu pokloni s njom prikazivahu;
ki godi imahu Olofernja blaga,
k njoj ga prinošahu, ona Bogu dâ ga.
A sad veras snaga mojih nju hvaliti
slaba jest i naga; ništar manj' naviti
ne ću se šćediti hvale, koko mogu,
jer se iščuditi dilu nje ne mogu.
Sminost svoju mnogu ukaza Delbora,
kad razbi nalogu vojske kon Tabora,
da čast togaj stvora s Barakom razdili
i s ljudmi njih dvora, ki biše u tom dili.
Jahele još sili hvala se pomina,
jer kralja uhili od Kane Jabina,
kada ńo bi smina Sisaru ubiti,
ki no k njemu plina općaše nositi;
da to učiniti sama a samomu,
i čaval zabiti jur pristrašenomu
laglje je ner tomu, ki steć meu svojimi
prićaše svakomu, da će vladat svimi.
Još je dika s timi i onoj, ka Sibi
svitom svojim snimi glavu kako ribi:

157. Vij dostojanstvo čistinje udovičke.
169. Hvala smin'ja i hrabrosti Juditine.
173. Delbora proročica i Barak sašad s gore Tabor s deset tisuć sinov izraelskih, razbiše veliku silu vojske kralja Jabina od Kananeje, prid kimi biše Sisara.
177. Sisara: ovi sam bižeći, pribiže k Jaheli, ka budući od puka izraelskoga, čineći se da ga će skriti, pokri ga pak mu zabi čaval jedan u slipo oko i ubi ga.
185. Siba smetnju učini protiv Davidu, hteći gospodovati. Vojvode Davidovi obsedoše ga u Abelu. Žena razumna, da se grad ne razaspe, čini mu glavu usići, vrže ju njim niz mir; za to se vojska dviže, a grad osta prost.

grad jur na pogibi tad Abela biše,
i u toj potribi tim se oslobodiše:
da toj učiniše jednomu vele jih,
a njoj hvala biše, ka na to svede jih;
da ka meu veće jih sama vojvodu ubi,
i tim zatira svih, koli slavnija bi?
Palas smila ne bi toko ni Diana,
prizvavši još k sebi s strilami Peana;
ni ka no Trojana kralju nos odrubi,
sasvim desperana, jer joj sina zgubi.
I ke no suzubi muških vojask stahu,
jake kako dubi, hrabro se nošahu,
na konjih ticahu preza sa desnoga,
gdi no prižimahu kopja bodežnoga:
ne bi smile toga u obraz pozriti,
a smila je koga Judita zgubiti.
Koj poni Hipoliti, koj Pantasileji,
more se saviti kruna, ka je oveji?
Ni slave takeji dostojna, ka kada
ču na svojoj meji Babilona grada,
da se sam oblada, od nje se odvrgši,
opet ga potklada, kose ne uzvrgši.
Ni ke no ner svrgši neprijatelja s konj
i život mu strgši, mečem sikući po nj,

193. Palas piše se oružna, jer dijahu, da je božica od rvanje; Diana dijahu, da je božica od lova, za to se piše sa strilami. Pean ali Apolo, nje brat, tokoj nosi strile.

195. Ovo je bila Hekuba, žena kralja od Troje Prijama, ka čineći se nič otajno govorit Polinestoru, kralju od Tracije, nos mu odgrize; jer on biše zgubio sina nje Polidora, koga k njemu biše poslao Prijam s blagom mnozim bojeći se. Kad Grci podsedoše Troju i kad zgibe Troja, on ubi Polidora za uzeti sebi blago, ko biše donio.

197. Suzub muških vojask stahu Amazone, ke da mogu bolje kopjem vladati, prisicahu saş desni.

203. Hipolita i Pantasileja jesu bile poglavice od Amazoni.

205. Ovo je bila Semiramis, kraljica od Asirije, ka kose pletući ču, da se je Babilon od nje odvrgnuo: ne splete druge kose, dokla ga opet ne prija.

— takov tada zakon biše meu Zamate —
nimahu taj poklon, da budu mužate.
Ni ke Pira s bate rekoše odrinut
ispod Sparte da te, ali s njom izginut;
za to od nje minut inamo ne htiše,
Pir osta ostinut, jer se i one riše.
Ni ke, kad razbiše Cimbre rimske sile,
same se ubiše, jer nisu hotile
da budu sidile žive pod inimi,
ner u boj hodile tada bihu s kimi.
Ni ona, ka primi od Meleagra čast,
jer prva meu svimi prostrili prascu mast,
prascu, ki svaku slast kalidonskih dubrav,
— toku imaše vlast — gubljaše ne sustav.
Svih tih zajedno stav, ter Judite hvale
s hvalami njih pristav, reć ćeš: njih su male,
pri toj su ostale kako pri hrtu zec,
pri sokolku gale, pri sunačcu misec.
Njih jošće slave breč po zemlji boboni,
po zemlji njih je teč — a na nebi je ni;
Juditina zvoni i visoko gori,
gdi ju s sobom poni, gdi su anjelski kori,
gdi su rajski dvori, Kerubin, Serafin,
gdi su svetih zbori, gdi Bog i božji sin,
gdi je svitlost prez tmin, radost prez pečali,
gdi ni konac ni fin dobru nje ni hvali.
A sad, ki ste iskali segaj svita slavu,
ki ste nastojali imit slug zastavu,

211. Zamate bihu, ki stahu na usta Tanaje rike, s kimi i žene vojevahu; ke ne mogahu pojat muža, dokle ne ubijahu neprijatelja svojom rukom. Taj zakon biše.

213. Spartani ali Lacedemonezi videći, da jih će podsesti kralj Pir, hotihu žene dati van na otocih; one ne htiše, hoteći i one braniti grad ali s njim zajedno poginuti; i tako se nosiše, da jih on ne more prijati.

217. Cimbri sada se zovu Flamengi. Naskočiše Italiju, učiniše škodu veliku Rimljanom. Marij razbi jih. Žene, ke s njimi bihu, ubiše se, da ne pridu žive u ruke neprijatelj svojih.

221. Ovo je bila Atlanta, kći Eneja kralja od Arkadije, ka s Meleagrom i s inimi gospodičići grčkimi naskočivši prasca divjega u Kalidoniju, prva ga uştrili; i kad ga ubiše, Meleagar ga njoj prisudi.

237. Protiv tašćoj slavi.

ki li dvigši glavu vojske ste vodili
  i svita državu poda se podbili;
ki ni svojoj sili, ni svomu blagu broj
  reći ste umili, živeći u pokoj
  i u raskoši svoj: vite, je l' dika ta
  vaša takmena ovoj, ka se Juditi da?
Ona se sada sja, vi ste u tamnosti;
  nju radost obuja, vi ste plačni dosti;
  ona je u milosti kralja nebeskoga,
  vi ste u grdosti djavla paklenoga.
Tim ti se svakoga slava vred zamini,
  ki zabivši Boga, svit ljubi i cini;
  da tako ne čini presveta Judita,
  zato Bog učini, da je blagovita;
da se po sva lita i po vikov vike
  hvala nje počita, nje pronose dike
  po mora, po rike, po zemlje okol vas,
  i gdi sve vernike sabire vičnji spas.
Jur poni svaki nas nju htimo slidit,
  jur počnimo danas pobožno živiti:
  moliti, postiti, ponizit dušu i put,
  ostrine nositi, gizdav odvrići skut;
držat čistinje put, telu ne dati last,
  da svagdan truda prut, da nam ne da napast;
  u svem Bogu dat čast, a ne moći svojoj:
  da Duha Sveta mast pomaga vazda njoj.
Utišen'ja pokoj diliti ubozim,
  prostiti nepokoj uražen'ja mnozim,
  i svakim nemozim pomoći ne kratit,
  i ka svakim mozim s ljubicom se obratit;
ljubav ljubvom platit, ljubvom i grdinu,
  za zlih Bogu vapit, da jim da dobrinu,
  ljubiti istinu, laže se čuvati,
  ufan'ja slatčinu nigdar ne puščati:
To t su bili pati, za ke Bog gospodin
  dostoja se obrati Juditu, kako t dim,
  po njoj da zgasi dim Oloferna ljuta
  i slobod poda svim, ki čekahu pruta.
I ki jur ni muta nimahu ča piti,
  lica suha, žuta pričali nositi:

  po njoj jih nasiti obil'ja mnogoga,
  po njoj jih naprti blaga još svakoga.
Svi puci cić toga veselit se jaše,
  ova hvaleć Boga radosno pojaše;
  svak, ki totu staše, uši gori napan,
  pisan nje slišaše, riči svoje zapan.
Ovo biše pisan, ku ja govoriti:
  »Otvorite usan, počnite hvaliti
  »Boga i slaviti, u cimbale zvone,
  »kitare udariti, psalam peti tone:
»Bog bo potr one, ki rat podvigoše,
  »onim milost klone, ki stav uzdahoše;
  »zgubit nas dojdoše asirski odbori,
  »toga ne stigoše, Bog njimi obori.
»Dolce, vrhe, gori bihu pokrilili,
  »vod naših izvori bihu zavalili;
  »požgat su pritili sela naša i stane,
  »žene s dicom htili vest u svoje strane,
»inim dati rane, svih smrtno sikući;
  »da Bog naš nas brane, njih slomi tukući,
  »krvavca dajući pod oblastju žene,
  »sile njih hotući da budu smetene.
»Zatoj ti spletene biše mnogim strahom,
  »razbijene i b'jene krv smišaše s prahom,
  »ke s nesmirnim bahom bihu nastupile,
  »a pak s ovim gradom bit se nisu smile.
»Oloforna bile nisu mnozih ruke,
  »ni ga naskočile vojske, napan luke,
  »ni pojamši suke žiganti nesmirni,
  »ni od meči zuke ljudi boju birni;
»da u suknji pirni Judit, hći Merara,
  »i pameti virni pozorom ga vara,
  »svrže s sebe stara udovna odila,
  »i sta na njoj zgara zlato, biser, svila.
»Rumena ter bila lica sva učini,
  »pojde kako vila: tim njega prihini,
  »tim srce u pini stavi mu pak glavu
  »otkla kako svinji ali kako bravu.

285. *Kantika ali pisan Juditina.*

»Čut bi kako lavu vijan'je plača njih,
»bižeći po travu, kad vidiše mojih;
»ki jih tukoše svih, goneći kako skot,
»sto tisuć biše kih i četrsta krat stot.
»Božja bo to bi hot, tako da bigaše
»okola pustiv plot: naši jih stizaše,
»naši jih deraše, oni predajući,
»naši jih rizaše, oni se ne rvući.
»Zato sad pojući recmo u radosti:
»Bože svemogući, kolike s' kriposti!
»ki tvojoj jakosti mogu bit opori?
»sve od tve strahosti trepi, jer sve stvori.
»Ganut se je gori i svita zemlji svoj,
»kada ti od zgori srdit pogledaš k njoj;
»da strah u kih je tvoj, bojeć se zgrišiti,
»ti jim ćeš dat pokoj, ti jih uzvišiti.
»A ki no prititi narodu budu mom,
»ti jih ćeš suditi i strti rukom tvom;
»pasti će s moćju svom u oganj neugasljit,
»bit pića črvu tom, ki nigdare ni sit.« —
Zatim puk ja hitit u Jerosolim pojt,
Bogu se poklonit, ki jih li ne hti ojt;
hteć brzo tamo dojt, putem se vrviše,
prišad, u tempal projt po vrata nagliše.
Saužge činiše gori na oltare,
zavite svršiše prikazavši dare;
stahu redom žare, gdi se umivahu,
i tamjana pare svuda se vijahu.
Mirisi vonjahu, zvonjahu psaltiri,
popovi pojahu, otpivahu miri;
sjahu kandaliri zlati, sedmostruci,
i bili dupliri, kako puri luci.
Dvigši obi ruci, a prignuv kolina
klanjahu se puci hvaleć Gospodina;
vesela družina mnogu čini radost,
jer kim biše tmina, slaja jim bi svitlost.
Juditina milost oružje pridava,
Olofernja oholost kim se oružava,

341. *Saužgi djački se zovu holocausta.*

koga joj tad dava puk nje, kad u gradu
s plinom ujahava, vesel glade bradu.
U tempal da dadu tuj, reče, čast Bogu,
i k tomu nadadu krzno, na kom nogu
steriše, ki mnogu oholast odside,
kad ona nebogu glavu mu otkide.
Tri miseci side u Jerosolimi,
tuj pijući i jide, Judita sa svimi
vele veselimi blagdane radosti
čini, jere primi dobitja milosti.
Paka u naglosti svi se razidoše,
ki no bihu gosti, svak k svojim idoše;
da prvo pojdoše Juditu združiti,
od nje odidoše čtovani i siti.
Ona posta biti slovuća po svitu,
počaše ju čtiti više svih uznitu;
zatim vazda svitu udovne čistinje
nosi na se zditu, otkol umri muž nje.
Do stare starinje živi u počten'ju;
Lakesis trudinje ču tad u preden'ju,
Kloto u vrćen'ju, Atropos pririza,
kad ona životu[sic] —

374. *Ovoj su tri, ke predu naš život. Lakesis tumači se ždribnica, jer ždribe miče života našega potežući žicu. Kloto vrtnica, jer vrti vretenom sučući tuj žicu. Atropos tumači se: prez obraćenja, jer se obratiti ne more mitom ni jednim, da ne čini konac života našega žicu tu pririzujući. Ovej tri biližaju tri vrimena života našega: vrime ko će biti, ko jest, ko je bilo. Ko će biti, isteže žicu; ko jest, vrti ju ali suče; ko je bilo, jur smotanu žicu pririzuje svemu čineći konac. Ovdi zato di, da trudne jur bihu Juditin život predući, jer ona dugo živi: sto i pet lit.*

381. *Kako puk plaka smrt Juditinu.*

»Sama ka biše prem dostojna živiti
»za napokonjim dnem svih vikov, svih liti,
»ojme, da viditi ne ćemo ju veće,
»ni s njom govoriti; obrati nam pleće.
»Utišit se ne će, Judita, za tobom
»puk ov, jer ležeće ne ć ga prijat s sobom,
»ti s' zaprta grobom, mi suze ronimo,
»ub'jeni smo znobom, ča ćemo, ne vimo.
»Ti nam biše, vimo, utiha pečali,
»a sada kopnimo prez tebe ostali;
»svi smo evo pali kako prisičen bor,
»i veli i mali tebi upije: »Otvor!«
»Otvor, ter nas zatvor s sobom u tom grebi,
»s tobom umriti umor gorak nam jur ne bi,
»da gorko po tebi živit je življen'je,
»svaki plače, sebi da zgubi utišen'je:
»da zgubi učen'je svake riči prave,
»da zgubi dičen'je svake s tobom slave;
»ojme! da prez glave ostasmo mrzal trup,
»srce jadi dave, ostasmo prib'jen stup.
»Ojme! tko toko tup i tvrd more biti,
»da b'jen od tacih krup ne će pocviliti
»ali ustaviti pečalno tužen'je?
»Gdi ste naši sviti, gdi s' naše počten'je?
»Gdi si urešen'je, gdi si naša časti?
»gdi si uzvišen'je izraelske vlasti?
»gdi si vela slasti svetoga života?
»gdi s' razuma splasti, gdi s' svaka dobrota?
»Od nas se odmota, a sad ča čekamo,
»ner da nam teškota nika pride samo!
»prez tebe predamo, prez tebe hoditi
»ne umimo kamo, ni ča učiniti.
»Ti nas zašćititi od zla umijaše,
»ti nas obraniti od sile mogaše,
»sunce ti nam sjaše u dne ter u noći,
»dokla ti življaše; — tko će sad pomoći?« —
Timi žutki voći svi se pokladahu,
take tužbe moći k srcu privijahu;
tako žaleć stahu; osmi dan kad pride,
svi jure mučahu, svak na stan otide.

Sila ne izide, koja bi zadila
sela ali zide sinov Izraila,
dokla je živila Judita na saj svit,
zemlja je u mir bila i po tom vele lit.
Dan, u ki bi dobit Oloferne, htiše
svećen'je vazda bit od tih ki dobiše,
dokla ne podbiše pod jaram svu šiju,
pokol umoriše s proroci Mesiju.
Komu poklon diju, Bogu spasu momu,
jere konac viju počitan'ju tomu,
Juditi u komu slava će bit, dokol
svitu zemaljskomu počne gorit okol;
ako li daj dotol, dokla zemlja ova
bude na karte folj slovinjska čtit slova.
Trudna toga plova ovdi jidra kala
plavca moja nova: Bogu budi hvala,
ki nebesa skova i svaka ostala.

Amen.

OVDI SVRŠUJU KNJIGE
MARKA MARULA SPLIĆANINA
SVRHU ISTORIJE SVETE UDOVICE JUDITE

NA SVEM BOGU HVALA!

TUMAČ

TUMAČENJE

[POSVETA]

1. *Sih dan:* Ovih dana
6. *nadvele* (od glag. *nadvesti*): nastale
7. *ulize:* uljeze, pade
9. *ki:* koji
12. *starijih svojih darijući:* svoje starije darujući
15. *povekše:* povećaju; *onogaj:* put onoga
17.—18. *ljubav . . . nosite:* ljubav iskazujete
19. *ka:* prema; *prikloniti i prijaznivi,* mjesto: *priklonitoj i prijaznivoj; dim* (od glag. *diti):* velim
22. *razlicih:* različitih; *obnajena* od glag. *obnaditi* (v. Rječnik)
23. *onuje:* onu; *bolju:* u starim izdanjima »pogliu«
24. *onaje:* ona
27. *tuj:* tu; *svedoh u versih:* pretočih u stihove
28. *kim ni zadovoljno počitati:* kojima nije dovoljno (koji se ne zadovoljavaju time) da pričaju; *kako je dilo prošlo:* kako se stvar dogodila
30. *gospockoj trpezi:* gospodsku trpezu; *klade* (od glag. *klasti*): stavi
32. *tacih:* takvih
33. *da prem:* premda; *ni:* nije
39. *ponesši:* ponesavši
44. *držu:* držim
53. *zapovidem:* zapovijedima
56. *Od rojen'ja . . . u puti:* Od rođenja u tijelu. Uzme li se ovaj izraz za »ab incarnatione« ili za »a nativitate«, datum se Marulićeva djela ni u kom slučaju ne mijenja.

ISTORIJA SVA NA KRATKO

2. *Medi:* Medâ
7. *Jerosolim* mjesto: Jerosolimu
8. *teciše:* tecijaše
9. *Amoniti:* Amonitâ
15. *onuj:* onu
18. *grajane jih tiraše, biše:* građani ih tjerahu, bijahu
21. *tempal* mjesto: templu
24. *lit:* godinâ
25. *nevolje rati nike:* nevolje nikakva rata

ČA SE U KOM LIBRU UZDRŽI

4. *Jerosolim* mjesto: Jerosolimu
5. *od naroda:* o narodu
7. *grajani:* građanima; *prime* (od glag. *prijati*): osvoji, uhvati
8. *grad:* gradu; *hotihu:* hoćahu
11. *budi da:* premda

LIBRO PRVO

4. *ne hti:* nemoj
5. *dilu:* djelu
7. *napravi:* upravi
9. *Udahni:* neka udahne; *mni:* meni, mjesto: mene
12. *boge čtova koja:* koja bogove štovaše; *kimi svit biše spet:* kojima svijet bješe sapet
13. *s':* si; *istini* (umjesto: istinni): istiniti
14. *pet:* pjevati
15. *divička okola:* djevičkog kola
15b. *gatan'ja* — u I. i II. izdanju »datania«; *njih veras:* njihovih (svojih) stihova
19. *tvem dvori:* tvojem dvoru
20. *izgovori,* t. j. moj glas
22. *hvale pohvatan:* slavohlepan
24. *kih:* koje (mjesto: koji); *sobom:* sebe
25. *mnjaše:* mišljaše; *moćju od ljudi:* vojskom
26. *na svit:* na svijetu; *mu para ni:* nema mu para
27. *da:* ali; *jer:* da
28. *ka se di:* koja se kaže, t. j. koja se može pomisliti
32. *teže mu se zgodi:* teže mu se dogodi
33. *imiše:* imaše
35. *po tom toga:* poslije toga
36. *mnoga:* mnogo (mnogo stvari)
37. *Pored da je:* da je pored (t. j. jednak)
40. *razbivši:* udarivši (ako nije pogreška umjesto: razdivši)
41. *ulize:* uljeze
42. *u želize:* u okovima
46. *od koga nahoj bi:* za koga se našlo (dokazalo)
47. *zva:* sazva; *meu njimi:* među njih
48. *sva:* svoja; *govori:* reče
49. *vami hrabrimi:* pomoću vas hrabrih
52. *dili:* djelâ
54. *u zemaljski oko:* u zemaljskom okolu
55. *mejaš ima:* međaši, graniči
65. *čude se:* čudeći se
66. *srde se:* srdeći se; *ja:* uze, stade
70. *Libam:* Liban
77. *nimalo sta:* ne stade nimalo, t. j. smjesta
80. *s ispunjen'jem:* ispunjeno; *bude:* će biti
82. *iza sna:* iz sna, u snu
84. *svaka:* sve
85. *jiduje:* bjesneći
86. *minuje:* zalazeći; *skri:* sakri (lica)
89. *sam ov:* samo ovaj
90. *perine:* perinama
103. *joj,* t. j. skuposti
105. *izvita:* izašla
106. *da:* a
107. *biljaše:* bijeljaše; *vrhami:* vrsima, t. j. vrhe
108. *mišaše iskrami:* miješaše iskre
112. *zoviše:* zvaše
113. *dvori:* dvoru
114. *zbori:* zboru
116. *ji:* jede, ždere
117. *svaka:* sva; *na svit:* na svijetu
119. *odlučuju:* odlučujem
124. *od mojih oni poklisari:* oni od mojih poklisara (poslanika)
127. *svu kapinu:* svoju kapu
128. *pad:* padnuvši; *kolinu:* koljeno
129. *riše:* rekoše
130. *od najviše... milosti:* u najvećoj... milosti
131. *svom:* spoji sa *zemljom*
133. *ki:* spoji sa *grad*
136. *na polje:* na polju
137.—138. Poredaj: *Sada je u tvoju ruku* (u tvojoj ruci) *stvoriti odluku tvoje volje* (po svojoj volji) . . .
140. *uzvuku na... sag:* postave na vlast (jer sag je simbol gospodstva)
141. *trag:* potomstvo
142. *tobom oblada svit:* ti zavlada svijetom
143. *hode:* hodeći
145. *ushode:* ushodeći (v. Rječnik)
151. *mi s':* si mi
153. *sve boje tvoje:* svim tvojim bojevima
156. *skup ljudi:* skupi ljude
157. *poji:* pođi
158. *prim i čin da su moji:* osvoji i učini, da budu moji
163. *zastupi:* zastupe, t. j. čete
165. *prez brad:* bez brada
167. *polje:* polju
169. *Još:* dodaj: bješe u njegovoj vojsci; *sidući:* sjedeći
171. *ustežući voju:* stežući uzde; *jedino jizjahu:* zajedno jezđahu
173. *igraje:* igrajući
174. *nozdrvi hrkahu:* nozdrvama frkahu
176. *britci:* britkim; *sviti pisani:* šarovitoj odjeći
177. *gredihu šarani:* iđahu šareni (šarni)
178. *su svaki cviti:* je svako cvijeće
180. *perja naditi:* perjem okićeni
181. *obeseli:* (jamačno zbog rime umjesto) objesili
184. *popijahu:* pijahu
189. *krunicu:* krunici (kruni)
190. *uho:* uhu
203. *mnoga* spoji sa *kola tere stada*
205. *grediše:* iđaše
206. *ki svimi... nesmerne:* koji vladaše (zapovijedaše) svima gizdavim junacima
208. *jimihu:* imahu
209. *druzi:* drugi; *gredihu:* iđahu
210. *berihu:* brahu,
212. *potrgli:* potrgnuli, izvukli
217. *bedar:* bedara; *kolesa:* kola; *šćićahu:* štićahu
218. *grede:* idući
219. *železni:* obučeni u željezo
222. *pojt:* poći; *užežni:* jamačno znači: vrući, željni; *gusi:* gusu — ipak stih nije posve jasan
225. *Nici:* neki; *prid:* sprijeda; *prime* držeći
226. *konj:* konja
227. *svime:* svima
228. *ki biše nad svime,* t. j. Oloferne; *sijaše:* sjeđaše; *kola:* kolima
231. *usajena:* usađena
232. *bila:* bijela; *vijaše:* viđaše
234. *vojsku:* vojsci
237. *poćaše se:* znojaše se; *mraz:* mrazu (zimi); *pritil:* pretio
238. *ni:* nije
244. *dolama, ke utak:* mantija, koje nit
245b *na kolo:* na kolu, na kolima
248. *protivna:* neprijateljska
249. *toj kolo:* ta kola; *pritila:* pretila; *vuciše:* vucijaše
253. *za koli:* za kolima; *gredihu:* iđahu
254. *toli* (iskrivljeno radi rime): tla ili tala
255. *zlati frizi:* zlatnim ukrasima
256. poređaj: *sedaoca pisana* (išarana) *zlatom po brizi* (po rubu)
257. *strimi zlaćeni:* zlaćenim stremenima
259. *mašćeni po rep:* obojeni po repu
262. značenje ovoga stiha nije posve jasno; *sklitiv* je pridjev napravljen možda prema riječi *sklo* (staklo), dakle: nepomičan kao staklo; možda je isto što slitiv (prema sklitenica), dakle: mlohav; *glumna ujeda*

jamačno znači: objesna ujeda (ugriza)
264. *zavrg se:* zavrgavši se (uzbacivši)
265. *pojdihu svrtaje:* iđahu svrćući
266. *razmašuć:* šireći; *podžimaje:* podžimljući, stišćući
267. *pojimaje:* poimajući, upirući se
268. *doticaje:* dotičući
270. *njih:* njima; *sijahu:* sjeđahu
272. *sačući:* od *sakati* (tražiti), a Jagić promijenio u *skačući*
273. *kolom:* kolima
275. *citari:* citaru; *zvoneći* (prema tal. s u o n a r e): udarajući
276. *kralji ter cesari:* kraljeva i careva
279. *tacimi:* takvim
280. *hjerički:* jerihonski
281. *Tacih:* od takvih (buka)
283. *more:* mogaše
285. *more:* može
287. *poresa:* poraste
291. *na zemlji:* na zemlju
291b *ne moć budu:* ne mogu
292. *zavapijaše:* bi zavapila, zavikala
295. *seli:* sela
296. *paljihu se hode:* paljahu se hodeći
297. *nestaniše:* nestajaše; *postojahu:* malo se zadržaše
298. *na brode:* na mjesta, gdje se prelazi preko rijeke; *prid:* prijed, naprijed (ako to nije štamparska pogreška umjesto *prit* = doći)
299. *brojahu:* brođahu (od glag. broditi) ili brojahu (od glag. brojiti); *nike:* neke
300. *zbrojahu* možda je bolje ispraviti u *s' brojahu*
301. *luzi:* lugovi (šume)
301b. *nevolj, kih bi vseje:* nevoljâ, kojih bi svega
307. *mnju:* mislim
308. *pleća dal:* pobjegao
309. *oziral:* obazirao

LIBRO DRUGO

1. *greduć:* idući
2. *hituć:* hiteći (hitno)
3. *vruć:* željan
4. *nimav opor:* nemavši (ne našavši) otpora
6. *gor angiskih:* gora angiskih (u Sv. pismu: *ad magnos montes Ange)*
7. *ophode:* ophodeći
8. *onaj:* ona
10. *nade:* nadajući se
12. *skot:* skotove
13. *pošadši:* pošavši; *vrsi:* vrsima
14. *poplini:* oplijeni; *ki:* one, koji (u Sv. pismu: *omnes filios Tharsis)*
15. *još da se ne omrsi:* i ne omrsivši se još (ne okusivši jela); *zemlje Celine:* u Sv. pismu: *terrae Cellon*
16. *potr* (od potrti): razbi
17.—18. *vodeć Asiriju, posede konfine:* ovo glasi u Sv. pismu: *Cumque pertransisset fines Assyriorum* (I budući prešao preko granica Asirije)
19. *prćiju:* kao prćiju
20. *ki . . . grade:* grade, ki; *Siriju:* Siriji
21. *more:* je mogao
23. *počan:* počevši; *od boka Cilicije:* u Sv. pismu: *a sinistro Ciliciae; dokom:* dokle
24. *Jafeta široka mejaš:* mejaš širokoga Jafeta (u Sv. pismu: *usque ad fines Japhet)*
25. *Madijane:* u Sv. pismu: *filios Madian*
27. *svih onih:* sve one; *s meči i s bati:* mačevima i topuzima
28. *jaše mu stat protiv:* pokušaše mu se oprijeti; *pridati:* predati
29. *vrati:* vrata; *prišad:* došavši; *potrp:* potrpjevši, postajavši
30. *prošahu srp:* bijahu zrela za žetvu
31. *črp:* mjesto *črip,* crijep, crepulja; *sta:* nasta
32. *ne bi utlin ni krp:* jamačno znači: ne bijaše rupa ni krpa (što ne bi bilo crno na toj slici)
35. *umri,* umrije; *sebi:* u sebi
38. *prikriv:* prekrivši
39. *popust:* spustivši
40. *šust:* možda znači: žust(ar), brz (ispor. ruski шустрый)
41. *liti:* ljeti
42. *bori:* bore
45. *vlas:* vlast
46. *za glas pita:* t. j. glas o kretanju Olofernove sile
47. *posle:* poslanike
48. *pridaše se:* predaše se
49. *bit ne moguć sanj:* ne mogavši biti časni (= samostalni, v. Rječnik)
50. *riše:* rekoše
51. *ne hti:* nemoj (tražiti)
52. *poređaj: ner da je tva* (tvoja) *sva zemlja, ka* (koja) *biše naša*
54. *tja:* ća, dalje; *al:* ili
56. *stvoriv:* učinivši; *kralj:* t. j. Nabukodonosor
58. *po sve liti:* kroz svu godinu
59. *bud takoj:* budi tako
63. *livadi:* livade
64. *ta sva:* to sve
69. *ne da jim:* ne zatraži od njih
70. *da ne bude prost nitkore od tada zakona:* da se pokorava svak od sada zakonu

71. *ki... da:* koji... dade
72b. *hotiše:* hoćaše (naime Oloferne)
73. *luje:* luđe; *vidi li:* vidje li
74. *mneć se:* mnijuć, da je
75. *po tom toga:* potom, poslije
76. *mnoga:* mnoge stvari; *najmanjšim:* najmanjim
77. *ga hajat ne ć:* za nj hajati ne će
80. *posteć:* postojavši; *črvom:* crvima
82. *kamen:* od kamena, kamenit
83. *njegov konac:* konac onoga
85. *da ovi li:* ali ovaj
87. *u talić:* u taoce; *zauja* i dalje rime na *-uja* Jagić dopušta, ali on čita *zavija* i t. d., dok Marulićeva grafija dopušta jedno i drugo čitanje
88. *vojnikov:* vojnike
89. *poduja:* hvata se (da se pokloni)
91. *gradov:* gradova
92. *gredihu:* iđahu; *čine:* čineći
93. *žge:* žegući
94. *vojahu:* vođahu
96. *dipli:* diple
97. *zaprši:* zaprvši, zatvorivši
98. *mnozim:* mnogima; *potrši:* potrvši
99. *njih:* njihovi; *ni:* nije
100. poredaj: *ner Nabukodonosor, koga se boje*
101. *dili:* odijeli, pođe, *gor:* gora; *sobalsku Siriju: Siriam Sobal* kaže se u Bibliji
102. *gor:* gore
104. *dopri Idumiju:* doprije do Idumije *(venit ad Idumaeos* u Bibliji)
105. *Gabalsko... vladan'je: in terram Gabaa* veli Biblija; *u tu državu:* u toj zemlji
106. *prija:* uze, osvoji
107. *sidi:* sjeđaše (utabori se); *sabran'je sve vojske čineći:* sakupljajući svoju vojsku
108. *to stan'je:* tom stanju; *steći:* stojeći
111. *hojaše:* hođaše (izlažaše); *biše bil:* bješe bio
112. *svih sil:* svojih (= njegovih) sila
113. *ne bi:* ne bijaše; *ril:* borio, usprotivio
115. *Židove:* Židovi
117. *došad:* došavši
119. *ljudi:* ljude; *šad:* pošavši
120. *der:* sve donle; *Hjerik:* Jerihon; *gor:* gora
121. *niki:* neki
123. *gradu:* grad
124. *čekaje:* čekajući
125. *knjigu:* pismo
126. *imiše brigu:* imaše brigu (dužnost)
128. *side:* sjede
129. *droma:* drom (= drum)
134. *sid:* sijed; *veliše:* zapovijedaše
137. *popove:* popovi; *sva:* svoja; *odiše:* odjenuše
141. *govore:* govoreći
143. *zgore:* zgora
144. poredaj: *ter nas obaruj strahov* (straha), *ki nas sad more*
145.—146. *ovuj — kojuj:* ovu — koju
147. *od tvojih ruk:* tvojih rukâ; *oblomi:* neka slomi
149. *stan primisti:* stanište premjesti
151. *misti:* smješta, stavlja
153. *ov:* ovaj t. j. Oloferne
155. *Jerosolime:* Jerusalima
156. *ubran:* obranu; *obime:* od glagola *objati*
157. *mista nje:* njezina mjesta (jer je u Marulića *Jerosolima* žen. roda); *prime:* od glag. *prijati; njeje:* njezina
158. *ne dvi, ni tri:* ne u dvije ni u tri; *kupismo:* skupismo; *lit:* godina
159. *to:* toliko; *od ko:* otkako
160b. *Jer zajamši* i t. d.: Jer uzevši u susjeda posuđe (zlatno i srebrno), odijeliše se od Egipta (o tom priča Biblija u Exodusu XI-XII); *kako no koga:* kao onaj, čije
161. *izbavi:* liši; *sinak:* sinova
162. *ter se ne zadavi:* i da se zadavi (usmrti)
165. *vazam:* uzevši, osvojivši
166. *ključi:* od glag. ključiti
167. *svakim:* svakojakim; *prida:* preda
170. *lavov svih:* lavove sve; *sve:* svoje
171. *ne ć:* ne ćeš
172. *ta:* taj
173. poredaj: *ti se poni* (dakle) *dostojaj* (udostoj) *shranit* (sačuvati) *nas*
175. *podlože:* pokoravajući
176. *tolicih tugah:* tolike tuge
177. *meči:* mačâ; *uzah:* uzâ
178. *jacih rukah:* jakih ruka; *po prahu:* po suhom
180. *cnih:* one
181. *po tvom jošće strahu:* k tomu strašeći se tebe
186. *s tobom ni:* nije s tobom, t. j. ne klanja se tebi
188. *p'je:* pije; *ji:* jede
189. *stvoriti:* učiniti
191. *udi:* udima, tijelom
194. *trudi:* trudu, nevolji
195. *tišući:* tješeći; *dim:* velim
200. *vite:* vidite
201b. *na goru:* na gori; *dvigniše:* bi dignuo; *jaše mu podržati:* podržaše mu
204. *došad na mistu tom:* došavši u to mjesto (u Rafadim)
207. *sega* (od *saj):* ovoga
211. *luženi:* lugom (pepelom) posuti (u znak pokore)
212. poredaj: *proseći, da budu Bogom pohojeni* (pohođeni)
214. *staz:* staza
215. *vlas:* vlast
216. *čudi se:* začudi se; *zatoj:* zato
217. *amonske vojvode: duces Ammon* u Bibliji
219. *ki gradi:* koji li gradovi; *ka hitrost:* koja (kakva im je) vještina
220. *mnogi li se plode:* mnogo li ih ima
221. *imiju:* imaju; *naju:* nas
225. *rekši, zapini:* rekavši, zapjeni
226. *namini zala:* namijeni zla
229. *jih:* od njih
231. *skulan di:* »*quitto*«: učitelj kaže: tiho! *(quitto* je starotalij. riječ, od glag. quitare = quietare)
232. *pojamši biča:* zgrabivši bič
233. *glava od Amoniti:* poglavica Amonićana
235. *hti se dostojiti:* dostoj se, blagoizvoli
236. *od togaj:* o tom
237. *donesu:* donesem, iznesem
238. *ni stvari ke ine:* ni druge koje stvari; *ke no jesu:* koje jesu, t. j. koje su istinite
240. *pride:* dođe
242. *čtovaše:* štovahu
243. *u Karah:* u Karahu (u Bibliji: *in Charan)*
244. *jednoga kad jaše:* u jednoga kad počeše
245. *glad mnogi ja vas svit:* veliki glad zavlada svim svijetom
246. *pojde stati, dvigši se:* digavši se, pođe stanovati
247. *sta četr sta lit:* stanovaše četiri stotine godina
249. *nima:* nemaše
253. *ja:* stade
254. *mileći:* budući da je ljubio
255. poredaj: *kada jim Egipt dopusti, da idu tja*
256. *sta:* presta
258. *li da jih:* eda ih
261—262. *ki ... jim:* onima, koji
267. *kolami:* kolima; *ljudi:* ljude
270. *od* izostavi

271. *more:* mogaše
272. *more svak je se:* svak je se mogaše
273. *liti:* godina; *nebes:* nebesa; *dažji:* daždaše
274. *nasiti:* dodaj *puk*
275. *sobom obratiše:* pođoše
277. *rviše:* rvaše
279. *bogov tujih:* tuđe bogove
281. *niki mrt:* neki mrtav; *idiše:* iđaše (pođe)
282. *ostaniše:* ostajaše (ostane)
283. *vrniše:* vraćaše (povrati)
284. *vidiše:* viđaše (vidi); *čineći:* gdje čine
285. *Po njega smiljen'je:* Njegovom milosti
287. *Eteju:* u Bibliji *Hethaeum*
288. *Eveju:* u Bibliji *Hovaeum; kraljem:* kraljevina
289. *koje godir gdi imihu:* gdje god koje imahu
290. *učinivši svoje:* osvojivši; *živihu:* življahu
292. *padihu:* padoše; *nika:* neka
293. *Ni jošće:* Nije još: *ophode svit:* ophodeći (koje ophodi) svijet
294. *vrimena selika:* tolika (za toliko) *vremena; svršila vele lit:* svršila (bila se okrenula oko zemlje) mnogo godina
295. *bit* je radi sroka umjesto *bil*
296. *strane tujih mist:* stranama tuđih mjesta (= tuđim mjestima)
297. *njih:* njihov (umjesto: njegov)
298. *jih:* ih (umjesto: ga); *protivnih:* neprijatelja
299. *mistih ovih:* mjesta ova; *leže:* prebivaju
301—302. poređaj: *Sada, mili gospodine, izuvij* (izvidi) *istine* (istinu), *jeda jih* (da li one) *ki teg teže* (koji obrađuju zemlju, govor je o Židovima), *grih steže* (sapinje)
304. *se ne pomene:* se ne sjeća (= ne mari)
305—306. poređaj: *Bog, komu su zgrišili, pridati će* (predat će) *jih tudje*
308. *sa hitri dili:* s hitrim djelima (s lukavstvom); *premogu:* ne će premoći, nadvladati
311. *vidit bi:* učini se; *vezirom:* vezirima
313. *jaše mislit:* pomisliše
315. *vo:* ovo (kao *no* prema *ono*)
317. *steće:* stojeći
318. poređaj: *da će nam* (se) *smiti protivit ne bižeće* (bježeći)
319. *pojmo:* pođimo, hajdemo
323. *ča se je rugati:* što znači rugati se
327. *srjahu:* srđahu
328. *žegući rog:* dižući smrad: dražeći (Oloferna na Akiora)
329. *salbun:* salbunu (v. u Rječniku)
330. *svit:* savjet

LIBRO TRETO

1. *pravednih:* pravedne
3. *ni pušćal:* nije pustio
4. *nevoljah:* nevolje
5. *čine:* čineći
7. *njivu:* njivi
8. *nog:* noge
9. *priskoči:* preskoči; *prikine:* presiječe (trčući)
14. *vlada:* vladaše
17. *uzdaje se:* uzdajući se; *bogu nikom:* nekog boga
18. *pomore:* pomogne
19. *jer:* da
21. *vas njih:* sav njihov
22. *rubotač:* nije jasna riječ, ali kako u Bibliji to mjesto glasi: *gladius militiae meae transiet per latera tua,* to bi ona odgovarala biblijskoj *latera* = bok, prsi; možda bi trebalo čitati: *rub otač* (= očev ili tako)
23. *ča:* zašto
25. *gdi:* ako; *njih dobar:* njihovo dobro, njihova vlast (inače imenica žen. roda *dobar* nije poznata)
27. *ved'te:* povedite
29. *zaskoči:* preskoči
31. *sijaše:* sjeđaše (ležaše)
35. *siona:* silna; *Akiorom:* Akiora
36. *smrti zakona trpi:* smrti zakon (kaznu) pretrpi
37. *vrhom:* vrh
40. *ki:* oni koji; *metaše:* metahu
42. *sašad:* sišavši
45. *Betulijani:* Betulijana
46. *Karme ter Ozija: Ozias ... et Charmi* u Sv. pismu
47. *steče:* dogodi
48. *Akior* prenesi na početak prethodnjega stiha
51. *na to:* zatim; *zagnal:* zagnao (u ovaj grad)
55. *vlas:* vlast
58. *smakši:* smaknuvši (skinuvši); *vlas:* vlasâ; *suzami roni:* stane roniti suze
60. *kom krvavac oni:* kojom onaj krvnik; *mnozih:* mnoge
62. *naši dili:* naša djela; *ki:* koja
63. *priti:* prijete
65. *si haj:* haješ, staraš se za
66. *s' nehaj:* na haješ za
67. *nje:* njih, one
71. *izvora:* izvor
72. *obistram* (zbog rime umjesto *obistran*): s obje strane
73. *govore:* govoreći
77. *slobodi:* oslobodi
78. *k tebi tvojih:* k sebi svoje
79. *toj ti budi godi:* to neka ti bude drago (znati)
80. *pohodi:* pohodit će
82. *oblog:* možda zbog rime umjesto oblok, prozor
83. *tvrje držeće:* tvrđe držeći
84. *u kom:* u koga
85. *ničeće:* zapadajući; *nagnul':* nagnulo
86. *hteće:* htijući
87—88. poređaj: *noć jur šćićaše* (šticaše) *stranu istočnoga okola* (istočnu stranu zemlje)
89. *Akiora cilost:* Akiorovo poštenje = poštenoga Akiora
90. *na svom ... stanu:* u svoj ... stan
91—92. poređaj: *da jest tomu velika blagost* (milost od božje strane), *u domu koga* (u čijem domu) *je gost s ljubavlju prijat* (primljen)
93. *pope za bratstvo:* popove za društvo

94. shvati: *da svoje mlohavstvo od žežina* (posta) *pokripe*
96. *toj ljudstvo:* te ljude
97. *ostavi:* izostavi; *čtu:* (3. padež od *čat)* časti, časćenju
99. *toj i ovoj poja:* ovo i ono uzimaše; *sebi:* za sebe
100. *jer se ne dostoja:* jer se nije držao dostojnim; *druzih:* druge
101. *nukaje:* nukajući (hrabreći)
102. *gledaje:* gledajući
103. *svidaje:* pazeći, oko njega baveći se
104. *uzdaje:* uzdajući se
105. *stoli:* stolovima
106. poređaj: *sluge jim landahu* (dijeljahu) *ophode* (obilazeći) *okoli*
107. *druzi:* drugi
109. *Ča peku, ča vare:* ono, što su pekli i varili
110. *čiste lopare:* čistim loparima (tanjurima)
111. *svrtaje:* svrćući, vrteći
112. *segaje:* sežući, pružajući
116. *ni smijuć se ciri:* niti ko se ceri smijući se
119—120. poređaj: *da k njim ne unide ona smrtna tmina od krvi, od plina, ku na vratoh* (vratima) *vide*
121. *Toj ovoj obide* i t. d.: Ovo i ono obiđe (t. j. ovoga i onoga se dodirnu) različit razgovor
122. *na tom:* na to
125. *Zatoj:* zato; *nogu:* noge
126. *svu:* svoju
128. *potribu mnogu:* velikoj potrebi (nevolji)
129. *jer je:* jer je on (t .j. bog)
130. *upalih:* koji su upali; ***protivnih*** (od) neprijatelja
131. *postilj:* postelja
132. *osini tmin noćnih:* sjene noćnih tmina; *zarene:* od ***zagnati***
133. *gor:* gorâ
134. *kim:* oni, kojima; *greduć:* gdje idu
139. *čudje:* čudo (radi sroka)
140. *vlas:* vlast
141. *skuti:* skut
142. *osudje* (prema *saj*=ovaj): ovuda ili s ove strane; *tišnji:* tješnji
143. *klesurami* je možda štamparska pogreška mjesto klisurami
144. *na ljuti:* na ljut, liticu
145. *stranami:* uza strane
146. da bi došli idući naokolo do pod stijene *(Holofernes, dum circuit per gyrum* — veli Biblija)
147. *teciše:* tecijaše
149. *grana ga grediše vojena:* jedna njegova grana (rukav) iđaše vođena (bila je svedena)
150. *nesiše:* nošaše; *gradu po sridu:* posred grada
151. poređaj: *Oloferne reče, da vovu* (t. j. vodu) *pristrigu* (presijeku)
152. *napridu* mjesto *naprida*
155. *pohvate:* zahvatajući
157. *Uz toj:* Uza to (= tad); *navrate se:* skrenuše; *Amon i Madijan: Ammon et Moab* u Bibliji
158. *vrate:* vrata; *izvan:* (koji je stajao) vani
159. *on stan:* onaj grad
162. *grajan:* građanâ; *vridne:* vrijedne, uspješne
163. *pad kon zdenac:* padnuvši (postavivši se) kod zdenaca
165. *Tim ti se pridade:* Time (tako) će ti se predati; *od volje:* od svoje volje, sam
166. *ali se raspade:* ili će se raspasti (izginuti)
167. *kolje:* mori; *kad ti veli:* otkad ti zapovjedi

168. *odvratit:* da se odvrati; *njih:* njihov; *on veli:* onaj veliki
169. *ča želi:* što je sam želio; *naredi:* odredi
171. *othode:* othodeći; *pride:* dođe
172. *side:* sjede
173. *u gradu:* u grad
173b. *zlo stati žajom:* stradati od žeđe
174. *z gusteran:* iz cisternâ
175. koja se cjedina (voda, što se cijedi) dijelila čašom na mjeru
179. *ust:* usta; *ja:* poče
184b. *dati:* predati
185. *sud postav:* neka postavi sud (neka sudi)
186. što si nas, zadav nam toliku muku, vrgao u plamen
187. *ne hti* i t. d.: nemoj izmaknuti (ramena), da pregovaraš o miru
189—190. *veće ne moremo* (trpjeti mi, što sačinjavamo) *ov grad, u ki* (u kojem) *sidiš* (sjediš = = stojiš) *i ki u nj* (ti i mi, koji u njemu) *živimo*
192. *stanom:* gradom
193. *pod članom vrimena* (prema latinskom *in articulo temporis):* u teškom, presudnom času
194. *slanom:* slanom vodom
196. *da je povedena:* da bude povedena (u ropstvo)
197. *laglja je... vidit:* lakša se čini
198. *zjaje:* zjajući, zijevajući
201. *odsud dati:* odluči predati
202. *od sil tih:* tih sila
203. *stavmo se u volju njih:* predajmo se njima na milost i nemilost
204. *tug ovih:* tuge ove
205. *u crkvu stojući:* u crkvi stojeći
206. *jaše:* stadoše
212. *ruk:* rukâ; *ki:* onih koji
213. *priteć:* prijeteći
217. *u veliku pečal:* u velikoj pečali
217—220. poređaj: *kako ki* (kao onaj, koji) *vodi prik slanih vod* (preko mora) *brod strašnima vitri* (strašnim vjetrovima) *zagonjen meu vali mnogima*
222. *jidrom:* jedrima
225. *staje:* prestaje
227. *zvižju:* zvižde
228. *rovući* (od *ruti):* bučeći; *popi:* popu, krmu
232. *jidrući:* jedreći
234. *vidući:* videći; *uzdaše:* pouzdavaše se
235. *suzami:* suze
236. *simi besidami:* ovim riječima
237. *Ne sobon, da vami:* ne radi sebe, nego radi vas
239—240. poređaj: *i sada bih ja vas svih* (sve) *iskupil od tih nevolj životom mojim i blagom svim*
243. *zgubit ne hti:* neka ne pogubi
245. *odrene* prezent od glag. odagnati
246. *uzdržeć:* da uzdrži (na svojem dlanu)
247. *mnju:* mislim; *biti:* doći
248. *stvoriti:* učiniti
249. Hotješe podnijeti (poslušati) taj Ozijin savjet
250. *jaše:* stadoše
251. *pohaja:* pohodi
253. *nahaja:* nalažaše
256. poređaj: *od kom* (radi sroka mjesto *otkol,* otkako) *poče imit udovičtva misto* (otkad je ostala udovica)
257. *vlastele:* vlastela
258. *želiše:* željaše
259. *imiše:* imaše; *pod slimena:* pod sljemenom, pod krovom
260. *zoviše:* zvaše
261. *usteza:* ustezaše, susprezaše
263. *tege li težeći:* ili radeći; *ni:* ne bude
265. *nje:* njezin
267. *u tom:* u to
268. *ko:* koje; *pravi:* pravedni; *vikomnje ko no je:* koje je vječno.
270. *grdi:* pogrdi (prezre)

271. *lit:* godina
273. *zide:* izađe
275. *imi:* imaše
276. *opslužeć:* koji su (svi) vršili zakon
277. *na poses* (prema tal. *possesso):* na imanju
278. *Pes:* Pas (zbog rime), zviježđe
278b. *krisi:* krijesi, vrućina (pasji dani)
279. poređaj: *umori* (dodaj: *ovogaj* od stiha 277.) *moć plamena vrućijih* (radi sroka mjesto: *vrućih) toplin* (toplina)
280. *njega starijih:* njegovih starijih
282. *živih:* žive (= svijet)
283. *sih dil potribu:* tih (od *saj)* djela potrebu (nezgodnost onoga, što su htjeli Židovi učiniti po Ozijinu savjetu)
284. *ril:* rekao; *kara uzročeći:* da je uzrokom (t. j. da zaslužuje) ukora
285. govoreći (reče) dvjema popovima, Kabru i Karmu *(Chabri et Charmi* u Bibliji)
286. *izusteći:* izustivši
287. *da grad da:* da će grad dati (predati)
293. *dvigoste rog:* podigoste glavu (ponijeli ste se); *upram* (od glag. upramiti): upravivši
294. *svu:* svoju
295. *pride:* dođe; *semu:* ovomu (od *(saj)*
296. *god:* drago
298. *od togaj:* toga (ovisno od *prošćenje)*
299. *po njega volju:* njegovom voljom
301. poređaj: *da* (onako) *kako nas oni sad kolju ohol'jem*
303. *izneviren'jem:* nevjerom
304. *otac pristupljen'jem:* prestupkom otaca; *tuje:* tuđe; *prose:* proseći (tražeći); ovaj sadržaj je u Bibliji izrečen ovako: *Quoniam non sumus secuti peccata patrum nostrorum, qui dereliquerunt Deum suum, et adoraverunt deos alienos*
305. *Koji grih podnose oni:* podnoseći oni taj grijeh (posljedice toga grijeha)
308. poređaj: *boga, koga čtova Abram, Isak, Jakob*
311. *nižu:* manju
312. *svih:* sve one
313. *božju hižu ki no uzdržite:* svećenici
314. *k kim:* ka kojima; *približu:* utječu se
315. *vite:* znajte
317. *čine:* čineći
318. *u ničemu zato nevolji jih:* zato ih u nečemu mučaše
321. *stav:* stojeći; *skrbost mnogu:* mnogim brigama
323.—324. poređaj: *Isak, Jakob skazaše, da mogu nosit nalogu pečali*
325. *ushaja:* uzlažaše (u snazi)
326. *hti:* htjede
327. *haja:* hajaše
328. *pohaja:* pohodi
331. *govore:* govoreći
333. *hlanje* umjesto *lahnje* t. j. lakše (=manje)
334. *zvanje* (jamačno prilog sadašnji od *zvanjati,* zvoniti, udarati): udara, opominje
336. *na svit:* na svijetu
337. *sliša:* slušaše
338. *miša:* miješaše, uzbunjivaše
340. *zgriša:* reče krivo; *istine se:* od te istine
341. *s popi ste, riše:* s popovima stojeći, rekoše (reče)
344. *svit vas:* svemu svijetu
345. *rekla godi:* god rekla
346. *shodi:* ishodi
347. *sej:* ovoj (od saj); *po sej škodi:* poslije ove nevolje
349. *imite var:* imajte pomnju, brinite se

350. *prostar:* prostrvši
351. *ostavte:* nemojte
352. *vratoh:* vratima
353. *pojdu:* pođem; *dojdu:* dođem
356. *i skrušen'ja mnoga:* radi sroka mjesto: i skrušen'jem mnogim
357. *Poj:* Pođi; *po te:* po tebi; *puka ovoga:* ovaj puk
359. *greš:* podeš
360. *ureš,* t. j. *ureši:* neka te resi
361.—363. poređaj: *on čin* (neka učini), *da glas dila* (djela), *ko godir stvorit* (učiniti) *napreš, visoko dvignut i široko prostrt bude znan po svitu*
365. *na stan:* u (njezinu) stanu

LIBRO ČETVRTO

1. *odašadši:* otišavši
2. *pošadši:* pošavši
4. *svu:* svoju; *odivši:* odjenuvši
5. *obladaš:* vladaš
9. *ki... jih:* one, koji
9b. *zemlju kananejsku:* zemlji kananejskoj
10. *tišće:* tište (od glagola tisnuti); *žen i hćeri svojih:* žene i kćeri svoje
11. *rastojih:* rastoje, odijeljene
12. *ruke:* rukama; *slug:* sluga
13. *molju:* molim
15. *otpusti:* smetni
16. *spuniti:* ispuniti
21. poređaj: *kad tirahu puk tvoj*
22. *napirući:* srćući
24. *mnjući:* misleći; *nje:* njih (tvoj puk)
30. *misle:* namišljaju, kane; *zgrnu:* svale; *stin:* stijena
31. *njimi privin:* previni (savij, skrši) ih
32. *u njih uzdanju:* njihova uzdanja; *ki:* onih koji
33. *kopji:* kopljima
34. *šćiti:* štitovima; *kih:* koje; *prik rami:* preko ramena
35. *britci:* britkim
38. *s':* si; *pravimi* radi sroka mjesto *pravim:* pravednima
39.—40. *ki... njega:* onoga, koji; *vo:* ovo; *svih ji:* sve jede, ždere; *hti... slomit:* slomi
41. poređaj: *ki jest se zahvalio* (pohvalio) *tempal razorit* (da će razoriti)
42. *sveta tva:* svetinje tvoje
43. *stukši ga razvrići:* stukavši ga da će razvrći
44. *sio* mjesto *sil:* sila (gen. pl.); *prisići:* da će presjeći
47. *zadiju:* zadijem
49. *uzbesiju:* uzbesjedim
53. *mni:* meni
57. *taj:* ta; *stvorena:* učinjena
58. *vas kraj:* svem kraju
61. *Ni:* Nije; *mnoštvo:* mnoštvu; *ljud':* ljudi
62. *brzih konji trud:* u trudu (naporu) brzih konja
63. *volje tvoje sud:* sudu (odluci) tvoje volje
65. *s':* si; *tisih molitav:* tihe molitve
67. *postav:* postavi; *ustih mojih:* usta moja
68. *srcu:* srce; *rukah ovih:* ruke ove
71. *spovidaje:* ispovijedajući
73. *pomog:* pomogavši
74. *prostrv:* ispravivši, ispruživši; *rami:* ramena
75. *sašad:* sašavši
76. *spaše:* spavaše
79. *vriće:* cilicija
82. *vazam:* uzevši
85. *tezmi:* tima; *ča mi je viditi:* što mi se čini;
91. *cvici* (od *cvitak):* cvijetak; *svioni:* svilenoj
92. *rici:* rijetki
93. *ja:* stade
98. *resteći:* što raste
99. *steći u zlato:* stojeći u zlatu
101. *prida uresi:* doda uresu
102. *prija od njeje:* primi od njene
103. *pismo:* Sveto pismo
104. *njeje svitlosti:* njezinoj svjetlosti
105. *spravi:* naprave; *od bludi:* bludne
106. *pravdenih ćudi:* nedužnih osjećaja
111. *mir:* mjera: *mišćić:* mješiću; *zamak:* spremivši
113. *ustak:* objesivši; *prida:* naprijed
114. *potak:* potaknuvši (da ide)

115. *gradne zaklopi:* gradska vrata
116. *skupi:* skupu; *popi:* popovima
117. *vrat:* vrata
118. *steruć stopi:* sterući stope (pružajući noge)
120. *takovu svitu:* takvoj sviti (opravi)
121. *liplja:* ljepša; *mnju:* mislim; *ni:* nije; *ku:* ni ona, koju
121b. *Bersaba:* u Bibliji Betsabea; *da red:* naredi; *on* t. j. Urija
122. *dvimi grisi:* dvjema grijesima; *spet:* sapet
123. *uzet:* začaran; *vze* mjesto *vaze:* uze
123b. *od ke smo rekli:* o kojoj smo rekli; *na glavu:* na početku
125. *ku:* ona, koju
125.—126. poređaj: *jur studena starost dviju* (dvojice) *prem* (vrlo) *ognjem se užga*
125b. *našad u laž:* zatečeni u laži; *di:* kaže (t. j. pjesma)
127b. *da mu nastoji:* da ga dvori
128. *čini:* učini
129. *ke toko scini Asuer uljudstvo:* ona, uljudstvo, koje tako cijenjaše Asuer
131.—132. poređaj: *al* (ona) *cić ke Sansonov gnjiv požga obilstvo od filistinskih njiv* (njiva) *pustiv mnoštvo lisic*
132b. *ovu,* t. j. neku Filistejku
134b. *uspi ga na krilo:* uspava ga na krilu
135. *u kih jest:* ako je koja ima
136. *rič inu:* drugo što
137. *Koj:* Kojoj
138. *kupeći ča:* ono što kupeći; *od poetskih tašćin:* od pjesničkih taština, t. j. pjesnika starih klasika, od kojih se Marulić kao kršćanin ograđuje
139. *mnju ti:* mislim; *bi... bil:* bio bi; *lin tirati:* lijen tjerati
140. *stin:* stijena; *bi:* je
140b. *ja tirati:* stade tjerati
141. *bi:* bio bi
142. *bi bil:* je; *gredući van:* kad je izlazila
143. *po Cinte gore stran:* po strani Cinte gore na otoku Delu (po kojoj je Dijana dobila ime Cynthia)
144. *napan:* napevši; *vijaše:* vidaše
145.—146. poređaj: *kada se boraše Herkules za stat s Dijanirom* (da bi se mogao združiti s Dijanirom)
146. *koj:* kojoj; *mnjaše:* mišljaše; *par:* (druga) ravna (u ljepoti); *postat:* roditi se
146b. *di:* kaže (t. j. pjesma)
148. *na vrat:* (njoj) na vrat
150. *bi:* je; *pustil bi:* bio bi pustio;
151. poređaj: *odvedenu, ku Grci jer* (zato što je) *opet nimaše* (nemahu)
152. *podsedenu:* podsjedavši; *lit:* godina
153.—154. poređaj: *Ako poni staše zamamljeni popove* (popovi) *s Ozijom, kad zgledaše ove* (Judite) lice
155. *ne* mjesto *ni:* nije; *slove koga moć, bog:* bog, koga moć slovi (od sluti)
156. *nje gizde takove:* takove (te) njezine gizde (nakite)
157. *stvarju:* djelom
158. *pušćav:* pustiv
159. *možav* jamačno radi sroka umjesto: daj moći
160. *izbav:* izbavi
161. *dili:* djela
166. *zvizd:* zvijezda; *zlamen:* svjetlost; *grede van:* izlazeći; *taćaše:* možda glagol izveden od imenice tat: kradijaše
167. *črnimi koli:* crnim kolima
168. *ako su ki doli:* ako ima koga dolje (u podzemnom svijetu)
170. *ophode:* ophodeći
171. *slišat:* saslušavati, ispitivati
172. *ča:* koje

176. *jer će se dati vam:* dat ću vama (svoj život); *zovu:* zovem
179. *doprit:* doprijeti do
182. *ča:* ono, po čemu
185. *ne bi ti ner tolik:* ne bijaše dulji
186. *nikolik postaše glede:* nekoliko (malo) se zaustaviše gledajući
187. *čude:* čudeći
188. *sve od svita meje:* sve međe (krajevi) svijeta
191. *ku:* koju; *oćutiš:* oćutjet ćeš
193. *ne izustiš:* ne ćeš izustiti
197. *Govore toj:* Govoreći to; *linost s njom pojti nimiše:* ne imahu lijenosti (ne bjehu lijeni) s njom poći
198. *gledaje nje:* gledajući njezinu
199. *obratiše:* uputiše; *hode:* hodeći
200. *zaniše:* zanošaše
202. *on:* onaj; *prid sobom:* pred sebe
203. *ki spoji sa biše pokrilio; sio: sil:* sila
204. *govoru:* govorim
209. *sta:* stajaše (*sta trnući:* protrne)
210. *kažući:* kad pokaza
210b. *vijaše:* viđaše; *di ovdi:* kaže ovdje (naime u pjesmi)
211. *šator:* šatorom; *osin:* sjeni; *ki stahu knezove:* knezovi, koji stajahu
212. *sklin:* sjativši se (glagolski prilog prošli od glag. sklinuti se); *gledaše:* gledahu
214. *ki u njih:* one, koji u njima
216. *toje* možda radi sroka mjesto te žene (Judite); *dokol budemo imit:* dok ne osvojimo
218. *tacih gospoj:* takvih gospođa
219. *meu toj:* međutim; *stav:* stupivši
220. *sideća na pristoj:* koji je sjedio na prijestolju; *pisan:* šaren (t. j. prijestol)
222. *asirsku držav:* asirskoj državi
223. *razlici:* različitima
225. *lici:* lica
227. *svita:* svijeta (ljudi); *kim ga dvori:* kojim mu se udvaraše
230. *dvori:* dvoru
231.—232. nije uistinu (nijedna) druga zemlja nevoljna, nego ona, koja nije voljna služiti momu gospodinu
234. *mu:* moju; *kušali* (oni, t. j. puk)
236. *budući:* da su
237. *stvoru:* stvorim (učinim)
238. *govoru:* govorim
240. *ku:* kojom
241. *otuj:* tu (bliže)
242. *uz:* na
244. *svita moga:* moj savjet
245.—246. *ako će dostojat se toga, ča želi, znat hoće:* ako se udostoji to (dopustiti), znat će, što želi
247. *pomoće:* radi sroka mjesto *pomoći*
248. *ovo će:* ovo (bit će: zemlju moga puka) će steći
249. *dvor:* grad
250. *po tebi:* tvojim nastojanjem; *vas stvor:* svi ljudi
251. *sviti:* svijetu
256. *priti:* prijeti; *pridati:* predati
260. *popal:* posut; *ližući:* jer liže
263. *stad plode:* plodove stada (mlade životinje)
264. poređaj: *hlepeć da bi pili krv njih, ka je gode* (bila kakva mu drago)
265. *jili:* jeli
265.—267. poređaj: *da za vino i žito budu straćeni* (utrošeni) *sudi* (sudovi) *zlati ter zlaćeni ki su bili posvećeni*
270. poginut će svi, kako je istina, da si ti na tom mjestu
274. *na nebi:* na nebu; *dvigal rog:* naljutio se
275. *u griha bo brlog:* budući da u brlog grijeha
276. *hoti:* htjede
277. *svaka:* sve te stvari, koje
280. poređaj: *da pravi* (kaže), *kad će dojti dan raspa sega* (toga)

283. *bude t:* bit će
284. *i s pukom:* zajedno s pukom
285. da vam to (taj rat) ne će zadati muka
286. *ni pas ne zalane:* (da), ne će zalajati ni pas
287.—288. izmijeni red ovim dvjema stihovima
287. *njih ovej rane:* ove njihove rane
288. *gane:* kreće; *suj:* ovu (od *saj*)
289. *tuj:* tu; *kuj obitaš i stvoriš:* koju obećavaš i činiš
290. *daj ti plaću onuj:* neka ti da onu plaću
294. *kolinmi obimi poklek:* pokleknuvši objema koljenima
295.—296. *svidova svinju ... pomnja težakova: pomnja težakova svidova svinju*
300. *hvata:* ždere
301. *u svu miru:* u svoj mjeri = sasvim
302. *svim ričem da viru i ki:* svim (ili njezinim) riječima povjerova i oni, koji
303. *vide* (od glag. viditi, starosl. věděti), znajući (koliko znamo)
304. *vetšije:* starije, pametnije (od *vetah*)
306. *side na nebesih:* sjedi na nebesima
307. *Nabukdonosora zovući:* koja zove Nabukodonosora
308. *hod ovdi gospoduj:* hajde (deder) gospoduj ovdje
309. *Ni:* Nije; *svuj državu:* svoj državi
310. *U kuj:* u kojoj
311. *slaje:* slađe
312. *ust joj:* svojih usta; *uresita* radi sroka mjesto: *uresitih*
316. *vijahu:* viđahu
317. *bisernom:* slatkom
320. *ti odteče:* odbježe (zapade); *od kih no ti:* od kojih *pojde:* pođe (se udalji)
322. *ki ... čini:* koji učini
323. *ini:* drugi (ljudi); *puka:* (od) puka
324. *biti hoće plini:* bit će plijen
325. *spuni:* ispuni
326. *kim imaš mar:* za koga mariš (koga ti služiš)
327. *dvor:* dvoru
328. *taj:* takav
329. *da ti ne bude par:* da ne ćeš imati para; *mnozih gospoj hor:* zemlji (kolu) mnogih gospođa

LIBRO PETO

1. *zgovori:* izgovori
2. *komori:* komoru
5. *svitu:* savjetu; *strvi:* mrcine (u prenesenom smislu mjesto: mane, prijevare)
7. *dil:* dio
10. *duha:* duh
10b. *u zakonu,* t. j. židovskomu
11. *vo:* ovo
12. *za da pri onoga:* eda prije ono
13. *spiši:* pospješi
14. *mnozim:* mnogima
15. *Tej hrane, ča ćeš učiniti:* **Ča** *ćeš učiniti, tej* (te) *hrane*
18. *ko doni pribignuv:* koje donije (sa sobom), kad pribježe
20. *i počine stignuv:* i ne počine postigavši; *vrši:* snuje
21. *otprši:* otprvši; *nastrši:* nastrvši
24. *namišća:* namjesti
26. *molitve dit:* (da može) molitve govoriti
27. *othodeć:* kad bude odlazila
28. *dohodeć:* kad bude dolazila
29—30. poredaj: *svim svojim vratarom tad čine* (čineći, dajući) *takoj zapovid*
31—32. poređaj: *taj slobod da bude služiti za tri dni njim dvima, Abri ter Juditi, ne inim*
33. *ja:* poče
36. *slobodeći:* oslobodivši; *spuni:* ispuni
37. *došad:* došavši
38. *se okušaše:* ne bi se ni okusila; *zapad:* zapadnuvši (kad bješe zapalo)
39. *ko četvrtom izšad:* koje (sunce) četvrti put izašavši
40. *zva:* pozva
41. *sla:* posla
43. *uzveli:* zapovjedi
46. *njuj:* nju
47. *suj:* ovu; *poni:* ponese
48. *poj:* pođi
50. *suncu odsiva:* sijeva kao sunce
51. *zatoj:* zato; *p'ješ i jiš:* piješ i jedeš
52. *pribiva:* bude
53. *brž mniš:* brzo (odmah) misliš
54. *toj komori:* tu komoru
55. *hizat uz ostan:* ritati se protiv ostana (prema biblijskoj izreci: *contra stimulum calcitrare*)
56. *stan:* stani (stoj)
57. *znan:* znam
59. *temu:* tomu (njemu)
60. ako njegova dobrota zna, da sam mú čemu
61. *riči móta:* suče riječi (govori)
65—67. *Kad . . . ribar:* Onako kao kad ribar
66. *stežuć:* istežući
67. *potribu ima jur dat ju van:* potrebno je, da otkvači (izvadi) ribu
68. *hlibu:* hljebu
69—70. poređaj: *kad Judit vidi jur osnovan* (tkalački izraz!) *teg svoje misli*
70. *na se usteg:* na sebi ustegnuvši
71. *skuta pouspreg:* skut pouspregnuvši
72. poređaj: *da tuj* (tu) *osnovu — rukom poseg* (posegnuvši) — *sad otka*
74. *u ljubavi zašad:* u ljubav zašavši
75. *slaja . . . meda:* slađa . . . od meda
77. *ju pojat hiti:* žuri se uzeti (smjestiti) je
79. *Obezom jesi me obezala:* obvezom si me obvezala
81. *mni:* meni

85. *uz tuj:* na tom
88. *kleče:* klekne
89. *pi i blagova:* stade piti i blagovati
94. *požre takoj osje:* proguta također bodljike
95. *tope:* utapaju (dave)
96. *vijte:* vidite; *ope život:* oduze život
100. *vrgši:* vrgavši, bacivši
102. *ko grlu da:* što ga popi
103. *ja:* obuze; *spi uz kih:* uz koje (žene) spavaše
104. poređaj: *njih* (one) *kim biše ća* (ćaća, otac), *čini* (učini) *ma* (majke) *svojih sinov*
104b. *di:* kaže (pjesma); *a to otac:* a to znači otac; *a to matere:* a to znači majke
105. *liše tih:* k tomu (nadalje)
106. poređaj: *i slast svih očevih blagoslovi zgubi* (izgubi)
107. *voli:* volje (volio je)
108. *to:* naime *prvorojen'ja čast i slast svih očevi blagoslovi*
110. *počan:* počevši; *ja mrziti, objistan jur, na toj: ja na toj mrziti* (zamrzi na to, t. j. na tu hranu), *objistan jur*
111. *lonac:* lonaca; *ushvali:* stade hvaliti
112. *zatoj:* zato; *popali:* spali;
112b. *gradihu:* iđahu
113. *sinov:* sinova
115. *smrtju jih pokopa:* usmrti ih (t. j. sinove); *vze:* uze
116. *ne poja štropa:* ne uze biča (ne udari)
120. *obujat:* obuzet; *draga:* prijatelja
120b. *ne htiše:* ne htijaše; *da ini ga pripraviše:* ali drugi ga nagovoriše (nagnaše)
122. *hvataje zubi:* hvatajući zubima
123—124. poređaj: *ne sramovaše se zaditi za žene* (dirati u žene) *onih*
127. *on:* Cir
127b. *čini se bižati:* pričini se da bježi
130. *Od njih usti:* njihovih usta; *taj sipa:* ta sipa (koja pušta crnu boju)
131. *opipa:* osjeti (snađe ga); *pitanski Arceslav:* filozof Arcesilaus iz Pitane u Grčkoj
131b. *da grlu se daše:* ali se odaše grlu (jelu i piću); *diju:* vele
133. *dav:* podav
135. *bi jih pjan:* tukao je pijan one (s kojima je bio kod stola)
137. *boj:* boju
138. *imiše sa Rimnjani rati:* imaše rat (ratovaše) s Rimljanima
139. *do stotin lit roka:* do stote godine života
141. *ko srka:* koje posrka
142b. *u viće:* u vijeću
143. *Rim:* Rimu; *trka:* trčaše; *vlastele:* vlastela
144. *rastrka:* raznese
145. *Toj:* to (vino); *ljubi:* obljubi
146. *pušćujući:* ostavivši
147. *zubi:* u prenesenom smislu mjesto »proždrljivci«
147—148. proždrljivci će se napuniti svakoga grijeha, a krepost će odbaciti kao stare haljine
149. *na konac:* na koncu; *nesrići . . . u svakoj:* u svaku nesreću
150. *jih će sići:* sjeći (morit) će ih
152. *vikomnji znoj:* vječnom znoju (= paklu); *stan'je:* boravak
153. *rič su:* tu riječ (te opomene)
155. *piću si* nije pouzdano, u I. izdanju »pichu sci«
156. *vina okusi:* vino kuša
157—158. *Da ki no . . . prida nj:* Da (ali) *prida nj* (pred onoga), *ki no*
158. *izvraća:* izvraća (iznosi)
159. *tim:* onima (za one)
160. *ner* (nego ne ugoditi) *trbuhu*
161. *ki:* onima, koji; *buhu:* (u prenesenom smislu) zao duh;

huda utvrjen'ja: opake okorjelosti (u grijehu)
162. *zalizlu u uhu:* koja je uljezla u uho (u prenesenom značenju: srce); *spasena slišen'ja:* spasonosna slušanja
163. *govoren'ja rič:* nit govora; *se ... vrati:* neka se povrati
165. *noge:* nogama
166. *jati:* pojesti i popiti
168. *zatvaruć:* zatvarajući (vrata); *gredu van:* izađu
169. *idoše:* iđahu; *na:* u; *sobom teturaje:* teturajući
170. *spijaje:* ispijajući
171. *začinjaje:* začinjući, pjevajući; *obnose:* obređujući
172. *jednu popijaje:* jednu (čašu) ispivši
173. *zanose:* zanoseći
175. *obraz:* obrazu
176. *na brade prami:* na dlakama brade
180. *staše:* stajaše
181. *niki:* neki; *o ploči:* o ploču; *padše:* padnuvši
182. *kara svad se:* karaše se svađajući se
183. *uhitiše:* hvataše
184. *zad se uznak uzvrziše:* natrag nauznak padoše (od *uzvrići)*
185. *rigniše:* rigaše
186. *ležiše:* ležaše
187. *drugih:* druge; *stavit jih:* da ih stave
189. *ustegnuti grla:* uspregnuti strast proždrljivosti
190. *vi* (mj. *vij):* vidi
195. *na sridu komori:* nasred sobe
197. *njoj:* nju; *unid:* unišavši
198. *većma gori:* mnogo gori
199. *speći ga tako vid:* vidjevši ga gdje tako spava
200. *Poj:* pođi
201. *ostale:* ostavši
203. *tej stale:* te nastambe; *sta:* stajaše
204. *pale:* umirile se, zaspale; *ja:* stade
206. *stoli:* stolu
207. *jiše:* jeđahu
208. *ne bi koli:* ne bi tko
209. *nebes više:* više nebesa (na nebesima); *svaka:* sve
212. *kopore:* koporeći (v. Rječnik)
214. *na kolina klače:* na koljena kleče; *suzami rignu:* suze proli, zaplače
215. *moli:* moljaše
216. *stignu:* postignem
217. *pokrip:* pokrijepi (ohrabri)
219. *plodi:* snuje
220. *boju:* boje
222. *od nevolj slobodi:* od nevolja oslobodi
225—226. Ovo, što vjerujem, da mogu po tebi, kako trebam (izvršiti), izvoli me pomoći
228. jer se u tvoju moć uzdam, da ću to sada svršiti
229. *na nogah postup:* postupivši na noge
230. *snam* (od *sneti):* skinuvši (premda u prvim izdanjima stoji »spam«)
231. *kičmu zdup:* kosu zdupivši (= zgrabivši)
232. *lup kla:* lupivši zakla
233. *strepi sobom:* trgnu se
235. *izdaše:* izdahnu; *ne bi jak:* ode sva njegova jakost (i sila)
237. *mao:* malen
238. *ki:* onoga, koji; *prostro dim:* razmetnuo se
239. *zajme* (od *zajati):* da će zauzeti
239—240. koji mišljaše, da nije ni bog možan protiviti se tim njegovim silama
241. *prostri:* prostre
242. *pomog:* pomogavši
243. *da joj ni trud zamanj:* da joj ne bude trud uzaludan; *viru:* vjerodostojnost
244. *steć:* stojeći; *odni:* odnese; *ta:* ona

245. *zatvor:* zatvori, sakrij
247. *po običaj svoj:* po svojem običaju
250. *jim biše znoj:* su se znojile
252. *zavije se više škol:* vine se poviše otoka; *side:* sjede; *visinu:* visini
253. *iz nohat:* iz nokata; *jal:* uhvatio
254. *stinu:* do stijene
255. *hrlo ti je lital:* hitro je letio
257. *sidu:* sjednu
259. *vrat:* vrata
260. *napan vrat:* napevši vrat (iz svega grla)
263. *pomog:* pomogavši
264. *nečistih:* nečiste
265. *prijam jih u naglost:* primivši ih hitno; *stražane idoše:* stražari pođoše
269. *sta više:* stupi na poviše mjesto
270. *čudiše:* čuđahu; *mneći:* misleći
271. *da ju on ščeka:* da će je dočekati onaj
272. *nje činjen'ja:* njezina djela
274b. *prišad:* došavši
275. *ki:* one, koji
276. *onih bi prikinuv:* one pobi prekinuvši (slomivši); *ga:* za nj
277. *toku vaju nas pridati napi:* napijao je (pijući se zaricao), da će nas predati tolikoj nesreći
280. *su noć:* ove noći
281. *z dvanjak:* iz dvanjaka, bisaga
284. *su:* ovu; *priti:* prijetila je
288. *povrzan* mjesto *povrzen* (od *povrsti); pomogši:* pomogavši
289. *rene* (od *gnati):* dotjera; *moga počten'ja:* moje poštenje
290. *čuva:* očuva; *s nikoga:* ni s kakva
291. *da meni vraćen'ja:* dade meni, da se povratim
292. *da vam slobojen'ja:* dade vama slobodu
293. *pitje:* (zbog rime mjesto *petje):* pjevanje; *htimo peti:* pjevajmo
295. *oteti:* osloboditi
297. *like:* lijekove
301. *suzi:* plakaše
303. *ki:* onaj, koji; *mneći:* misleći
304. *da ga val pogruzi:* da će ga val potopiti; *dmeći* (umjesto *dmući* od glag. *duti):* duvajući
305. *steći:* stojeći (živeći); *koj:* kojoj
306. *u sebi misleći* t. j. na *zgibil* (= propast) kojoj je izbjegao
307. *da:* što
308. *stiže:* ne dostignu (satrti); *mnogih:* mnoge
309. *stav:* stojeći
310. *su:* ovu; *slav:* neka slavi
311. *ustav:* stupivši
312. *nadav:* pojačavši
313. *budi:* neka bude
314. *odnami* (od glag. *odneti):* neka oduzme
316. *ki rami svojimi te šćita:* koji te svojim ramenima zaštiti
318. *na smrt koga:* na smrt onoga, čija
320. svi, koji budu živjeli na ovom svijetu
321. *rik:* rijekâ
322. *od svih težina sik:* težina svih sika (sve teške sike)
323. *zrik:* zraka (zbog rime)
324. *dik:* dika; *ne hodit:* uminuti
325. *nisi se šćedila:* nisi se žacala
326. *za ovi slobodit puk:* da oslobodiš ovaj puk
327. *takaj dila:* takva djela
328. *plat:* neka plati
329. *Toj on dogovore:* to izrekavši
330. *budi:* neka bude
332. *trudi:* muka
334—335. *koga ... ti reče:* za koga ti reče

335. *u ruku mu:* u mojoj ruci
340. *puka ovoga:* puk ovaj
342. *ka ga ubit reče:* koja reče, da će ga ubiti; *totu zagnav:* ovamo (Akiora) zagnavši
343. *postav:* postajavši, počekavši
345. *njeje:* njezinih
346. *s':* si
347. *ki mnogu svim po te milost da:* koji po tebi iskaza svima mnogu milost
349. *po svem svita stogu:* po svem svijetu; *sluti budeš kuda:* kuda budeš slovila

LIBRO ŠESTO

1b. *red da:* naredi
2. *posudit:* podijeliti
3. *tuj:* tu; *pojte:* pođite
4. *na gradu:* na grad; *umistiv ojte:* umjestivši ga otiđite
6. *vrat:* vrata
7. *stan:* neka stane; *ne poj,* neka ne pođe
8. *ni se sa mista gan:* i neka se ne gane s mjesta; *ni kreni:* i neka ne krene
9. *videće:* videći
10. *poli šatora hodeće:* hodeći kraj šatora
11. i štitovima udarajući ne pođu buditi onoga
13. *ležeći:* gdje leži
14. *hoće jih strah seći:* strah će ih spopasti
15. vi kad ih odozgora vidite gdje bježe
16. *oborite:* se oborite
18. *njimi poskite:* njih podavši
19. *probavit će čaše:* prisjest će im vino
20. *cili:* cijeli (nepobijeđeni)
21. *kojoj no sili:* silu, kojoj
22. *pridav se uhili:* predavši se žalosna bi
24. *vi:* zna
26. *vi:* vidje
28. *u ki pri živiše:* u kojem prije življaše; *zakon bljusti:* držati (vršiti) zakon (židovski)
30. *popusti:* ostavi
34. *još da ga:* makar ga; *u dobro ga će unest:* donijet će mu dobra
35. *sest:* sjesti
36. *na spasen'je bolje:* da se bolje (lakše) spase
37. *zrakom odivaše:* svijetlom oblijevaše
38. *črljeno polje:* zoru; *pušćivaše:* ustupaše
40. *bi bili:* bi bijeli
41. *na ostan:* na koplju; *sta:* stajaše
42. *postan:* postajavši, počekavši
43. *po vrata:* kroz vrata; *barom:* jatimice
44. *ja:* stade; *zgor:* (koja bijaše) gore
45. *sta:* nasta
46. *šator:* šatorom; *staše:* stupiše
49. *bi:* bijaše
50. *tim se jaše mučit:* to ih stade mučiti; *shode:* silazeći; *glave ljudi:* glavari vojske
52. *čuti sudi:* da čuju sude
53. *Govore:* govoreći; *zidoše:* izidoše
55. *ulisši:* uljezavši; *u dlan bi beritom:* u dlan udari kapom
56. *mneć da spi:* misleći da spava (Oloferne)
61. *o se:* na sebi
63. *sobom snube:* sam tražeći
64. *od skrovišća kruge:* skrovite odaje; *u ke:* u kojima
65. *hitit ja:* pohrli; *da van isteče:* da izađe (istrči)
66. *istekši:* izašavši (istrčavši)
67. *spletče prugo:* spletše (spletavši) prugal (= zamku); *sem:* ovom (od *saj)*
69. *svu komoru:* svojoj komori
70. *goru:* gore
73—74. *kako komu gavun vali zbiv:* kao onaj, komu valovi, izbivši gavun (v. Rječnik)
76. *miša:* miješa
78. *obide svih:* obađe sve
79. *u njih:* u njima; *na grad:* na gradu; *dil:* dio
80. *udov:* udova
81. *vril:* vreo (dizao se)

82. *usta:* nastade; *od sil:* od vojske
83. *u nebo:* u nebu, u zraku
85. *ča pri more:* što prije može
87. *njima ... micaše:* njih ... tjeraše
88. *svima ... strkaše:* sve raspršavaše
92. *stani:* položaja
93. *bodoše:* probodoše; *mnozih:* mnoge
95. *lugami:* po lugovima (šumama)
96. *sab'jeni:* pobijeni:; *prahu:* prah
98. *mnju:* mislim
99—100. *ni kih moći manje jesu naskočile:* ni koje (sile) su manje snage napale
100. *tirale hlanje:* tjerale lakše (za hlanje isporedi stih IV. 333)
101—104. Tu teško shvatljivu strofu valjda treba ovako shvatiti: *Ozija mače* (posla ljude), *ki to zuste* (koji će to dojaviti) *tičući* (trčeći) *po mistih, da na nje* (Olofernovu vojsku) *od gradov pripuste* (navale), *jer će biti sanje (časno), da jih ne upuste* (puste proći) *i da ljudi* huste (čete) *zaskoče na čistih* (čistinama ?). U Bibliji je sadržaj Marulićevih stihova 101. do 108. iskazan ovako: *Misit itaque Ozias nuntios per omnes civitates et regiones Israel. Omnis itaque regio, omnisque urbs, electam juventutem armatam misit post eos, et persecuti sunt eos in ore gladii, quousque pervenirent ad extremitatem finium suorum.*
106. *od mist:* od mjesta
107. *tiraše:* tjerahu
108. *njih mejaše:* njihove granice
109. *slazući:* silazeći
109.—110. svi oni, koji bjehu ostali, da čuvaju grad
112. *u hust:* na gomile
114. *koga ne bude bljust:* **ako ga ne** čuva
115. *grozd ne ojde:* ni grozda ne ostavi (netaknuta)
118. *u gradu projde:* uđe u grad
119. a za njima dognaše ono, što mogahu goniti
120. oni, koji se vratiše pobjednici zagnavši vojsku
122. *ča dotekoše:* onima, što dotrčaše
125. *daje:* dajući (iskazujući)
126. *stati:* biti; *počitaje:* pričajući
127. *dostizaje:* dostižući
128. *priticaje:* pritrčavši
129. *sil:* sila (vojski)
130. *kolikih slava dil:* slava kolikih (junačkih) djela
131. *pribio se na poli:* prebivši se napola (skršivši se)
132. *načinja svih:* čini svima
134. *stoli:* stolu; *mnoga tel'ja:* mnogo teladi (od *tele*)
136. *jel'ja:* jelâ (od *jela*)
137. *bubnji:* bubnje
142. *kim dobivajući:* kojim dobivši
144. koji mišljahu, da će poginuti pod snopom (težinom) takove sile
146. *snime* mjesto *sneme* (od *sneti*): skine
147. *nečistoć:* nečistoće; *onime:* onima
148. *prime:* primajući; *kih:* onih, koje
148b. *ki se takniše:* koji se ticaše; *lug:* pepeo
149. *grediše:* iđaše; *popovi:* popovâ; *mnogi:* velik
150. *grede:* idući
152. *svakoga ju govor:* svačiji je govor
154. *se:* ove
159. *sta:* ti osta
160. *umrvši:* pošto ti umrije
161. *sprti nas brimena:* skide nam breme
169. *veras snaga mojih:* snaga mojih verasa (stihova)
173b. *sašad:* sišavši
175. *togaj stvora:* toga djela

176. *njih dvora:* njihova (Delborina i Barakova) plemena; *ki biše u tom dilu;* koji bijahu u tom djelu
177. *Jahele još sili:* Jahelinoj još sili
180. *k njemu:* t. j. ka kralju
181. *sama a samomu:* ona (Jahela) sama njemu (Sisari) samomu
183. *tomu:* onomu (t. j. Olofernu); *steć:* stojeći
185. *Još je dika s timi i onoj:* Još se može isporediti (u slavi) sa spomenutima i ona
186. *svitom:* savjetom
187. grad Abela bijaše tada u pogibelji
188. *potribi:* nevolji; *tim* t. j. savjetom te žene
189. *vele jih:* mnogo njih
190. *biše:* bješe (ide)
191. *ka meu veće jih:* ona, koja među više njih
192. *zatira:* zatre; *bi:* bijaše
193. *smila ne bi toko:* smjela ne bi toliko
193b. *piše se:* slika se; *dijahu:* govorahu
194. *prizvavši:* kad bi i prizvale (dozvale)
195. *ka no Trojana:* ona Trojanka, koja
195b. *za uzeti:* da uzme
197. *i ke no:* ni one, koje; *vojask:* vojski
199. *sa* mjesto *ssa,* od *sas.* (= sisa)
200. *kopja bodežnoga:* bodežno koplje
202. *a smila je koga:* koga je **smjela**
203. *Koj:* Kojoj
204. *oveji:* ovoj (na ovoj)
205. *Ni slave takeji:* nije takve slave; *ka:* ona, koja
206. ču za grad Babilon **(koji bijaše** u međama njezine **države)**
207. *oblada:* uredi kao država
209. *Ni ke no ner svrgši:* niti one, koje istom svrgnuvši; *s konj:* s konjâ
210. *strgši:* strgavši (oduzevši); *po nj:* po njemu
211. *Zamate:* Sarmatima (u I. izdanju stoji na ovom mjestu »Xamate«, a u bilješci sa strane »Zamate«)
211b. *na usta:* na ušću
212. *nimahu taj poklon:* imahu tu povlasticu
213. *Ni ke:* Niti one, koje; *s bate* (radi sroka mjesto *s bati):* batima (topuzima)
213.—214. *odrinut ... da te:* da će odrinuti (*te* mjesto *hote* = hoće, će)
213b. *na otocih:* na otoke; *se nosiše:* se poniješe
215. *minut:* poći
216. *riše:* opirahu
217. *Ni ke:* Niti one, koje; *Cimbre rimske sile:* rimske legije Cimbre
219. *budu sidile:* sjede (stoje)
220. poređaj: *ner* (pod onima) *s kimi bihu tada u boj hodile* (a to su bili njihovi muževi)
221b. *Atlanta:* Atalanta
224. *gubljaše:* kvarjaše; *ne sustav:* neprestano
225. *Svih tih:* Sve te
226. *pristav:* isporedi; *njih:* njihove (hvale)
227. *pri toj su ostale:* prema njoj (Juditi) su one (žene)
229. *Njih jošće slave breč:* zvuk njihove slave još
230. *njih je teč* (valjda prema teći): njihov je glas, slava; *nebi:* nebu; *je ni:* nije (nema) je
231. *Juditina zvoni:* Juditina (slava) ori se
232. *gdi ju s sobom poni:* kamo ju ona sa sobom ponije
236. *gdi ni:* gdje nije

237. *segaj:* ovoga
238. *slug zastavu:* četu sluga
242. *reći ste umili:* niste umjeli reći; *u pokoj:* u miru
243. *vite:* vidite
249. *svakoga:* svačija; *zamini:* zamijeni (u to se prometne)
251. *ne čini:* ne činjaše
253. *po sva lita:* kroz sve godine
255. po moru, po rijekama, po svem krugu zemaljskom
257. *htimo slidtiti:* slijedimo
260. *ostrine:* oštre (hrapave) haljine
262. *ne da napast:* ne navede u napast
264. *da duha sveta mast:* jer pomast duha svetoga, t. j. darovi duha svetoga
265. *ubozim:* ubogima
267. *svakim nemozim:* svima nejakima
268. *svakim mozim:* svim mogućnicima
270. *zlih:* zle
273. *za ke:* s kojih
275. *zgasi dim:* slomi oholost
276. *pruta:* prut (simbolički: ropstvo)
278. *pričali nositi:* počeli imati
281. *jaše:* stadoše
283. *napan:* napevši
284. *pisan nje:* njezinu pjesmu; *svoje:* njezine; *zapan:* zapevši (t. j. zašutjevši)
285. *ja:* stade, poče
286. *usan:* usne
287. *zvone:* zvoneći (udarajući)
288. *psalam peti tone:* pjevati tonove (glasove) psalama
290. *klone* (od *kloniti*): poklanjajući (poklonivši); *stav uzdahoše:* stojeći uzdahnuše (= uzdisahu)
292. *stigoše:* postigoše; *njimi:* njih
293. *gori:* gore
294. *vod naših izvori:* izvore naših voda
295. *požgat su pritili:* prijetili su da će požgati
298. *brane:* braneći
299. *oblastju:* oblast
301. *spletene biše mnogim strahom:* obuzete (sile) biše velikim strahom
303. *ke:* one, koje; *nastupile:* navalile
305. *bile:* tukle; *mnozih:* mnogih
306. *napan:* napevši
307. *pojamši:* zgrabivši
308. *meči:* mačâ
309. *pirni:* pirnoj
310. *virni:* vjernoj (bogu); *vara:* prevari
312. *sta:* stajaše
313. *sva:* svoja
315. *pini:* pinu (v. Rječnik)
317. *lavu:* od lava; *njih:* njihova
318. *po travu:* po travi (polju); *mojih:* moje
319. *ki jih tukoše svih:* koji potukoše njih sve; *goneći kako skot:* goneći ih kao životinje
320. *sto tisuć biše kih:* kojih (neprijatelja) bješe sto tisuća; *stot:* (radi sroka mjesto) sto
321. *bigaše:* pobjegoše
322. *okola pustiv plot:* ostavivši ogradu tabora (tabor)
323. *oni predajući:* dok su se oni bojali
324. *oni se ne rvući:* dok se oni nijesu rvali (borili)
331. *u kih:* u kojima; *bojeć se:* jer se boje
332. *jim ćeš:* ćeš im
337. *ja hitit:* pohita; *pojt:* da pođe
339. *se vrviše:* vrvljahu, t. j. žurili su se
340. *prišad:* došavši; *projt po vrata nagliše:* nastojahu brzo uljesti
341. *oltare:* oltarima
342. *zavite svršiše:* ispuniše zavjete
345. *zvonjahu psaltiri:* svirahu psaltiri (instrumenti)

348. *bili:* bijeli; *luci:* lukovi
349. *dvigši:* dignuvši; *obi ruci:* obje ruke
352. jer onima, u kojima bješe tmina, slađa bi svjetlost (koja je nastala)
353. *pridava:* predavaše
354. *oružava:* oružavaše
355. *koga:* koje (oružje); *dava:* davaše
356. *ujahava:* jašući ulažaše; *glade:* gladeći
357. *tempal:* templu
358. *nadadu:* pridadu
359. *steriše:* steraše; *ki:* onaj, koji; *odside:* ostavi
361. *side:* sjedeći (boraveći)
362. *jide:* jedući
363.—364. *blagdane . . . čini:* slavljaše (prema tal.: far festa)
366. *idoše:* pođe
368. *odidoše:* otiđoše
369. *posta biti:* poče biti
370. *uznitu:* uznesenu
372. *nosi:* nošaše; *zditu:* navučenu; *umri:* umrije
373. *živi:* življaše
376. *lit:* godina; *stiza:* dostignu
377. *u ki:* u kom
379. *veseliše:* veseljaše; *puti tamnice:* tjelesne tamnice
380. *grediše:* iđaše
382. *govore:* govoreći
384. *posrča:* mjesto *posrka* (ili *posrče*): proguta; *sem:* ovom
385.—387. *Sama ka biše . . . ne ćemo ju:* nju, koja sama bješe . . . ne ćemo
386. *za napokonjim dnem:* do posljednjeg dana
390. *ležeće:* ti koja ležiš; *ne ć:* ne ćeš
392. *ne vimo:* ne znamo
394. *ostali:* ostavši
397. *grebi:* grobu
398. *s tobom umriti:* da umremo s tobom
399. *da:* jer; *po tebi:* poslije tebe
400. *sebi:* svoje; *da:* što
402. *da zgubi dičen'je . . . s tobom: da* (što) *s tobom zgubi* (izgubi) *dičen'je* (diku, ponos)
404. *prib'jen:* pribijen
406. *od tacih krup:* od takvih krupa (nevolja); *pocviliti:* procviljeti
408. *sviti:* savjeti
413. *odmota:* odijeli
421. *Timi žutki* (mjesto *žuhki*) *voći:* Tim gorkim voćem (t. j. mislima)
422. *take tužbe moći:* tužbe takve moći (sile)
425. *ne izide:* ne rodi se
426. *zide:* zidove (gradove); *sinov Izraila:* izraelskih sinova
427. *na saj svit:* na ovom svijetu
428. *u mir:* u miru; *i po tom vele lit:* i mnogo godina poslije toga
429. *htiše* je u starim izdanjima, jamačno pogrešno, štampano »ctisce«
430. *svećen'je vazda bit od tih:* da bude vazda proslava onih
433. *diju:* kažem (činim)
434. *viju:* vidim
437. *ako li daj dotol:* ili barem dotle
438. *na karte folj:* na folju (listu) papira
439. *toga plova:* te plovidbe (putovanja)
441. *svaka ostala:* sve ostalo

RJEČNIK

A. NEKE OSOBINE MARULIĆEVA JEZIKA

GLASOVI. 1. Marulićeva *Judita*, kao i ostala njegova djela, pisana je čakavsko-ikavskim narječjem. Ipak ima u njega poneklih pojava, koje nisu ni čakavske ni ikavske. Tako dolaze neke riječi, koje se stalno pišu ekavski, na pr. *obed, peti, petje, sesti, telo, vera, verovati* i sl., a druge se jedan put pišu ikavski, a drugi put ekavski, na pr. *nesmiran* i *nesmeran, želizan* i *železan, pri-* (na pr. *pristrašen)* i *pre* (na pr. *presveta)* i t. d.

2. Prema starinskom nosnom *e* (ę) iza nepčanih suglasnika dolazi obično *a*, na pr. u riječima: *jazik, žaja, žadan* (pored *žedan), jati (pojati, prijati, zajati* i dr.).

3. Prema starinskom t. zv. poluglasu (ь) redovito dolazi *a* kao i u štokavskom, a iznimno je *e* u riječi *meč* i *pes* (jednom u rimi); prema štokavskom *o* dolazi *e* u riječi *greb* (pored *grob*).

4. Riječi: k o l i k o, n e k o l i k o, t o l i k o i sl. sažimlju se (pošto ispada *i* i za njim *l)* u oblike: *koko, nikoko, toko, tokoje* i sl.

5. I zamjenica k o j i ima u Marulića često sažete oblike: *ki, ka, ko* i dr.; isto je tako i kod posvojnih zamjenica m o j, t v o j, s v o j, na pr.: *ma* (moja), *tve* (tvoje), *tvega* (tvojega), *svu* (svoju) i sl.

6. Umjesto štokavskoga *đ* dolazi mekše čakavsko *j*, na pr.: *grajanin, slaje, vijaše* i sl. Starija skupina *d*+*j* još je dobro sačuvana, na pr. *orudje* (a ne oruđe). Kod glagola p o đ e m, d o đ e m i sl. sačuvalo se starije *jd: pojdem, dojdem* i t. d. Isto tako je kod tih glagola u infinitivu umjesto *ć* sačuvano u Marulića starije *jt: pojti, dojti* i sl.

7. Umjesto štokavskoga *št* redovito dolazi čakavsko *šć*, na pr. *šćit, šćedit, išćem, skupšćina, jošće, nišće* i sl.

8. Glas *l* na koncu riječi i pred drugim suglasnikom ostaje obično nepromijenjen, na pr.: *vesel, misal, izgubil;* ali ima dosta primjera i promjene glasa *l* u *o*, i to i na kraju riječi (na pr. *dao, donio, prostro, cio, go, oko, mao* pa čak i *sio*=silâ) i usred riječi (na pr. *svionim, siona, sedaoce, tkaoca, živaoca, zavodiostvo).*

9. Ne samo imenice, nego i pridjevi i zamjenice mijenjaju redovno u množini pred nastavkom, koji počinje s *i*, grleni glas u piskavi, na pr: *jacih, ritci, nici, tacih, tolicih, druzi, ubozim, mnozim, tisih.*

10. Novija skupina, u kojoj dolazi suglasnik + *j*, ostaje neslivena, na pr.: *zel'je, govoren'ja, kopje* (umjesto koplje), *krvju* (umjesto krvlju), *cvitje, bratje, vlastju, orudje* i sl.

11. Neke zamjenice i zamjenički prilozi dobivaju iza krajnjeg samoglasnika zališno *j*, pa čak i *je*, kao: *njuj* (nju), *ovaj* (ova), *ovoj* (ovo), *ovogaj* (ovoga), *ovuj* (ovu), *taj* (ta), *toj* i *toje* (to), *onaj* i *onaje* (ona), *onoj* (ono), *onuj* i *onuje* (onu), *takoj* (tako), *ondaj* (onda), *tudje* (tuda), *ondeje* (ondje).

12. Uz neke priloge, zamjenice i veznike dolazi čestica *re* ili *r* (kao u staroslavenskom *že), na* pr. *nitkor, nigdare, ništare, tere, jere* i sl.

13. Isto se tako katkada, osobito uz glagolske oblike, priljepljuje parasitska čestica *ti, te* ili *t*, na pr.: *budu ti moliti, bude t Jerosolim, tako t se obzirući* i sl.

OBLICI. 14. U lokativu jednine imenice 1. deklinacije uz običajniji nastavak *-u* imaju i stariji *-i*, na pr. *u takovom trudi, na tom stoli, po svem sviti, u tom dili* i sl.

15. Imenice, koje u množini gube krajnje *-in*, što ga imaju u jednini, sačuvale su u nominativu množine stariji nastavak *-e: grajane, stražane, vlastele, Židove*, a prema tomu i: *knezove, popove, mejaše.*

16. Genitiv množine nema još krajnjeg *-a*, već: ili je bez nastavka, na pr. *neprijatelj* (neprijateljâ), *zdenac* (zdenacâ), *mist* (mjestâ), *gor* (gorâ), *vojask* (vojsaka); ili ima nastavak *-ov* (samo kod imenica m. roda), na pr. *gradov* (gradova); ili nastavak *-i*, na pr. *voli* (volova), *popovi* (popova), *dili* (djela), *liti* pored *lit* (ljetâ), *besidi* (besjedâ). Samo u jednom sroku (II. 177—178) dolazi nastavak -ah: *od uzah — od jacih rukah.*

17. U dativu, lokativu i instrumentalu množine kod imenica, pridjeva i zamjenica drže se redovno stariji nastavci: a) za dativ na *-m*, na pr. *črvom, jidrom* (jedrima), *kraljem, ženam, slugam, ričem, zapovidem* (zapovijedima), (kod pridjeva i zamjenica na *-im) božjim, njim, kim* (kojima), *mojim, svim;* b) za lokativ na *-h*, na pr. (u 1. i 2. deklinaciji, zatim kod pridjeva i zamjenica na *-ih) na konjih, po visocih vrsih, u mistih* (mjestima) *ovih, u ričih* (riječima), (u 2. deklinaciji *-ah) u suzah, u vaših knjigah;* c) za instrumental na *-i* (u 1. deklinaciji), na pr. *s oci, s prsti, imeni*, rjeđe *-mi: knezmi, kolinmi* (koljenima), *ustmi*, ili *-ami: lugami* (lugovima), dakle kao i u 2. deklinaciji, na pr. *nogami, -mi* (u 3. deklinaciji), na pr. *ričmi, ljudmi, -mi* (kod pridjeva, zamjenica i brojeva), na pr. *dragimi kamici, mirisnimi zel'ji, nikimi izvanjskimi urehami, meu njimi svimi, dvimi grisi* (dvjema grijesima), *obimi kolinmi* (objema koljenima). Samo u instrumentalu množine ima nekoliko potvrda i novijem svršetku na *-a*, kao: *mačima, strašnima vitri* (vjetrovima), *tmastima kreljutmi*, a *u plačnima očima* i *očimi mojima* bit će starinski dual.

18. U akuzativu množine 1. i 2. deklinacije ima koji put stari završetak na *-i*, na pr. *dojdoše čuti sudi* (sudove), *izvori* (izvore) *bihu zavalili, podviti rami* (ramena), *sterući stopi, dvigši obi ruci* (digavši obje ruke).

19. Kod pridjeva sačuvali su se neki oblici, koji danas nisu više u običaju. Tako dativ jednine ž. roda mjesto *-oj* ima nekoliko puta na kraju *-i: u suknji pirni* (pirnoj), *po svioni* (svilenoj) *sviti, pitomšćini vašoj ka* (prema) *svakomu prikloniti* (naklonoj) *i prijaznivi* (prijaznoj); a instrumental množine mjesto *-imi* prima koji put (kao u imenica 1. deklinacije) završetak *-i: s pisani zastori, s zlatni* (zlatnim) *frizi, sa hitri dili* (hitrim djelima), *britci* (britkim) *sabljami, svilami razlici* (različitima).

20. Od starinskih tvorba komparativa na *-ši* sačuvale su se: *manjši* (manji) i *vekši* (veći); naprotiv današnji oblici l a k š i i l j e p š i izgubili su nastavak *-ši* te glase: *laglji, liplji.*

21. Kod glagola se 1. lice prezenta gradi ne samo nastavkom, koji svršava na *-m*, već i starinskim nastavkom na *-u* (kako je u današnjem književnom jeziku još samo h o ć u i m o g u), na pr. *donesu* (donesem), *počinju* (počinjem), *pojdu* (pođem), *diju* (velim), *stignu* (stignem), *viju* (vidim), *mnju* (mnim, mislim), *držu* (držim), *molju* (molim), *govoru* (govorim), *zovu* (zovem), *odlučuju* (odlučujem), *veruju* (vjerujem).

22. U imperativu je oblik za 3. lice jednine isti, koji i za 2. lice, na pr. *udahni* (neka udahne) *duh pravi u mni ljubav tvoja; jakost od tvojih ruk oblomi* (neka slomi) *ovoga; svaki prid gradom stan* (neka stane), *da još ne poj* (neka ne pođe) *doli, ni se sa mista gan* (neka se ne gane), *ni kreni* (i ne krene).

23. Oblici imperfekta sa završetkom na *-ih* u prvom licu dolaze u Marulića vrlo često od glagola svih vrsta, osim šeste, ali samo u 3. licu jednine i množine, na pr. *grediše* (iđaše), *padihu* (od *pasti), nesihu* (od *nesti*, nositi), *zaniše* (od *zaniti*, zanijeti), *vuciše* (vucijaše), *teciše, pojdihu* (od *pojti*, poći), *nestaniše* (od *nestati), dvigniše* (od *dvignuti), takniše, želiše* (željaše), *živihu* (življahu), *ležiše* (ležaše), *paljihu* (paljahu), *veseliše se* (veseljaše se) i t. d. Tom se je obliku sačuvao do danas trag u: *bjeh, bješe* (ikavski: *biše)* i t. d.

24. Particip prezenta aktivni redovito se upotrebljava u priloškoj službi kao i danas, te se rijetko sklanja kao pridjev (na pr. *ukaži, da si haj ufajućih u te; ukaži, da si nehaj ufajućih u se).* Nastavak je za taj oblik ili: a) današnje *-ći* ili *-ć*, mjesto kojega rjeđe stoji *-će*, na pr. *steće* (stojeći), *videće* (videći), *bižeće* (bježeći); ili b) starije *-e* (koje se u današnjem jeziku sačuvalo samo u h o t e, n e h o t e, g l e d e), na pr. *grede* (idući), *ste* (stojeći), *brane* (braneći), *čekaje* (čekajući), *nade se* (nadajući se).

25. Particip prošli također se redovito upotrebljava kao prilog, tek se od nekih glagola gradi drugačije nego danas. Kod glagola, kojima se korijen svršava na samoglasnik, nastavak je obično *-v* ili *vši*, kao i u današnjem jeziku, no kod glagola, kojima se korijen svršava na suglasnik, stoji redovno stariji nastavak *-ši*, ili sama osnova bez nastavka, na pr. *pad* (padnuvši), *unid* (unišavši), *pošadši* (pošavši), *ponesši* (ponesavši), *ulisši* (uljezavši), *potak* (potaknuvši), *stukši* (stukavši), *pomog* i *pomogši* (pomogavši), *prijam* (primivši), *zajamši* (uzevši), *napan* (napevši), *počan* (počevši), *prostar* (prostrvši), *otprši* (otprvši). Koji put stoji čisti korijen i kod glagola, kojima se infinitivna osnova svršava na samoglasnik, na pr. *vid* (vidjevši), *postup* (postupivši), *svad se* (svadivši se), *lup* (lupivši).

SINTAKSA. 26. Što se padeža tiče, spominjemo najprije, da je akuzativ jednine koji put jednak genitivu i kod onih imenica m. roda, koje znače nešto neživo, na pr. *grada čuvajući, razmaknu zastora, čekati pruta, suzam ustaviv izvora.* Tako je i akuzativ množine vrlo često jednak genitivu, osobito kod pridjeva i zamjenica, bilo da stoje sami ili kao dodaci (atributi) uz imenice, na pr. *kih* (koje) *prizivahu, svih onih* (sve one) *pobiv, nathode lavov svih* (lavove sve), *bogov tujih* (bogove tuđe) *prijaše, vidiše žen i hćeri svojih* (žene i kćeri svoje), ali i kod samih imenica, na pr. *otvorite usan* (usne), *stopit ust* (usta), *smrt će skratit tug* (tuge) *cvih.*

27. Uz glagole m i c a t i, k r e t a t i i sličnih stoji dopuna u instrumentalu mjesto u akuzativu, na pr. *bojazan micaše njima, ganuti nebom, vrti vretencom,*

njim miša (miješa), *moć siona pogna Akiorom, bog njimi obori, rignuti ili roniti suzami.* Isto tako biva, kad je dopuna povratna zamjenica, na pr. *sobom ne krećući, sobom privraća, na koju god stranu sobom obratiše, sobom teturaje* (teturajući), *o ploči udri sobom, strepi sobom* (strese se), *travi sobom.*

28. Iza prijedloga često stoji padež kretanja (akuzativ) mjesto padeža stanja (lokativ i instrumental), na pr. *pribiva u Betuliju, Mojses na goru moleći staše, ki bihu pod šator,* osobito prijedlog *po* slaže se (po starijem običaju) gotovo uvijek s akuzativom, gdje se danas uzima lokativ, na pr. *teče po njivu, po salbun sije, da se po sva lita nje pronose dike po mora, po rike, po zemlje okol vas;* ali i padež kretanja zamjenjuje se jednako često padežom stanja, na pr. *u gradu snesoše žita, uzdaje se u bogu, došad na mistu tom, podbi pod sobom.*

29. Prijedlog *od* nalazi se često uz genitiv ondje, gdje mu po današnjem književnom jeziku nema mjesta (pod utjecajem talijanskog jezika), na pr. *kralj od Egipta, stvoritelj od svakoga stvora, glava od Amoniti, od kriposti cvit;* zatim *od* stoji mjesto *o* (prema talijanskom *di*) s glagolom g o v o r i t i i slični m, na pr. *govori od naroda jerosolimskoga, pomenak činiti od naših starijih, od Judite pisan* (pjesma). Naprotiv u tvorbi komparativa izostaje često današnje *od,* na pr. *slaja mu bi meda, studeniji leda, vekši boga,* isto tako i poslije riječi *svaki: svaki nas, svaki jih.*

30. Prijedlog *s* stoji koji put uz instrumental i kad ovaj znači oruđe ili sredstvo, na pr. *grad . . . ki ti s tvojom vojskom ne ćeš razoriti, ki s meči i s bati jaše mu stat protiv* (usprotiviše mu se), *moć s ričima do neba uzniše* (uznesoše).

31. Mjesto posvojnih zamjenica: n j e z i n, n j e g o v i n j i h o v stoji, po starijem običaju, redovno genitiv lične zamjenice, na pr. *hvale nje* (njezine) *dvizahu, po njega volju* (njegovoj volji), *sve njih iman'je.*

32. Pridjev i zamjenica, kad zamjenjuju imenicu u srednjem rodu, stoje (kao u latinskom i grčkom jeziku) u množini mjesto u jednini, na pr. *bog ki nebesa skova i svaka ostala, izgubiše mnoga, o koliko blude, ki kažu došasna* (buduće stvari).

33. Često se nalaze puni oblici ličnih zamjenica i glagola b i t i i h t j e t i u prezentu i ondje, gdje danas dolaze kratki oblici, t. j. gdje naglas rečenice ne pada na njih, na pr. *čude se da opor tko može biti njim* (mjesto: *da im tko može . . .); dostojna . . . da se da kruna njoj* (mjesto: *da joj se da . . .); ti nas jesi vodil; jesu se bojali; ča ste rekli hoćemo stvoriti* (mjesto: *stvorit ćemo).* Red, kojim kraći oblici ličnih zamjenica i glagola idu jedan za drugim, drugačiji je nego u današnjem književnom jeziku: obično stoji prije zamjenica, a onda glagol, na pr. *ti nas si slobodil, jer mu će bit prirok.*

34. Mjesto današnjih veza: o n o g a k o j i, o n e k o j i i sl. običnije je k o j i — n j e g a, k o j i — n j i h i sl., na pr. *ki sada svakim zlom pritiska narod ov, pritisnut će potom njega kamen zakrov; ki su to slišali, strah jih je svih ubil; ki bižahu, posla im pomoći.*

35. Protiv pravila današnjega jezika, imperfekt i glagolski prilog sadašnji grade se i od svršenih glagola, na pr. *dobrosrićni bihu vazda der do vika, dokol ne padihu* (= padoše) *u prespravlja nika; na zemlji padaše ptica sa visine, kad zavapijaše* (= kad bi zavapila) *vojska iz dubine; ku rič izusteći* (izustivši), *Ozija reče; vodu čripahu grajani ter p'jahu skrovito pohvate* (= zahvatajući).

Isto tako i aorist i glagolski prilog prošli grade se i od trajnih glagola, što je također već neobično u današnjem jeziku, na pr. *i Oloferne tad dvor na večeru zva* (= pozva); *slugu Vagava sla* (= posla); *tada se nahaja* (= nalazaše) *Judit u gradu tom, ka no svih nathaja* (= nadilažaše) *lipostju, dobrotom; ljudi, ki šad* (= pošavši) *Samarijom.*

36. Mjesto futura sa ću, ćeš, će i t. d. nalazi se više puta prezent, ako je glagol svršen, na pr. *moć sa hitri dili njih ti ne premogu* (= ne će premoći); *priseže pristol'jem, da to skoro bude* (= da će to skoro biti); *mnjahu, da zginu* (= mišljahu, da će poginuti). Futur drugi sa budem, budeš i t. d. pravi se uvijek s infinitivom mjesto s glagolskim pridjevom, na pr. *dokol budu svitit zvizde.*

37. Imperativ se često opisuje sa *hti* ili *htij*, a zabrana sa *ne hti(j)*, na pr. *svaki nas nju htimo sliditi* (=slijedimo); *ne hti mi kratiti* (nemoj mi kratiti).

38. Glagolski prilog sadašnji i prošli upotrebljavaju se mnogo slobodnije negoli u današnjem književnom jeziku, te stoje više puta na mjestu, gdje današnji jezik ište određeno vrijeme s veznikom, na pr.: *tako sta trnući* (= protrnu) *serifski gospodin, meduzu kažući njemu* (= kad mu je pokazao) *Danaje sin; da nitkor, othodeć* (=kad bude othodila, odlazila) »*kamo ćeš?*« *reče joj; Mojses govoreći* (= budući da je M. govorio) *na gori s bogom, puk se pristraši; i ova ne pristavši* (= budući da nije pristala) *k njim, nalàgaše na nju; bili bi blaženi u svem svom horu, buduć* (= da su) *službeni Nabukdonosoru; ki grada čuvajući* (= da čuvaju grad) *ostali bihu svi.* Iza glagola vidjeti dolazi također glagolski prilog sadašnji kao dopuna objektu, na pr. *ki kada vide ga prez glave ležeći* (= gdje leži); *kada ih vidiše čineći kajanje* (= gdje čine . . .).

39. I glagolske su imenice običnije nego danas, te se grade i od svršenih glagola, na pr. *dike ter hvaljen'ja* (= hvale) *presvetoj Juditi, smina nje stvoren'ja* (= djela) *hoću govoriti; jer izneviren'jem* (= nevjerom) *ne ockvrnismo se, otac pristupljen'jem* (= prestupkom otaca); *utišen'je* (= utjehu) *toga čekajmo trpljivo.*

40. Mjesto samoga glagola dolazi nerijetko opisni oblik sastavljen od glagola (s) t v o r i t i, č i n i t i, i m a t i i sličnih s imenicom, na pr. *tvoriti krivinu, šalu, žetvu; stvoriti ubojstvo, milost; činiti kajanje, zapovid, rat; imati strah, mejaš, rat, konac; dati zapovid, vraćan'je* (= povratiti), *slobojen'je* (= osloboditi), *raščinjen'je* (= zatrti).

B. RJEČNIK MANJE OBIČNIH RIJEČI

A

adoravati, obožavati, klanjati se (tal. adorare)
ajer, zrak, uzduh (lat. aer)
al, ali, ili
aliti, ili
almuštvo, milostinja (njem. Almosen)
angosa, nevolja (tal. angoscia)
argutla, držalo od krmila (grčko-roman. ergatula)

B

bah m., goropadan čovjek, bahatost
bah, a, o, silovit, bahat
bahat ž., topot
bahtati, bučiti, oriti se
bar ž., ljudstvo, mnoštvo, vojska (perz. bar)
barom, jatomice
barun, vojvoda
baša, vojvoda
bat, bata, topuz
bedev (arap.), konj
berita, kapa (tal. berretta)
bičak (i *bičag*), nož (tur. byčak)
bičva, bječva, čarapa
bigat, bježati
biližati, bilježiti
biran, rna, rno, biran, po izbor
bistar, ra, ro, brz, hitar, živ
blag, bogat
blagovit, bogat
bleča, zdenac, čatrnja
blud ž., bludnost, sramota
bluditi, lutati, zastranjivati, varati se, zabavljati se
bljusti, bljudem, čuvati
bo, jer
boboniti, zvučiti (ispor. bubnjiti)
bodežan, žna, žno, bodljiv
bokara, bukara, vrč
bot, mah, udarac (tal. botto)
breč, glas (ispor. brečati)
brez, bez
brig, rub, okrajak
brnjica, kolut, minđuša
broditi, voziti
bržen, svetkovan (od brići, svetkovati)
bud, ako
budi da, premda
buknuti, provaliti
bus, struk
busati, lupati (tal. bussare)
bust, trup, prsi (tal. busto)

C

cafir, safir
celovati, cjelivati
cić, cića, radi, zbog
cidina, voda, što se cijedi
cilicij, vrećište, t. j. haljina ili pojas od hrapave tkanine, koji su isposnici nosili zbog pokore (lat. cilicium)
cilost, neporočnost, poštenje
cimbal, nekakav bubanj (tal. cembalo)
cindra, citara
ciriti se, ceriti se
ckvara, mast
ctakliti, cakliti se
cvitje, cvijeće

Č

ča, što
čečati, čečem, čučati, čučnuti
čelo, prednja četa vojske
čemeran, gorak
činjen'je, djelo, čin
čirsan'je, čersanje, mazanje (prema tal. cerussa)
čistinja, čistoća
črida, krdo, stado
čripati, crpsti
črljen, crven
črp, crijep
čtiti, čtijem, čitati; štovati, slaviti
čtovati se, častiti se
čvrljak, čvorak

Ć

ćud, ćudorednost
ćuhtati, lepršati (ispor. ćuh)

D

da, a, ali, nego; što, jer; dapače
da li, ali
daleč, daleče, daleko, izdaleka
dažjiti, kišiti
der, deri, čak; *der do,* sve do
desperan, teško ucviljen (tal. dispe-rato)
perato)
dičen'je, dika
dil, dilo, djelo
dilj, dilja, radi, zbog
dimati, dimam, puhati
diti, reći; *dim* ili *diju,* velim; *di,* veli
divički, djevojački
dižd, dažd, kiša
djački, latinski
do istine, zaista
dob sr., doba
dobiti, dobudem, dobiti, dobijem
dobitje, pobjeda
dobrina, dobrota
dobročasiti, pozdraviti
dobrovoljan, dobre volje
dokla, dokle, dok
dokol, dokle, dok
dol, dolje
dola, dolje
dom, gospodin (kaže se svećeniku, od lat. dominus)
domom, kući
dopriti (s akuzativom), doprijeti do, dohvatiti
dosti, dosta
dostojati, udostojati se, izvoljeti, zaslužiti, postići; *dostojati se,* izvoljeti
dostojiti, v. *dostojati*
dostojno je, pristoji se, dolikuje
došasno, buduće
doteći, dotrčati, dostići
dotol, dotoli, dotle
dovolje, dosta, dovoljno
drivje, drvlje
drom, drum *(drom zove se put općeni,* Marulić)
drugoč drugi put
družba, mnoštvo
držav i *država,* kraj, zemlja
dugovati, prometati se, raditi (ispor. slov. dolgovati)
dvanadest, dvanaest
dvanjke, dvostruka torba
dvignuti, dignuti
dvizati, dizati
dvor, dvor, kuća; dvorjanstvo, puk; *na dvor* ili *na dvoru,* izvana, napolje
dvoran, rna, rno, udvoran, učtiv
dvoriti (s akuzativom), udvoravati se komu

F

faćel, koprena, povoj (madž. fátyol)
fariz, konj (grč. φάρης, tur. feres)
fin, konac (tal. fine)
folj, list (tal. foglio)
fortuna, sreća; oluja (tal. fortuna)
friz, ures, nakit (tal. freggio)

G

gale, galeb
garbun, v. *grbin*
gavun, sobica na krmi broda, iz koje se upravlja
gdi, gdje, ako
gluman, mna, mno, šaljiv, veseo, obijestan
gnjiv, gnjev
god, god, volja; *dati god,* povoljiti, popustiti
gode, god; *kada gode,* uvijek
godi, god; *godi biti,* drago biti
godir, god
grbin, jugozapadni vjetar (tal. gherbino, arap. garbi)
gradni, gradski
grdina, zloća, oholost, zavist
grdinja, gadost, grdoba
grdost, zloća
greb, grob
(gresti, ići); *grem,* idem; *gredući* ili *grede,* idući; *grediše — gredihu,* iđaše — iđahu
gromiti, grmjeti
gromor, buka
grop, uzao, čvor (tal. groppo)
grst ž., gnušanje
gusa, gusarenje, grabež
gusterna, bunar, čatrnja (tal. cisterna)
gvača, podvoljak
gvozd, čavao, željezo

H

haj biti, hajati, starati se
hajati koga, hajati za koga
har, hvala
haz, trbuh
herceg, vojvoda (njem. Herzog)
hin, prijevara, varka
hina, prijevara, varka
hiniti, varati, lažno prikazivati
hit m., hitac, udarac
hitar, lukav, dosjetljiv, vješt
hitati (se), hvatati (se)
hitrost, lukavost, vještina
hizati, ritati se,
hiznuti, ritnuti se, skočiti
hiža, kuća
hladišće, zaklonište
hlanje, lakše, manje
hlapstvo, ropstvo
hliditi, puhati
hlop, klopot, buka
hlopiti, bučiti, puhati
hor, zemlja, kraj (grč. χώρα)
hora, v. *hor*
horugvica, zastavica
hot, htijenje, pohota
hoteć biti, željan biti, htjeti
hotin'je, pohota
hrl, brz
hronuti, hropnuti, zahroptati
hručati, čam, groktati
hudin'ja, strast, opačina
huhtati, hćem, hujati, šumiti
hust, gomila, hrpa, mnoštvo
hvaljen'je, hvala

I

imin'je, imanje
imiti, imati; *imij*, imaj; *imil*, imao
inuda, druguda
iskasiti, izići (kasajući)
iskusiti, iskušati
isop, kropilo (lat. hyssopus)
istin, a, o, istinit
izam, zma, izuzetak
izeti, izmem, izvaditi, izlučiti
izlinjati, nestati, uginuti
iznevarke, iznenada
izuviditi, izvidjeti, istražiti
izuviti, vim, istražiti, upoznati
izvijati, izricati, izlagati
izvit, izgovor, pošteda
izvitati se, izgovarati se, izmicati
izviti se, izvući se

J

ja — ja, ili — ili
jati, uzeti, početi; *ja, jaše*, uze, uze-še; *jal*, uzeo
javor, lovor
jazik, jezik
jej, njoj
jelin, jelen
jere, jerebo, jer
Jerosolima, Jerusalim
jidovati, jediti se, bjesnjeti
jime, ime
jimiti, imati
jisti, jesti; *ji*, jede
jistva i *jistvo*, jelo
jizditi, jezditi
jur i *jure*, već, više
jutri dan, sutradan

K

kalati, spustiti (tal. calare)
kami, kamen
kamik, kamen
kamilja, deva
kandalir, svijetnjak (tal. candeliere)
kantan'je, pjevanje (tal. cantare)
kar, svađa, prijekor
kastil i *kastilo*, kaštel, kula
kazati se, javiti se, pokazati se
ki, ka, ko, koji, tko
kip, tijelo, struk
klasti, kladem, staviti
ključiti, svijati, ponizivati
kljukati, kljukati, trpati
kobilica, skakavac
koki, a, o, kolik, kakav
koli, koliko, kad
koliti, smjerati, željeti
kolo, kola, voz
kon, kod, kraj
konfin, međa (tal. confine)
kontuš, odijelo (madž. köntös)
konjuh, konjušnik
kopniti, topiti se, trunuti
koporati i *koporiti*, lupati, koprcati se
korablja, lađa
korugva, v. *horugv(ic)a*
kosor, kosir
kreljut, krilo
kripost, krepost, snaga
krovišće, prostirač
krtiti, parati, mučiti
krvavac, krvnik, ubojica
krzan, krzno
kučiti, lupati
kude, kuda
kundir, kondir, vrč

L

lačan, gladan
lahkost, lakoća
landati, rezati, dijeliti
laptati, dahtati
last, udobnost, pokoj
lašćati se, laštiti se
laža, laž
leutaš, koji gudi u leut (tal. liuto), gusle
li, ili; a, pak, ali; zaista, samo
libar i *libro*, knjiga (tal. libro)
linjati, gubiti se, nestajati
listo, samo
lipost, ljepota
liše, suviše, osim toga (komparativ od lih)
ložišće, ložnica
lug, šuma; pepeo
luga, lug, šuma
lužiti, posipati pepelom

LJ

ljubi, gen. *ljubve*, ljubav
ljubica, ljubav
ljubven, ljubavan
ljut ž., litica, stijena

M

ma, ama, ali; moja
maglina, magla
mah, tanka dlaka
mahom, odjednom
man, mana, hrana s neba
mar imit (s instrumentalom), brinuti se (*imiti pomnju*, Marulić)
meč, mač
mejaš, međaš, granica
melo, prud, plićina
metati, bacati
metati se, srtati
meu, među
migati, sijevati
militi (s akuzativom), ljubiti
minovati, -ujem, zalaziti
mir, zid
mistiti, postavljati
miščić, mješčić
mitar (pridj.), koji se mitari, mijenja perje
mlohavstvo, slabost
mni, meni
mniti, misliti; *mnim* ili *mnju*, mislim; *mneći*, misleći; *mnjaše mnjahu*, mišljaše, mišljahu; *mnil*, mislio
množ ž., mnoštvo
množan, mnogobrojan
močira, kamena ograda (lat. maceria)
mog, moguć, sposoban
moguć, snažan, jak
morem, moreš i t. d., mogu, možeš
možan, moguć, podoban
mrčiti, tamnjeti, mrknuti
mrmor, žamor
mrmnjati, njam, žuboriti
mrt, mrtav
mrzan, studen, hladan
muče, šutke, tiho
mužata, udata

N

načina, postupanje
nadati, pridati, dodati
nadijati se (s genitivom), nadati se
naditi, nadjeti, obložiti

nadvrići, nadovrći, nadometnuti
nag, go
naglo, brzo
nahajati, nalaziti
nahoj, nahod, nalaz; *nahoj biti*, naći se
naizmin, naizmjence
najti, naći; *najdem*, nađem
naju, nas (ostatak duala)
nakar, instrument sastavljen od dvije metalne ploče, kojima se udara (tal. nacchera, perzijski nakara)
nakaraš, koji tuče u nakaru
nakladati, nadodati
nalog i *naloga*, množina, navala, teret
namurati se, zaljubiti se (tal. innamorarsi)
naminati, namjenjivati, snovati
napasti, *napadem*, doći, pasti (kamo)
napirati, udarati, pritiskati, navaljivati
napokonji, posljednji
napraviti, upraviti, udesiti
napridu, naprijed
napriti, nastojati, prionuti, navaliti
napustiti na (s akuzativom), navaliti
narediti (s akuz.), postaviti
nastor, prostirač
nastrikati, naslikati
nastup, navala
nathajati, nadilaziti
nathoditi, natkriljivati
natrusiti, posuti
naviti (hvale), izricati
navrat, natrag
nazadi, natrag
nebog, jadan, bijedan
nebotvor, stvoritelj
nehaj biti (s genit.), ne starati se
nejili (post), posvemašnji (post)
nemoć, bolest
nemog, ubog, nejak
nenadin, nenadan
nepodob ž., što se ne pristoji, sramota
nepodopstvo, zloća, nepristojnost
ner i *nere*, nego
nesmeran i *nesmiran*, *rna*, *rno*, velik, neizmjeran, ohol
nesti, *nesem*, nositi
neugasljit, neugasiv
nevoljiti, držati u nevolji, mučiti
ni, nije
nica, ničice
nič, nešto
ničati, *čim*, naginjati se
niki, neki, netko
nikoko, nekoliko, malo, nekako
niktore i *nitkore*, nitko
nišati, njihati, nositi, dizati
nišć, *a*, *e*, bijedan, ništetan
nišće, ništa
ništar i *ništare*, ništa
ništar manje, ipak
nizoko, nisko
nižiti, ponizivati
nižnji, donji, podzemni
nositi se, ponijeti se, vladati se, držati se, boriti se

NJ

njeje, nje, t. j. njezin, a, o

O

obaritelj, čuvar
obarovati, očuvati, izbaviti
obed, objed, ručak
obezati (obezom), (obvezom) obvezati
obil, *a*, *o*, obilan
obilstvo, obilnost
obistran, obostrano (sa svake strane)
obitil, obitelj

obitan'je, obećanje
obitati, obećati; *obituć*, obećavši
obitovati se, obećati
objati, *obimem*, obuzeti, opkoliti
objisti se, objesti se, prejesti se
objizditi, objezditi ,objahati
obladati, obvladati, vladati
oblomiti, slomiti, skršiti
obljubiti, zavoljeti, poželjeti
obnaditi, obnoviti, poljepšati, ukrasiti
obojmeknuti, zalelekati, zajaukati
oboriti, oboriti se
obosti (bižati), nagnuti (bježati)
obrati, odabrati
obratiti pleća, okrenuti leđa, pobjeći
obrov, opkop
obrv, obrva
obujati, obuzeti, opkoliti, osvojiti
obvrći, obići; *obvrći zlim*, okriviti, optužiti
ockvrniti se, oskvrnuti se
odbor, četa
odlog, odgoda
odneti, prez. *odnamem* i *odnemem*, oduzeti, oteti
odnimiti, oduzeti, smetnuti
odniti, odnijeti
odriti, opljeniti, opljačkati
odriti se, othrvati se, oprijeti se
odrti, poplijeniti
odsisti, *sidem*, ostaviti
odstojati, pružati se napolje
odvrići, odvrći, smetnuti
ogar, lovački pas (madž. agár)
ogrditi, nagrditi
ohoditi, pustiti, ostavljati
oholast, *ohol'je*, *oholstvo*, oholost
ojti, *ojdem*, otići, ostaviti
oko i *okol*, krug, tabor
okol i okoli, okolo
olahčati, olakšati
on i *oni*, onaj
ondeje, ondje
općiti, običavati
operan, *rna*, *rno*, pernat, krilat
opeti, opapeti,
ophoditi, obilaziti
ophoj, ophod
opijavac, pijanac
opitje, opijanje
opkladati, ovijati, upletati
oplesti, ograditi, zagraditi
oplot, ograda, utvrda
opor, otpor, otporna snaga
opor, *a*, *o*, protivan, otporan
oporicati (s dativom), prigovarati, predbacivati
opraviti, spraviti; *opraviti se*, obući se
oprovda, zatočnik, konjušnik
opslužiti, izvršiti
opstupiti, opkoliti, okružiti
opteći, osvojiti
opticati, optrčavati
oriti, rušiti
osin, osjen, hlad
osje sr., bodljike od klasja
oslihovati, osluškivati
osoba, napose
ostan, kolac, bodac, ostruga
ostar, oštar
ostinuti, ohladnjeti, umrijeti
ostrine, oštrine (ispor. *cilicij)*
ostriti, oštriti
ostrog, ostruga; *dati ostrog*, obosti
ošva, trak, vrpca (od zlata)
otačastvo, očinstvo (izraz poštovanja)
oteti, izbaviti, osloboditi
othoditi, odlaziti
otkladati, stavljati na stranu, izuzimati
otklopiti, otvoriti
otkol, otkako, otkada
otuj, tu
ov i *ovi*, ovaj
ovašćiniti, obeščastiti (ispor. *vašćina)*
ovo, evo
ozoja, veoma, mnogo, odviše

P

pahati, drmati, vijoriti, mahati
pahljav, pahuljav
paka, pak, zatim
pakost, zloba, šteta
pancir, oklop
papran, papar
pat, uvjet, razlog (tal. patto)
pav, paun
peča, krpa, rubac (tal. pezza)
pečal, tuga
pečalan, tužan
peljati, voditi
periti, ciljati, smjerati
pet(i), pjeti, pjevati
petje, pjevanje, pjesma
pića, hrana
pifar (tal. piffero), neka svirala, a može značiti i onoga, koji svira u pifar
pina, muka (lat. poena)
pirlit, utkana šara (turski purli)
pisan, sni, pjesma
pisan, a, o, šaren
pisati, šarati, slikati
piš (pridj.), pješak; (pril.) pješice
pitje, v. *petje*
pitomšćina, pitomost, plemenitost, ljubaznost
plačan, tužan
plasa, pločica, toka
plavati, plivati
plavca, lađica
plesati, gaziti
plit (ili *plita),* zavjesa (?))
pobožje, pobožnost
počati, početi
počitan'je, pričanje, kazivanje; hvala, uzveličavanje
počitati, nabrajati, kazivati; hvaliti, častiti
počten'je, čast
počtiti, poštovati
počtovati se, častiti se, gostiti se
počuditi se, začuditi se
podbiti, podvrgnuti
poditi, dijem, podati
podivati, pomaljati
podobati se, dolikovati
podriti, izvaditi, izvući
podrti, trgnuti
podstupiti (s akuzativom), podsjesti (grad), navaliti na
podujati, podviti
podvignuti, podignuti
podžimati, stiskivati
poet i *poeta,* pjesnik
pogan'je, zlo
pogiba, pogibelj
pogibil, ž., pogibelj, propast
poglavit, glavni
pogrnuti, pokriti
pogruziti, potopiti
pohit, zanos, požuda
pohitati, uhvatiti, posezati
pohvatan, željan, pohlepan, grabežljiv
pohvatiti, uhvatiti, uzeti
poja, pjevanje
pojati, pjevati
pojati, uzeti, uhvatiti, povesti
pojimati (dušu), hvatati (sapu); *pojimati se,* upirati se, dizati se, mašati se
pojti, pojdem, poći
pokladati se, hraniti se, častiti se
poko i *pokol,* pošto
pokriliti, pokriti
pokrovac, prostirač
pokusiti, pokusati (?) t. j. proždrijeti
polag, uz
polahčati, polakšati
polecati (ili *poleknuti)* staviti zamku
poli, uz, pokraj
poljubljen'je, ljubav
pomčati, odnijeti, odvući
pomenak činiti, pominjati
pomenuti, kazati, izreći
pominati, govoriti
pomorem (od *pomoći),* pomognem

pomrmnjan'je, mrmljanje, naricanje
poni, dakle; potom, jer
ponirati, posrtati, padati
ponižan'je, poniženje
popa, krma (tal. poppa)
popasti (prahom), posuti, pokriti
popeljati, povesti
popijati, piti, ispijati
poplitak, pletenica
poposlišati, malko poslušati
poprug, potprug, kolan
popustiti, zapustiti, ostaviti
porat, rta, luka (tal. porto)
poreda, naporedo
porob, pljačkanje
porubiti, oteti, opljačkati (tal. rubare)
posada, nasad
posal, sla, poslanik
poseg, posegnuće, osvojenje
poskisti, poskitem, pružiti; predati
poskitati, poskitam, pružati, poklanjati; *(rič)* kazivati
pospiš, hitnja; *na pospiš,* žurno
postati, postàjati, kratko vrijeme stati
posuditi, udijeliti
posvetilišće, žrtva (vjerska)
pot, znoj
potez, pokret, žurba
poticati, spješiti, trčati
potkladati, podvrgavati
potklasti, dem, podvrći
potočiti (riči) progovoriti; *potočiti se (smih),* poroditi se
potoparati, prosukati
potriba, nevolja
potrpiti, popostajati, počekati
potrsiti, razoriti
potrti, razbiti
potrusiti, posuti, potruniti
povekšiti, povećati
povizati, zam, primiti (?)
povodnik, konj, koji se vodi u povodu
povrnuti se, vratiti se
povrsti, vrzem, vezati, sputati
pozlobiti, zamrziti, prezreti
pozor, pogled
pozriti, pogledati
poželin'je, pohota
požriti i *požrti,* progutati, požderati
praskati, bučati, trubiti
pratež, prtljaga, roba
prav ž., pravo
prav, a, o, pravedan
pravden, pravedan, nevin
praviti, kazati, pričati
pravljati, kazivati, pripovijedati
praz, ovan
predljiv, strašljiv
prejedva, jedva jedvice
prem, pre-, vrlo; baš, zaista
prem ako, premda
premaliti, u proljeću
premoći, nadvladati
premožan, premoguć
prespravdje, nepravda, zlo
prevriditi (s dativom), uvrijediti, skriviti
prez i *preza,* bez
prezdan'je, bezdan
prežiti, gledati, vrebati
prga, jelo ili brašno od pržena žita
pri, prije
pribaćati, dolaziti bašćući (?)
pribivati, boraviti, stanovati
pribižati, pribjegavati
pričati, početi
pričečati, prileći
prid i *prida,* naprijed
prihil, skrušen, tužan
prihiniti, prevariti
prija, prije
prijat, a, o, prijatan
prijati, primem, primiti, osvojiti
prijimati, primati
prik i *priko,* preko, prijeko
prikinuti, preskočiti
prikladati, pridati, pristaviti
priklonit, naklon, sklon
prikositi, prerezati, pregristi
prilika, poredba, primjer, slika
primati, uzimati, zauzimati

primiti, uzeti
priporučan'je, preporuka, poklon
priprositi, isprositi
pripun, prepun
pripuniti, napuniti
pripustiti na (s akuz.), navaliti
priputi, pujem, iscrpsti
pririzati, prerezati
priročan, sramotan
prirok, sramota
priseći, sežem, zakleti se
prisihati, sahnuti, sušiti se
priskočiti, preskočiti
pristaviti, pridati, dodati
pristupiti za (s instrum.), pristati za kim
pristupljen'je, prestupak
prit i *prita,* prijetnja
pritač ž., priča
priteći, pritrčati
priti, pridem, doći
priticati, cam, pritrčati
prititi, prijetiti
priujati, primiti, uzeti
privinuti, priviti, slomiti
privraćati, premetati, izmjenjivati: *privraćati sobom,* okretati se
privrtati, udarati, prebirati
prižimati, mam, pritiskati
prmancir, kanonik prvopojac, jedna kanonička čast (lat. primicerius)
proloma, provala
propeti se, podignuti se
propustiti (noć), provesti
proskočiti se, provaliti
protivan (pridj.), neprijatelj
protiviti, opirati se
prtiti (rabotom), mučiti
prvo, prije
prug, skakavac
przan, okaljan
pudilo, strašilo
pur, a, o, čist, sjajan (tal. puro)
puščivati, puštati
put, tijelo, meso

R

raba, službenica
račiti, izvoljeti, udostojati se
rad (s genitivom), željan; *rad biti,* željeti
ram i *ramo,* rame
rasakati (prema *sakati*), pretražiti
rasap, spa, zator
raskoša, raskoš
raspitelj, zatornik
rasteći, rasuti, uništiti
rastočiti, razoriti
rastoj (pridj.), odijeljen, odvojen
rastući, porušiti
rastupiti se, rastvoriti se; razbjeći se, iščeznuti
rastvrditi, smekšati
raščinjen'je dati, potući, uništiti
raširati se, širiti se
rat, rati ž., rat
razbirati, izabirati
razbluda, raskoš, sjaj
razditi, razdrijeti, rastaviti
razlik, različit
razlog, razbor, pravo
razuzeti, razgrabiti
razvrići, razvrći
red dati, zapovjediti
renem (od *gnati*), gonim
resti, rasti
rešiti, resiti
rignuti (suzami), proplakati
ritati, tam, kretati zadnjicom
riti, reći; *rih, riše,* rekoh, rekoše
riti se, rvati se, boriti se
rizati, rezati, sjeći
rogobora, rogobor, buka
rotiti se, kleti se
rov, opkop, jarak
ruba, rublje, odjeća
rubiti, robiti, pljačkati
rugljiv, sramotan
rugo, rug, ruglo, sramota

rusag, kraj, zemlja (madž. ország)
ruta, rutvica, mirisavo bilje
ruti, rovem, šumiti, bučiti
rvanja, rvanje, boj
rvati (grad), udarati (na grad); *rvati se,* boriti se

S

sa(j), sa(j), se, ovaj, ova, ovo; gen. *sega, se;* dativ *semu, sej;* akuz. *su;* lok. *sem;* instr. *sim;* gen. pl. *sih;* dat. pl. *sim;* instr. pl. *simi*
sabiti, pobiti
sadi, sada
sajam, zbor ljudi, javnost
sakati, tražiti
sakrovit, skrovit
salbun, pržina, pijesak (lat. sabulum)
sanj, a, e, častan, dostojan (ispor. crkvenosl. i rus. санъ)
sapran, šafran
sas, gen. *sa* (umjesto *ssa*) m., sisa
saspin'je, rasulo, poraz
saspiti, izasuti, raspasti se; potrošiti
saspivati, raspadati se
sasvima, posve
sat, sto
saužgi, žrtve *(saužgi djački se zovu* »*holocausta*«, Marulić)
saznati, upoznati; *saznati se,* biti svijestan
sciniti, cijeniti, držati
seći, obuzeti
sedaoce, sedlašce
segasvitnji, koji je od ovoga svijeta
segati, gam, pružati (ispor. sezati)
selik, a, o, tolik
sest, sedem, sjesti
shoditi, silaziti
shraniti, sačuvati
shrstiti (zube), škrinuti (zubima)
shustiti, uništiti
sičati, pištati
sidine, sjedine
sika, greben, plićina (tal. secca)
sila, vojska
sipa, morska životinja, koja pušta crnilo (tal. seppia)
sitovati, oplakivati (ispor. sjeta)
sivati, sijevati, svanjivati
skaktati, kćem, skakutati
skale, stube (tal. scale)
skazati, žem, iskazati, pokazati
skender, pojas (svileni) (turski skenderli = iz Skenderije)
skladati, slagati
sklin (od *sklinuti*), skupivši se
sklopiti (besidu), izreći
skljusiti, oboriti, sniziti
skori, učas
skrbost, žalost
skubsti, čupati
skulan, učitelj
skup, zbor
skupost pohlepnost
skupšćina, općina, zajednica
skvapiti, skvačiti, pritisnuti
slačina, slast
slaje, slađe
slime, sljeme
slipost, sljepoća
slišati, slušati; saslušavati
slišovati, slušati
slobod, sloboda
slovuć, slavan
složiti, staviti
sluti, slovem, sloviti, na glasu biti
služben, koji je na službi
smagnuti, poginuti
smaliti, umanjiti
smetnja, buna
smiliti se, smilovati se
smiljen, milosrdan
smiljen'je, smilovanje
smin, a, o, smion
smin'je i *sminost,* smionost, srčanost
smiriti, poniziti
smiti, smim, smjeti
smiv, smion
smrsiti, raspršati
sneti, snimem, skinuti, dignuti; *snam,* skinuvši

snimiti, v. *sneti*
snubiti, mamiti; *sobom snubiti*, biti željan
sobom, sam po sebi, na pr. *ki sobom more se obranit*
sočiti, prokazati, svjedočiti, kazivati; gledati
sopsti, sopem, disati (ispor. sapa, sopilo)
spasan ž., spasenje
spasti, spim, spavati
spišiti, (po) spješiti
spišen'je, spješenje, žurba
splast, plast, hrpa
spovidati, pripovjediti
spoviden'je, kazivanje
sprava, ures
spraviti, napraviti, naresiti
sramovati se, sramiti se
srčen, srdačan
sredba, red, uređaj, naprava
srediti, urediti
sristi, sritem, sresti
sršiti, stršiti
srv ž., srvanje, pobjeda
staknuti, sklopiti
stan, boravište, sjedište, grad, kuća; položaj
stan'je, boravište
stanovit, stalan, postojan, siguran, moćan
staoce, stremen zajedno s remenjem
starinja, starost
steći, strčati se
sticati se, strčati se
stina, stijena
stirati, satrti, satirati
strahljivit, strašljiv
strahost, strahota
stran ž., strana, zemlja, kraj
strim, stremen (u užem smislu)
strknja, strka
strpiti, podnijeti
stršiti, zgroziti se
strusiti, uzdrmati, upropastiti
stumak, želudac (tal. stomaco)
stvor i *stvoren'je*, djelo, čin
stvoriti, učiniti
subaša, podvojvoda
subit, nagao; *u subit*, naglo, iznenada (tal. subito)
suk, panj, drvo
sumnjen biti, sumnjati, dvoumiti
sunčen, sunčan
sušina, suša
suzubi, zubima se dotičući, naporedo
svemog, svemoćan
svesti, svedem, navesti, prevesti
svidati, dam, paziti, čuvati
svidovati, paziti, njegovati
svidovati se, poznati se, biti svijestan
svijati, viti, savijati, povijati; *svijati nogami*, bježati
svim, sasvim, veoma
svista, svijest, razbor
svita, sukno, odijelo
svitilje, svitilo, svitilnik, svijeća, svjetiljka, zublja
svititi, svijetiti
svitlina, svjetlost
svoditi, izvoditi, izmišljati
svojevati, svladati
svraćati (u se), trpati, lijevati
svrsti, svrzem, učiniti, postići (?)
svrtati, tam, svraćati, okretati
svući, iznijeti, zarobiti

Š

šapka, kapa
ščekati, iščekivati
šćediti, štedjeti
šćipača, koplje
šćit, štit
šćitak, štitak, štit
šćitati, štititi
šćititi, štititi
šereg, mnoštvo, četa (madž. sereg)
škol j, otok (tal. scoglio)
štrop, konop, kojim je na lađi privezano veslo, kad se vesla (mornari biju njime kadšto mlađe; tal. stropo, grč. strophion)

T

ta, taj, ta
tadi, tada
taj, ta
takmen, jednak
takoj i takoje, tako, također
talambas, vrsta bubnja
talić, talac
tamnost, opačina
tamun, v. *timun*
tanac, nca, ples
teći, trčati
teg, rad
tempal, hram (lat. templum)
teškota, muka
težati, žim, raditi
ti, taj
ticati, trčati, juriti
timun, krmilo (tal. timone)
tja, ća, daleko
toj, to
toje, to, isto
toki, a, o, tolik, takav
toko, toliko, tako
tokoj i *tokoje*, tako, također
toliti, miriti
ton, glas
totu i *totuj*, tu
tov, pretilina
tovar, magarac
traviti (sobom), lutati, griješiti
trepiti (s genit.), strepiti (od koga)
trepetljica, trepetljika (igla)
treti, treći
triba je i *tribi je*, treba; *ni tribi*, ne treba
trisak, trijesak
triskati, tući
troha, trunak
Trojana, Trojanka
trpiti, trajati
trpljiv, strpljiv
trst, trstika
trtnjiti, tutnjiti
trubljiti, trubiti
trud, bol, naporan rad
trudinja, muka
trumbita, trubljica (tal. trombetta)
trumbitaš, trubljač
trzan ž., poljana, livada
tudeje, tamo, tu
tudje, tu; na istom mjestu; smjesta
tuj, a, o, tuđ
tumbat, saruk
tunjica, povraz
turan, rna, toranj, kula
tužben, tužan
tvrdost, nemilost

U

ubraniti, obraniti
udilje, neprestano, odmah
udipati, uđipati, uskočiti
udovan, vna, udovački
uhilit, a, o, prignut, ponizan
uhiliti, ucviliti
uhititi, pohitati, uhvatiti
ukloniti, izbaviti
ukrop, vruća voda, juha
ukruniti se, okruniti se
uli, ulje
ulizan'je, lizanje
uljudstvo, uljudnost, draž
umicati, trgati
umić (s genit.), vješt
umiljen, skrušen, ponizan
umiljen'je i *umiljenstvo*, poniznost, skrušenje
umitelan, telna, telno, vještački, umjetnički
umor, smrt (rana)
upiti, upijem, vapiti, vikati
uplitati (trudom), okovati, opteretiti (radom)
upramiti, upraviti
upuziti, upuzati, doploviti

uražen'je, uvreda
ured i *ureda*, odmah
ureha, ures
uresit, uresan
urešiti, uresiti
urubiti, opljačkati, zaplijeniti, zarobiti
usereg ili *userez*, naušnica, minđuša
ushajati, uzvisivati se
ushoditi, uznositi
usiliti se, naprijeti se
usilost, silovitost, nasilje
usilovati se, naprijeti se, uznastojati
uslišati, slušati
uspredati, poskočiti
uspregnuti, skočiti na noge
usta, ušće
ustaknuti, objesiti
ustaniti, nastaniti, učvrstiti
ustrihati, prestrašiti se
ustupiti se, uzmaknuti
utak, tka, nit (tkanine)
utežan, žna, žno, težak, krupan (?)
utišen'je, utjeha
utiti, ugojiti, utoviti se
utlina, rupa
utrpiti, obnemoći, ukočiti se
uvitak, vitica, uvojak
uviti se, sagnuti se
uvratiti se, odvratiti se, udaljiti se
uza, uza, zatvor
uzdan biti, pouzdati se
uzdati, držati
uzdržati se, biti sadržano, sadržavati
uzdvignuti, uzdignuti
uzgrustiti se (s dativom), pokajati se, postati žao
uzmitati, uzmahivati
uzmog, snažan, moćan
uzmožan, moguć
uznak, nauznak
uznišati, uznositi se
uzupiti, zavapiti, zavikati
uzveliti, zapovjediti
uzvišati, izvisiti
uzvoditi, uznositi se
uzvrići, uzvrići se, uzvratiti, uzbaciti
uzvrtati, vrtjeti, mahati

V

va, u
vahtar, stražar (njem. Wächter)
vaj, bijeda, tuga
vapaj, pja, vapaj, vika, zapomaganje
vapiti, vikati, zapomagati
var imiti, brinuti se, paziti
vašćina, gnjusoba, sramota
vavik, uvijek
vazdi, vazda
vazeti, uzeti
veće, više
vekši, kša, kše, veći
vele, vrlo, mnogo
veli, a, o, velik
velikost, veličanstvo
veliti, zapovijedati
veras, rsa, stih (tal. verso)
vesti, vedem, voditi
vetah, tha, tho, star
vičan, ugodan
vičnji, vječni
vikomnji, vječit
vim i *viju*, vidim, znam; *vi* i *vij*, vidi, znaj
višiti, uzvisivati
vitica, pletenica
vlažina, vlaga
vojskovati, vojevati
voliti, htjeti
volja; od volje, sam po sebi
voljan, slobodan
vonja, miris
vrat m., vrata
vred i *vreda*, odmah, brzo
vrić(i), vrći, baciti
vrićišće, v. cilicij
vrnuti se, vratiti se
vrtnica, žena, koja vrti

vruć, željan
vrviti se, vrvjeti, žuriti se
vuhavšćina, laska, himba
vuhliti i *vuhlovati*, laskati, hiniti

Z

zabiti, budem, zaboraviti
zacić i *zacića*, v. *cić* i *cića*
zač, zašto
začinjati, pjevati
začinjavac, pjesnik-pjevač
zada i *zadaka*, straga
zaditi, zadijem, zadjesti, dirnuti; *zaditi smijan'je*, nasmijati se
zadovolje i *zadovoljno*, dosta, dovoljno
zagledati (s akuz.), zagledati se, zaljubiti se
zagubiti, pogubiti
zahititi, zahvatiti, doprijeti
zahropsti, zahropem, zaspati, zahrkati
zahvaliti se, pohvaliti se
zajati, zajmem, (za)uzeti
zaklop, vrata
zakrov, pokrov
zamaknuti, zatvoriti, sakriti
zaman, zamani i zamanj, uzalud
zametati se, uzbunjivati se
zamitati, zaštićivati, obraniti
zanositi (nogami), potezati
zapeliti, zaprijetiti
zapor, prijevornica
zasesti, sedem, zapremiti
zaskočiti, preskočiti, zasjesti
zastav(a), četa, vojska
zastor, pokrivač
zastup, (pomoćna) četa
zatiriti i *zatriti*, satrti
zatvor, zatvoreno mjesto
zaujati, (za)uzeti
zavesti, odvesti
zavodiostvo, zavođenje
zavratiti, zavrnuti, prevrnuti
zbor, društvo, mnoštvo
zbosti, nabosti
zbučiti, uzbuniti; *zbučiti se*, dignuti buku
zdravica, čaša za napijanje
zditi, sadjesti, staviti
zdrišiti, odriješiti
združiti, otpratiti
zdupiti, zgrabiti
zel'je, bilje
zgar, ozgor
zgibil, propast
zgledati, ugledati, sagledati
zgoditi, ugoditi; dogoditi se
zgoru; od zgoru, odozgora
zgovarati se, razgovarati se
zgrišati, pogriješiti, zatajiti
zgrišan'je, grijeh
zgubiti, pogubiti, satrti; izgubiti
zlaćen, pozlaćen
zlamen'je, znak
zlat, a, o, zlatan
zled ž., zlo, šteta
zloćud ž., zloba, lukavstvo
zloćud, a, o, zloban, lukav
zloćuda, zloćud (zlikovac)
znan biti, upoznati
znoba, zlo, žalost
zoriti, paziti
zrčati, gledati, zuriti
zrik, zraka
zuka, zveket
zvoniti, udarati, svirati ,prebirati (prema tal. suonare)

Ž

žaja, žeđa
žadan žedan
žara, trbušasta velika posuda za tekućine

žban, žbanj, čutura
ždribnica, suđenica (usud)
željud, želud, žir
žerati, žderati
žežin, post (lat. jejunium)
žgati, žgem, paliti
žigant, div (tal. gigante)
žil'je, korijenje
žir, hrana
žitje, život
živina, stoka, blago
život, tijelo
žrlac, izjelica
žrtje, žderanje; žrtva
žuhak, hka, hko, gorak
župa, halja; narod; kraj
žvati (od *zžvati*), žvatati, pojesti i popiti

O IZDANJIMA MARULIĆEVE *JUDITE*

Ovo izdanje Marulićeve »Judite«, koje izlazi prilikom pete stogodišnjice njegova rođenja, po redu je, koliko se danas znade, osmo izdanje. Letimično ćemo ovdje nanizati sva ta izdanja kronološkim redom uz kratak opis i prikaz njihove međusobne zavisnosti. »Judita« nam naime nije sačuvana ni u jednom rukopisu.

a) Najstarije poznato nam izdanje štampano je u Mlecima god. 1521. Jedan se primjerak toga izdanja nalazi u franjevačkoj knjižnici u Dubrovniku, a jedan se nalazio u knjižnici Paravia u Zadru. Naslov djela na prvoj strani, koji bez promjene ponavljaju sva kasnija izdanja, glasi:

Libar Marka Marula Splićanina, u kom se uzdrži istorija svete udovice Judit u versih hrvacki složena, kako ona ubi vojvodu Oloferna po sridu vojske njegove i oslobodi puk izraelski od velike pogibili.

Ovaj naslov ispisan je u originalu, razumije se, starim dalmatinskim pravopisom, kako se to može vidjeti na reprodukciji među fotografskim prilozima ove knjige. Knjiga ima 38 listova osminskog formata. Štampana je lijepim oblim (humanističkim) slovima. Ispred prvoga libra (pjevanja), t. j. na prednjoj strani četvrtog lista otisnuta su usko jedan do drugoga dva drvoreza: jedan prikazuje bojni prizor, drugi Juditu na molitvi i pri odlasku iz grada s Abrom. Drugih slika u ovom izdanju nema, samo je još svaki odlomak i pjevanje ukrašeno na početku ornamentiranim početnim slovom.

Štampar je na samom kraju knjige, po običaju svoga vremena, datirao svršetak štampanja knjige, i to talijanskim jezikom, ovako:

In Vinegia per Guilielmo da Fontaneto de Monteferrato ad instantia de maistro Marco libraro al signo del libro. Nel Anno del Signor . M. D. XXI. Adi . XIII. Augusto. Linclito Antonio Grimano Principe uiuente.

Odatle saznajemo, da je štampar radio po narudžbi mletačkog knjižara Marka, čija je knjižara nosila kao trgovački znak (t. j. »cimer«) sliku knjige. Stoga je i na naslovnoj strani ovoga izdanja otisnuta slika knjige s krunom kao i knjižarova objava: »*Prodaju se u Bnecih u marcariji, u štacun, ki drži libar za sinjao*, t. j. naklada se nalazi u dućanu, koji ima knjigu kao znak.

Osim toga na kraju knjige, i to po završetku teksta »Judite«, a ispred navedenoga štamparova imena i datuma, štampan je uobičajeni kolofon ili eksplicit starih knjiga, koji sadržava ime autora i naslov knjige, a eventualno i još koji drugi podatak. Taj eksplicit ovdje glasi: *Ovdi svršuju knjige Marka Marula Splićanina svrhu istorije svete udovice Judite. Štampane u Bnecih pomnjom i nastojan'jem Petreta Srićića Splićanina. Na svem Bogu hvala! Amen.*

Ovaj Petar Srićić bez sumnje je identičan s Petrom Srićom, splitskim plemićem i prijateljem Marulićeve obitelji, koji je i u drugim zgo-

dama zastupao Marulićevu obitelj,[1] pa je on i sada bio posrednik, koji je mletačkom nakladniku dao na štampanje »Juditu«, a možda se brinuo i za slog. Zašto to nije učinio sam Marulić? Možda zato, što je god. 1521. naš pjesnik bio već star i bolestan, jer je baš tada, t. j. dne 14. srpnja 1521. pravio oporuku. Isti eksplicit s imenom Petra Srićića dolazi bez promjene i u svim kasnijim izdanjima Marulićeve »Judite«, kad njega nije više davno bilo među živima.

Tako je isti eksplicit mogao biti preuzet i iz još starijega izdanja. Nemamo naime nikakva dokaza, da je ovo izdanje od 13. kolovoza 1521. bilo baš prvo izdanje. Srićić je ove godine morao biti već vrlo star, ako je bio još na životu, jer se on kao zastupnik Marulićeve porodice spominje već god. 1476.[2] Osim toga posveta Marulićeve »Judite« splitskom kanoniku don Dujmu Balistriliću datirana je već »godišće prvo nakon tisuća i pet sat«, t. j. 1501. Zašto bi dakle to djelo ležalo u rukopisu punih dvadeset godina? U svakom slučaju na to bi pitanje trebalo odgovoriti.

b) D r u g o poznato nam izdanje štampano je u Mlecima dne 30. svibnja 1522. Štampar Bernardin Benalio datirao je izdanje na kraju ovako:

In Vinegia per Bernardino Benalio. Nel anno del Signore .M. CCCCCXXII. A di . XXX. Mazo. Linclito Antonio Grimano Principe viuente.

Ovo izdanje sva naša nauka dosad datira 30. ožujka uzimajući, da je ona riječ »mazo« štamparska pogreška umjesto »marzo«, dok ono ne mora biti štamparska pogreška, nego mletačkim narječjem napisana riječ »maggio« (svibanj), kao što se i treće izdanje datira mletačkim »zenaro« umjesto književnoga »gennaio« (siječanj). Da ovo nije treće, nego drugo izdanje, pokazat će se niže.

Na naslovnoj strani ovoga izdanja imamo podatak o nakladniku: *Prodaju se v Zadri* (ko)*d Jerolima*[3] *Mirkovića.* Ovoga puta je dakle narudžbu i raspačavanje Marulićeve »Judite« preuzeo domaći zadarski trgovac (knjižar) Mirković.

Jedini primjerak ovoga izdanja posjeduje Sveučilišna knjižnica u Zagrebu. Ima 35 listova osminskog formata. Knjiga se od svih drugih izdanja razlikuje po tome, što je jedino ovo izdanje štampano gotičkim slovima. Osim toga knjiga je ukrašena s devet drvoreza, koji prikazuju većinom opće bojne prizore, dok se samo za jednu sliku sigurno može reći, da prikazuje prizor iz »Judite« (list 27.): Oloferne leži bez glave, a Judita i Abra meću u torbu njegovu glavu. Ove će slike trebati točnije proučiti, da se ispita, jesu li preuzete iz kojega drugoga izdanja, i nisu li to možda slike samoga pjesnika, koji se, kako znamo, bavio i slikarstvom. Upozoravam, da je jedan, i to posljednji drvorez, i signiran šifrom .*M.* (a čini se, da i drvorez u I. izdanju ima u donjem desnom uglu minuskulno *m*), što ne isključuje Marulićevo autorstvo. Budući da su drugi njegovi radovi izgubljeni (posebno njegova knjiga ilustracija Svetoga pisma), možda su nam ovdje sačuvani jedini spomenici Marulićeve slikarske vještine. Drvorezima ovoga izdanja ukrašeno je i ovo naše jubilarno izdanje »Judite«. Isto tako su iz ovoga izdanja preuzeti i ornamentirani inicijali našega izdanja.

[1] *Cvito Fisković*, Prilog životopisu Marka Marula Pečenića, Republika, časopis za književnost i umjetnost, VI, Zagreb, 1950, str. 190—193.

[2] *C. Fisković*, o. c.

[3] U originalu je naime, sigurno štamparskom pogreškom, napisano »djerolima«.

c) T r e ć e izdanje »Judite« štampano je opet u Mlecima, a datirano je 29. siječnja 1523. Na kraju naime ovog izdanja stoji ova štamparova bilješka:

Impressa in Vinegia ad instantia de miser Jacomo di Negri da Lexandria da la Paia habita in Ragusi: nel M. D. XXII. a di XXIX de Zenaro. Linclito Antonio Grimano principe uiuente.

Ovoga puta nije začudo zabilježeno ime štampara, nego samo naručitelja, a to je bio Talijan di Negri, koji je živio u Dubrovniku, bez sumnje kao trgovac-knjižar, te htio da zadovolji potražnju dubrovačke publike za splitskim pjesnikom.

Ovo izdanje je vanjštinom nalik na prvo izdanje, t. j. štampano je također oblim (humanističkim) slovima, ima također 38 listova, na svakoj strani ima točno jednak broj redaka kao i prvo izdanje, tako da im se vanjsko lice posve podudara. Na četvrtom listu, t. j. pred prvim librom ima i ovo izdanje jedan drvorez, ali ne onaj, koji se na istom mjestu nalazi u prvom izdanju, nego posve drugi, i to onaj koji se nalazi već na 27. listu drugoga izdanja: Oloferne na odru bez glave, a Judita i Abra meću u torbu njegovu glavu. Drugih slika ovo izdanje nema, osim lijepo ornamentiranih inicijala i štamparova (ili knjižarova) znaka na naslovnoj strani, koji prikazuje hodočasnika.

Poznat je jedan jedini primjerak i ovoga izdanja, koji se našao u Državnoj biblioteci u Münchenu, a našoj je naučnoj javnosti na nj svraćena pažnja istom god. 1901.[4]

U pogledu datiranja ovoga izdanja, koje je mletački štampar datirao »M. D. XXII. a di XXIX de Zenaro«, treba reći, da ovo datiranje treba bez sumnje shvatiti kao 29. siječnja 1523., t. j. po mletačkom računanju Nove godine od 1. ožujka. Mlečani su naime sve do kraja svoje republike tako datirali svoje službene spise, a privatne stvari su počeli postepeno datirati rimskim načinom, t. j. od 1. siječnja, istom dvadesetih godina XVI. stoljeća. Na tu okolnost nisu dosad naši istraživači Marulićevih izdanja svratili pažnju pa su ovo izdanje stavljali u 1522. godinu i tako

[4] Prvi je na to izdanje upozorio *Mirko Breyer* člankom »O tiskanim izdanjima Marulićeve »Judite«, Građa za povijest književnosti hrvatske, knj. 3. (1901.), str. 66—70, i u knjizi »Prilozi k starijoj književnoj i kulturnoj povjesti hrvatskoj«, Zagreb, 1904., str. 43—49. — Potanje je to izdanje opisao i upozorio na razlike prema drugim izdanjima *Al. Stojićević* člankom »Dopuna akademijskom izdanju Marulićeve »Judite«, Južnoslovenski filolog, knj. I., str. 91—103 (članak je datiran g. 1912.). Sveučilišna knjižnica u Zagrebu čuva fotografske kopije ovoga izdanja. Nije točno, kako kaže u svojem članku Breyer, a po njemu i Stojićević, da su slike u prvom i ovom trećem izdanju posve jednake; samo se nalaze na istome mjestu.

se u literaturi uvijek s nepravom isticalo, kako je »Judita« u roku od sedam mjeseci doživjela čak tri izdanja, ili kako su između drugoga i trećega izdanja prošla samo dva mjeseca. Međutim prebacivši ovo tobožnje drugo izdanje u 1523. godinu, stvar ispada mnogo prirodnijom, t. j. da je svake godine izašlo po jedno izdanje. Ovome se redu izdanja ne protivi ni sam tekst, kako ćemo malo niže reći. Ovdje treba još dodati jednu okolnost u stvari datiranja, t. j. da sva navedena tri izdanja nose na kraju štamparova kolofona ime suvremenog duždа mletačkoga, a to je ime u sva tri izdanja Antonio Grimani, koji je bio na čelu mletačke republike od 5. srpnja 1521. do 7. svibnja 1523.

Potrebno je bilo utvrditi red, kojim su izlazila tri prva poznata nam izdanja »Judite« naročito stoga, što su ova tri izdanja izašla još za Marulićeva života, t. j. dok je on još mogao imati nekoga utjecaja na izdavanje, u prvom redu na sam tekst. Potrebno je naime utvrditi, koje se izdanje može smatrati definitivnim, ili koje donosi vjerniju i posljednju Marulićevu redakciju teksta. Međutim na ovo pitanje ipak nam ne daje odgovora sam red izdanja; drugim riječima, ne smijemo zaključiti, da je posljednje ili treće ujedno i definitivno izdanje u pogledu kritičnosti teksta. Točniji odgovor daje nam istom potanje poređenje teksta svih triju izdanja.

To poređenje daje rezultat, koji nas iznenađuje, naime: niti je Marulić niti tko drugi unosio ni u drugo ni u treće izdanje bilo kakvih ispravaka teksta; čak nije nitko ispravljao niti obične štamparske pogreške, tako da su se na pogreške prvoga izdanja dodavale nove štamparske pogreške. A pogrešaka je već u prvom izdanju ostao prilično velik broj; ja sam ih nabrojio preko šezdeset, ne računajući ovamo nesigurna mjesta. Iz toga slijedi, da drugo i treće izdanje ne mogu da nam pomognu u čitanju i razumijevanju mnogih nesigurnih ili nejasnih mjesta u Marulićevoj »Juditi«, te prvo izdanje moramo smatrati u pogledu teksta definitivnim i jedino mjerodavnim Marulićevim poslom.

Zbog potpunosti, a i zato da riješimo eventualne sumnje, odgovaramo još na pitanje, iz kojega je izdanja preštampano treće izdanje, t. j. kakav je odnos između drugoga i trećega izdanja. Na to će nam posve jasno odgovoriti štamparske pogreške. Dok se, kako rekoh, mnoge pogreške prenose iz prvoga u druga dva izdanja (na pr. »oslodobi« mj. oslobodi na naslovnoj strani, »berihit« mj. berihu pj. I, 210, »pripauno« mj. pripravno pj. II, 215 i t. d.), druge se pogreške nalaze samo u drugom ili samo u trećem izdanju; nema pogrešaka specifično drugog izdanja, kojih bismo našli u trećem izdanju, niti ima specifičnih pogrešaka trećeg izdanja, koje bismo našli u drugomu izdanju. Tako drugo izdanje, koje ne pravi mnogo novih pogrešaka, piše »nimuscha« (pj. I, 41), a druga dva »niniuscha«, ovo »zauathli« (pj. I, 211), a druga dva »zauarhli«, ovo »ua dalec« (pj. I, 306), a druga dva »na dalec« i dr. Treće izdanje čini više novih pogrešaka, na pr. »pot« (I, 11), a druga dva »poet«, »tuchau« (I, 182), a druga dva »tucahu«, »urichia« (III, 262), a druga dva »urici-schia«, »vratho« (III, 352), a druga dva »vratoh«, »zami« (V, 317), a druga dva »zamita« i t. d. Iz toga jasno proizlazi, da treće izdanje nije preštampano iz drugoga (a niti drugo iz trećega), nego da su se oba neza-

visno preštampavala iz prvoga izdanja. Jedino, što uneke veže oba kasnija izdanja, to je slika pred prvim librom, koja prikazuje Oloferna bez glave (iako su i na ovim slikama neke vrlo sitne razlike).

Prelazimo na izdanja izašla poslije Marulićeve smrti.

d) Č e t v r t o izdanje, uvijek pod istim naslovom kao i prednja izdanja, štampano je istom god. 1586., i to opet u Mlecima, ovoga puta u štampariji Marka Bindonija. Format ovoga izdanja je manji, džepni, te ima 44 lista. I ovo je ukrašeno sa sedam, i to slabijih drvoreza, koji prikazuju same bojne prizore; slike su drugačije nego u prijašnjim izdanjima.[5] Na kraju stoji i ovdje napomena, da je knjiga štampana »v Bnecih pomnjom i nastojanjem Petra Srićića Splićanina«. Što se samoga teksta tiče, iz pojedinih detalja možemo zaključiti, da je preštampan iz drugoga izdanja zajedno sa svima njegovim štamparskim pogreškama, kao na pr. ona pogreška »nimuscha« mj. »niniuscha«. Osim toga ovdje je posred drugoga libra verzalom štampan natpis »Olophernes«, a to je ostatak iz drugoga izdanja, gdje je nad slikom kralja na prijestolju stajao natpis »Olophernes«. Iz drugoga izdanja mehanički je preuzeta i ona napomena na naslovnoj strani: »Prodaju se v Zadri djerolima Mirkovića« (s istom štamparskom pogreškom), jer je malo vjerojatno, da bi taj Mirković nakon šezdeset i četiri godine ponovno naručivao u Mlecima štampanje »Judite«.

e) P e t o izdanje štampano je pod istim naslovom opet u Mlecima, i to kod Agostina i Alessandra Bindoni god. 1627., dok je kao prodavač označena knjižara »della Giustitia a S. Luca«. Petar Srićić se, naravno, i ovdje na kraju citira kao i u prijašnjim izdanjima. Inače je knjiga malenoga formata kao i četvrto izdanje, ima 45 listova. Slikâ u njoj nema. Tekst ovoga izdanja priređen je na podlozi četvrtoga izdanja, o čem govore preuzete štamparske pogreške pa i naslov »Olopherne«, koji je također posred drugoga libra (list 13) preuzet iz četvrtoga izdanja. Ova dva izdanja nalik su i po tom, što su im stihovi štampani kursivnim slovima, a posveta i ostalo običnim slovima. Ipak je u ovom izdanju jedna novost, a to je, da su u nj unesene i neke stvarne i svijesne izmjene teksta. Te se promjene odnose ipak samo na jezik i pravopis. Nepoznati redaktor je nepoznate mu riječi zamjenjivao drugima, katkada i krivo. Sve te promjene (kao i nove pogreške) pobilježio je F. Fancev u spomenutom članku u Nastavnom vjesniku, a mi ovdje ističemo, da te promjene imaju za nas vrijednosti samo u toliko, što svjedoče, koliko je Marulićev jezik bio u Dalmaciji u XVII. stoljeću već nerazumljiv i smatran arhaičnim, te se osjećala potreba, da se osvježi zajedno s pravopisom.

Jedan primjerak ovoga izdanja nalazi se također u Sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, a po Breyeru (u spomenutom članku) jedan je primjerak u Nacionalnoj biblioteci u Parizu, a jedan u privatnim rukama u Zagrebu.

[5] Ovo je izdanje opisao *Franjo Fancev* u članku »Izdanja Marulićeve Judite«, Nastavni vjesnik, knj. XXX. (1921), str. 118, i to po jednom potpunom i jednom nepotpunom primjerku, što ih posjeduje Sveučilišna knjižnica u Zagrebu.

f) Šesto izdanje pada već u XIX. stoljeće i ima karakter naučnoga izdanja. Ono je izašlo god. 1869. u sklopu izdanja svih Marulićevih hrvatskih pjesama, što ih je sabrao Ivan Kukuljević, redigirao Vatroslav Jagić, a izdala Jugoslavenska akademija u Zagrebu kao I. knjigu kolekcije »Stari pisci hrvatski« pod naslovom »Pjesme Marka Marulića«. Tu je »Judita« štampana na str. 1—72. Jagić je za osnovu svoga izdanja postavio izdanje, koje ovdje zovemo drugim, t. j. ono od god. 1522., a pod tekstom se obazirao na izdanje od god. 1586. i 1627. Tada još naime njemu nije bilo poznato izdanje od god. 1523., a za prvo izdanje saznao je, kad je već njegovo izdanje bilo štampano, tako da je dospio osvrnuti se na nj samo u predgovoru. S formalne strane Jagićevo se izdanje razlikuje od svih starijih izdanja po tome, što su marginalne Marulićeve bilješke, t. j. tumačenja teksta, prebačene na kraj cijeloga djela i ondje štampane uzastopce; osim toga Jagić je izostavio bilješke, koje ne donose ništa stvarna za bolje razumijevanje teksta. Inače je Jagić nastojao da što vjernije reproducira Marulićev tekst onda suvremenom ortografijom, pa je ostavio neasimilirane suglasničke skupove. Ipak se Jagić često našao u nedoumici, kakvu da interpretaciju dade Marulićevu tekstu. Marulić naime ostavlja za sobom mnogo nejasnoća ili mogućnosti različite interpretacije bilo zbog nedosljedne grafije (on na pr. jednako obilježava slovom *c* glasove *c, č* i *k; u* mu služi za glasove *u* i *v; s* mu služi za *s* i *š*), bilo zbog štamparskih pogrešaka, bilo zbog navlačenja jezičnih oblika i sintaktičkih konstrukcija na potrebe dvostrukih rima, bilo zbog takvih riječi ili sintaktičkih veza, koje nam danas nisu dovoljno jasne. Marulić ima vrlo bogato rječničko blago, po broju osnova bogatije nego kod naših modernih pisaca. Stoga i nije čudo, da kad u Akademijinu rječniku tražimo Marulićeve riječi, vrlo često nađemo potvrdu riječi samo u Marulića, a isto tako često je obrađivač bio prisiljen reći, da je riječ »nejasna značenja« ili da je »tamna postanja«. Ipak je Jagić već u predgovoru svoga izdanja (str. 3.) dobro konstatirao: »Mnogi oblici našega staroga jezika čine nam se na prvi mah kao kakve štamparske ili pisarske pogrješke, ali kod dubljega pogledanja izlazi na vidjelo, da je ono nešto sa svime drugo. Uvjeren sam, da će potanje ispitivanje hrvatskog jezika istinu ovih riječi i kod Marulića sjajno dokazati«.

Štamparske pogreške Marulićeva teksta Jagić je po logici stvari ispravljao. Na nesigurnim i nejasnim mjestima Jagić je postavljao svoje konjekture. No kako s njima nije ni sam bio zadovoljan, on ih je držao u vidu pa je poslije desetak godina u svom Archivu für slavische Philologie V., str. 85—87 predlagao drugačije čitanje. Al. Stojićević u spomenutom članku u Južnoslovenskom filologu knj. I. dopušta neke Jagićeve konjekture, a neke odbija, a nekim mjestima predlaže svoje čitanje ili svoje objašnjenje.

Poslije Jagićeva izdanja pokušao je Luko Zore pod naslovom »Nešto o pjesmam Marka Marulića Spljećanina« u Programu gimnazije u Kotoru za škol. god. 1875—6. i 1876—7. protumačiti Marulićevo leksičko blago, ali je taj pokušaj zbog piščeve slabe filološke spreme slabo što pridonio boljem razumijevanju Marulićeva teksta.

g) Sedmo izdanje »Judite« izašlo je god. 1901. u nakladi Matice Hrvatske kao jubilarno izdanje prilikom četvrte stogodišnjice njena postanja. Ovo je izdanje bilo vrlo dobro tehnički opremljeno, imalo je osam dokumentarnih slika u slogu i pet umjetničkih priloga na motiv Judite od tadašnjih slikara Otona Ivekovića i Celestina Medovića; pred tekstom bila je opširna i dobra rasprava Petra Kasandrića o Marku Maruliću; tekst je bio priredio Marcel Kušar popratĭvši ga prilično opsežnim komentarom ispod teksta, zatim kratkim prikazom Marulićeva jezika i Rječnikom nepoznatih i neobičnih riječi i značenja Marulićeve »Judite«. Iste je godine Kušar napisao raspravu »O Marulićevu jeziku« u Glasniku Matice dalmatinske, knj. I. (gdje je i spomenuti Kasandrić napisao članak »O Juditi Marka Marulića«).

Kušarova je redakcija uzela za temelj Jagićevo izdanje, ali služeći se i prvim izdanjem (dok mu münchenski primjerak trećega izdanja još nije bio poznat). Stvarno se Kušar vrlo rijetko udaljavao od Jagićeve redakcije. No kako je njegovo izdanje bilo namijenjeno široj publici, on je tekst dosljedno prenio u suvremeni fonetski pravopis ne osvrćući se mnogo na Marulićevu izvornu ortografiju i poneke nianse njegova jezika. Ovo je izdanje zadovoljilo potrebe naših škola i čitalačke publike; a kako je udarilo temelj komentiranju Marulićeva glavnoga djela, nije se moglo, uza sve njegove krutosti i nedostatke, prijeći preko njega ni u ovom novom izdanju.

h) Ovim, po redu osmim izdanjem »Judite« želio je nakladnik, da obilježi jubilej rođenja jednoga od najstarijih hrvatskih umjetnih pjesnika i usto dade današnjoj čitalačkoj publici najbolje Marulićevo djelo, prvi hrvatski umjetni ep, u što pristupačnijoj formi. Kako je to približavanje čitaćoj publici imao pred očima već Kušar u svojem izdanju, smatralo se najboljim rješenjem, da se na podlozi Kušarova izdanja izvrši revizija teksta i komentara. Da se izvrši taj zadatak, nije bilo dovoljno preuzeti tekst »Judite« ni po Kušarovoj, a ni po Jagićevoj redakciji, nego je trebalo provesti reviziju pridržavajući se što je bilo više moguće jedino mjerodavnoga izvora, t. j. prvoga izdanja od god. 1521. Za svakoga izdavača »Judite« jedini je problem što vjernija interpretacija toga prvog izdanja. Vidjeli smo naime, da su ostala izdanja bez promjene preštampana s prvoga izdanja. Ja sam se za taj posao služio dobrim fotokopijama dubrovačkog primjerka prvog izdanja.

Da bi tekst i izvanjim licem što više odgovarao najstarijim izdanjima, želio sam da sve Marulićeve marginalne bilješke, kojima sâm tumači pojedina mjesta svojeg pjesmotvora, budu štampane sa strane uz svako pojedino mjesto, na koje se odnose, ali kako je to zadavalo tehničkih poteškoća, prebačene su sve te bilješke u dno strane, a uz njih je dodan broj stiha, na koji se bilješka odnosi. Zbog toga su sve bilješke i tumačenja redaktora prebačene na kraj čitavog djela, pa se usto postiglo to, da je ostao čist Marulićev tekst, odijeljen od komentatorova aparata. Napominjem, da su u ovom izdanju donesene sve Marulićeve bilješke, bez obzira na njihovu vrijednost, dok je Kušar upotrebio (kao i Jagić) samo važnije i isprepleo ih sa svojim tumačenjem teksta na dnu svake strane.

U smislu gore postavljenog načela revizije samoga teksta »Judite«, ja sam na mnogim mjestima izmijenio Kušarovo i Jagićevo čitanje. Nije to učinjeno samovoljno. Pritom sam se vodio načelom, da tekst, koliko god to dopušta smisao i duh Marulićeva jezika, vratim na prvo izdanje i da što manje mjestâ proglasim štamparskim pogreškama. Tako sam ispravio prema prvom izdanju na pr. *tvoga* mj. *tvoja* (I, 18), *ga* mj. *ča* (I, 243), *trumbite* mj. *trombite* (I, 274), *puk* mj. *pak* (II, 264), *more* mj. *može* (III, 20), *tamun* mj. *tumun* (III, 224), *sega* mj. *svega* (VI, 12) i t. d. Ispravio sam u Marulićevoj posveti Jagićevo *kako im je dilo prošlo* u *kako je dilo prošlo* (r. 28), što posve mijenja smisao; tu je naime u izdanju od 1522. (kojim se Jagić služio) štampano »chachoīe«, što se, naravno, moralo čitati »kako im je«, ali u prvom je izdanju štampano »chachoie«, što se opet mora čitati »kako je«. Slično je i s drugim mjestom u posveti: u svima izdanjima bilo je štampano »vochīa«, što Jagić i Kušar reproduciraju kao *voća,* dok i ovdje treba cirkumfleks čitati kao *m,* dakle *voćima* (r. 25). I na više mjesta Jagić (a po njemu i Kušar) nije htio tekst reproducirati onako, kako stoji u starim izdanjima, jer su mu se činila nerazumljiva, pa je mijenjao u svoje kombinacije; tako je glagolski prilog prošli *zaprši* (= zaprvši) promijenio u *završi* (II, 97), *taćaše* u *tamnjaše* (IV, 166), *sačući* (od glag. sakati) u *skačući* (I, 272), *mast* u *vlast* (VI, 264). Takva sam mjesta ispravio, a ispravio sam i neke druge Jagićeve konjekture nejasnih ili pogrešno štampanih mjesta; tako sam njegovo *pita; a sva kušav* ispravio u *pitav i sva kušav* (II, 46), *pitat ju* u *slišat ju* (IV, 171), *pot opara* u *potopara* (V, 178), *pad se* u *padše* (V, 181) i t. d., što sve obrazlagati — nije ovdje mjesto. Dodajem, da sam i ja na dva-tri mjesta uzeo za štamparsku pogrešku, što Jagić nije mijenjao; tako sam *rugo* izmijenio u *prugo* (VI, 67) zbog veze s glagolom splesti *(spletče prugo* = spletavši prugal, zamku) i *poleče; čtiše* (VI, 429), što u prvom izdanju glasi »ctisce«, izmijenio sam u *htiše,* da ne moram glagolu *čtiti* (= štovati) samovoljno davati smisao »odrediti«, kako je to učinio Kušar u komentaru.

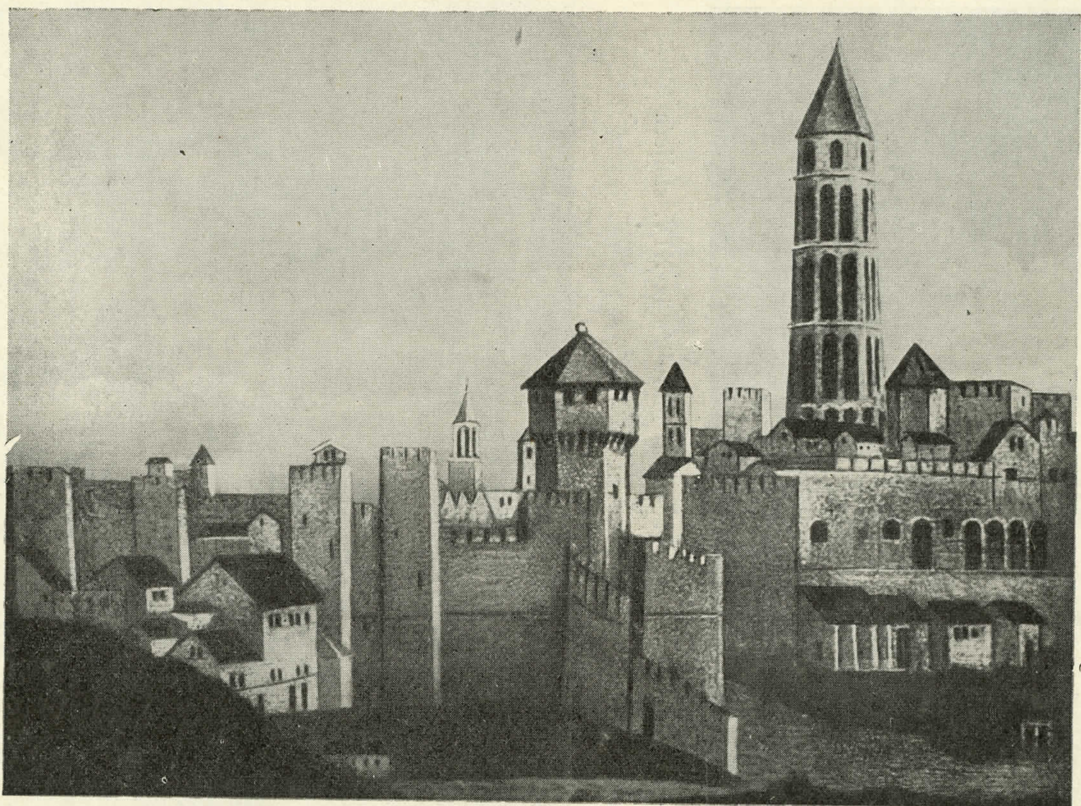
Osim toga u cijelom sam tekstu proveo neke izmjene u skladu s historijskom gramatikom, kako bi se što bolje reproducirao Marulićev jezik, ma da se te stvari naoko čine sitnima. Tako sam sva ona mjesta, gdje dolazi u Jagićevoj redakciji grupa *cr* (a u originalnom se izdanju ne razlikuje grafijski *cr* od *čr*) vratio u staro čakavsko *čr,* kao što je *črn, črv, črljen* i sl. Skupinu *ij* (koja je zbog nepotpunosti Marulićeve grafije često nesigurna) reproducirao sam u drugom licu sing. imperativa samo kao *i,* jer je tako i u starim izdanjima, a moglo bi da odgovara Marulićevu izgovoru; prema tome imam *hti* mj. Jagić-Kušarova *htij, vi* mj. *vij* i sl. Iz istog razloga trebalo je izostaviti apostrofe na kraju imperativnih oblika, koji su se i u narodnom jeziku mogli izgovarati bez nastavka *-i* (kao i u infinitivu); dakle *otvor* mj. *otvor', prim* mj. *prim'* i sl. Oblike *hoć* (= hoćeš), *ne ć* (= ne ćeš) i *mož* (= možeš) ne valja također uzeti kao okrnjene oblike pa ih ne treba pisati s apostrofom. Bez apostrofa su pisane i riječi kao *zbiv* mj. *'zbiv, zidoše* mj. *'zidoše* i sl., jer je to redoviti narodni izgovor, a ne okrnjivanje pjesnikovo. Što se tiče zamjenice *ti,* koja dolazi u krnjem obliku *t',* i glagolskog oblika *si,*

koji dolazi u krnjem obliku *s',* njih sam uzeo kao pjesnikove umjetne oblike pa sam ih pisao s apostrofom; naprotiv parasitsku česticu *ti,* koja često dolazi kao *t,* pisao sam bez apostrofa, jer se tako u dalmatinskim dijalektima doista govori. Još su izostavljeni apostrofi uz prijedloge *k* i *s* čak i onda, kad ih Marulić piše pred riječima, koje počinju istim slovom (kao *s sobom*). Apostrof je ostavljen između suglasnika *l-j* i *n-j,* kad ih treba na stariji način čitati odvojeno, a ne kao danas *lj* i *nj,* na pr. *zel'je, smin'je* i dr. Naprotiv izostavljen je apostrof između *d-j,* jer se i onako u našem današnjem pravopisu razlikuje dj od đ.

Zajedno s Kušarom udaljio sam se od starijih izdanja u pravopisu, t. j. Marulićev je često nedosljedan pravopis usklađen s današnjim fonetskim književnim pravopisom. U Marulića, po običaju naših starih, isprepleću se etimološki i fonetski princip. On ide katkada u fonetiziranju tako daleko, da provodi asimilaciju suglasnika čak između dvije riječi, na pr. *nid bi* (I, 309), *jedam bot* (II, 11), *z bati* (II, 27) i dr., dok drugdje piše strogo etimološki te ne provodi asimiliranje niti usred riječi, na pr. *obkladaju* (u posveti 29), *odhodi* (I, 30), *otcem* (IV, 7), *razstojih* (IV, 11) i t. d. Ja sam u transkripciji katkada zadržao s Marulićem stariji razvojni stadij, da bih sačuvao nešto od arhaičnosti pjesnikove, a katkada i da bi čitač lakše prepoznao riječ; stoga pišem ne samo *počten'je, čtova,* nego i *vrgši, dvigši, britci, izšad* i sl. Isto tako sam s Jagićem ostavio nespojene mnoge priloške izraze, na pr. *po tom, od davna, od kud* i sl. Na koncu spominjem, da sam sve slučajeve vokalnoga *r,* koji Marulić redovito piše kao *ar,* (na pr. *uzdarži, harvacki*) pisao uvijek sa *r,* iako bi se dalo raspravljati o točnom izgovoru toga glasa u ustima Splićana XVI. stoljeća. Isto tako je stalno reproduciran sa *v* Marulićev *f,* kad god dolazi mjesto etimološkoga *v,* a to je u njega vrlo često (na pr. *sfete, sfoj, vidif,* pa čak i *s fojskom, s flas, zfizd, karfave* i sl.

Što se tiče tumačenja teksta i rječnika Marulićeva jezika, koji je štampan u ovom izdanju poslije teksta »Judite« (str. 103—150), moram reći, da je to u stvari revidiran Kušarov rad. Ja sam doduše mnoga mjesta mijenjao ili dopunjavao, ali sam u dvoumici ostavio katkada Kušarovo objašnjenje; stručni će čitač moći lako razabrati razlike i ocijeniti vrijednost mojih prijedloga za čitanje i tumačenje težih mjesta. Broj pred svakim objašnjavanjem označuje stih u pojedinom »libru« ili redak odlomka. Tumačenje, koje se odnosi na Marulićeve bilješke, ima uz broj i slovo *b.*

VJEKOSLAV ŠTEFANIĆ

Stari Split; detalj s poliptiha Girolama di Sanctacroce u Poljudu kod Splita (1549)

a) Grb obitelji (Pečenića) Marulića iz XIV. stoljeća

b) Grb obitelji (Pečenića) Marulića iz XVI. stoljeća
(Vidi: Fisković, Prilog životopisu Marka Marula Pečenića; *Republika*, 4, 1950)

Rukopis Marka Marulića (u njegovu primjerku Tortellijeve *Ortografije*)
(Vidi: Fisković, Prilog životopisu Marka Marula Pečenića; *Republika*, 4, 1950)

R Vrſus & omuia compoſita ſeu deriuata a macbe que eſt pugna:per.cb aſpiratum ſcribũtur:ut antimacbus:ampbimacbus:Andromacbe:& ſimilia quæ in ſequentibus deſignabimus.

NICI.

I Tem & compoſita uel deriuata a nici quæ eſt uictoria: cũ.i.latino: & c.nõ aſpirato ſcribuntur:ut Nicanor: Nicander:niciteria:Nicoſtrata: Nicolaus:olympionices.i.olympici uictor:& alia pene inumerabilia.

LYCOS.

S Imiliter oia compoſita uel deriuata ab bac dictiõe lycos quæ apud nos ſignificat lupum:per.y.græcuȝ &.c.exile ſcribũtur.ut Lycopbrõ: Lycomedes:Lycaon:& ſimilia q̃plura.

AGATHOS.

A Mplius & omnia compoſita uel deriuata ab agatbos: quod apud nos dicit bonũ:p.tb.aſpiratũ ſcribitur:ut Agotbocles:Agatboſtbenes: & ſimilia.

PLISTOS.

I Tem & omnia compoſita uel deriuata ab bac dictiõe pliſtos quæ apud nos dicit multũ:& cũ.i.latino &.t.exili ſcribuntur:ut Pliſtonax qui filius fuit Pauſaniæ.Pliſtarcbus filius Leonidis.Pliſtonicus:& ſimilia.

PROTOS.

I Tem & omnia compoſita uel deriuata ab bac dictiõe protos:quæ apud nos dicit primum:cũ.t.ſimiliter nõ aſpirato ſcribũtur: ut Protoſilaus: protomartyr:Proteus & ſimilia.Et bæc bactenus quo ad buiuſmodi noſtræ ortbograpbiæ præcæpta dicta ſufficiant.

Quæ deinceps & quo ordine tractabũtur.

D Einceps dictiones quaſdã ſecundum alpbabeti noſtri ordinem p rectã ortbograpbiam proſequemur. In quibus multa declarare intendimus: quæ alias difficillima uideri potuiſſent.Et incipientes ab.a. littera: p reliqua ſuo ordine gradiemur.

E 3

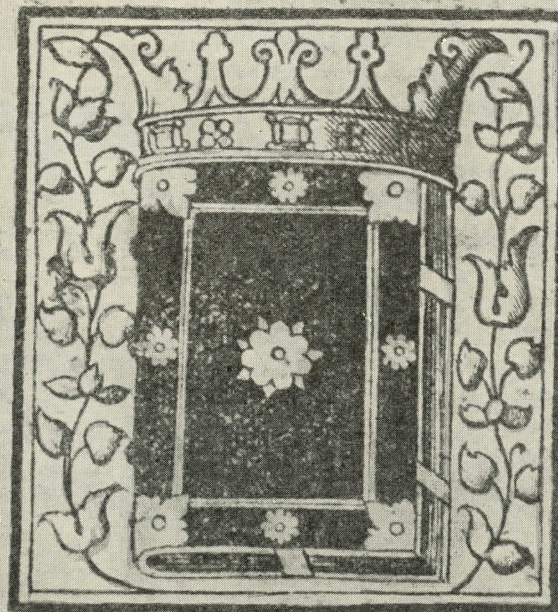
Inicijali i bočni podnaslovi, kojima je Marko Marulić popunio svoj primjerak Tortellijeve *Ortografije*

(Vidi: Fisković, Prilog životopisu Marka Marula Pečenića; *Republika*, 4, 1950)

Libar Marca Marula Splichianina V chomſe uſdarſi Iſtoria Stete udouice Iudit u uerſih haruacchi ſloſena/chacho onã ubi uoi uodu Olopherna Poſridu uoiſ che gnegoue/i oſlobodi puch iſraelſchi od ueli che pogibili.

Prodaiuſe ubhecih umarcani uſtacũ chi darſi libar ſa ſignao.

Naslovna strana **prvog** izdanja Marulićeve *Judite*, 1521.

Chgnige Marcha Marulichia ſplichianina/uchih ſe uzdarzi Iſtoria od ſfete Iudite u ſceſt libri razdigle na naſlauu boziu počignu.
Libro paruo.

DICHE Ter huagleuia/ preſſetoi Iuditi
Sminagne ſtuorčia / hochiu gouoriti.
Zatochiu moliti / Boze tuoiu ſuitloſt/
Nehtimi chratiti / u tom punu miloſt.
Tis on chi da chripoſt / ſſachomu dilugne.
Igne chipu lipoſt / ſpocteniem ciſtigne.
Ti poni ſad mene / tacho iur naprauí
Iazich da pomene / ca miſal pripraui.
Vdahni duh praui / umni glubaſ tuoia
Da ſobō netraui / uechie pamet moia.
Bludechi ozoia / zdruzbō ſtarih poet/
Boge ctoua choia / chimi ſuit biſce ſpet.
Da tis nadaſſe ſſet / iſtinni Boze moi
Ti daies ſlatcho pet / uernimſi ti pochoi
A ne ſchup trichrat troi / diuiccha ochola/
Pridauſci ios ubroi / ſchitarom Apola.
Vz luigni od zdola / glas moi chnebu gori/
Gdi tuogi priſtola / ctuiu ſſetih zbori.
Da der utuem duori / budeti uſliſcan
Dochol izgouori / od Iudite piſan.

Poet poeteſe zouu chipiſu uerſe.

Trichrat troi deuet biſce boezic imetugnaimi Apollo ſchitarō chih poeti priziualu na pomoch detaſa ali chantanta guih ueraa:

Sedma strana prvog izdanja Marulićeve *Judite,* s dva drvoreza

Libar Marca Marula Splichianina Vchoinſe viſdarſi Iſtoria Sfete vdouice Iuditu verſih haruacchi sloſena: chacho ona vbi voi vodu Olopherna Poſridu vouiche gnegoue: i oſlobodi puch iſraelſchi od veliche pogibili.

Prodaiuſe vzadri dierolima mirchouichia.

Daruje sveučilištnoj knjižnici

Naslovna strana drugog izdanja Marulićeve *Judite,* 1522.

Ch nige Marca Marulichia splichianina vchih se vzdarzi Istoria od sfete Judite u scest libri razdigle na nas lauu bozlu pocignu. 4

Libro paruo.

Dicche Ter huaglenia presse iol Juditi
Smiua gne stuoreia hoc iu gouoriti.
Zatochiu moliti Boze tvoiu svitlost
Nebrimi chratitiu toi puunu milost.
Tis on chi oa chripost ssachomu oi lu gne.
Igne chipu lipost spoctemem cistigne.
Ti poni sad mene tacho iur naprani
Iazic oa pomene ca misal p. iprani.
Udalni oul prauiumni glubas tuoia
Da sobo netraui vechie panset mola.
Bludechi ozoia zdruzbo starih poet
Boge ctoua choia chuni suir bisce spet.
Da tis nadasse sse istinni Boze moi
Ti oa es slatcho pet vernimi ti pochol
A ne schup trichrat troi oiuicceba ochola
Pridausci ios vbroi schitarom Apola.
Uzdu... od zdola glas moi chnebu gori
Gdi tuo a pristola ctuiu ssetih zbori.
Da ocr vtuem ouori budeti vslisçan
Tochol izgouoru od Judite pisan.
Grad ve i Egbatan fazi ja iredi
Chragl huale pobuata Arphazat od Medi

Poet poetesse zouu chipti verse.

Trichrat troi deuet bisce bozic inciugn mi Apollo schitaro chih poeti prizuahu na pomoch oataia al chantaiia gnih verasi

Četvrta strana drugog izdanja Marulićeve *Judite*

Libar Marca Marula Splichianina V chomse usdarsi Istoria Sfete udouice Iudit u uersih haruacchi slosena, chacho ona ubi uoi uodu Olopherna Posridu uoiss che gnegoueh oslodobi pu chi israelschi od ueli che pogibili.

Naslovna strana t r e ć e g izdanja Marulićeve *Judite,* 1523

Nadgrobna ploča Marka Marulića u crkvi splitskih konventualaca (XVI. stoljeće)

LIBAR

MARCA MARVLA

SPLICHIANINA

Vchomſe vſdarſi Iſtoria Sfete vdouice Iudit u verſih haruacchi ſloſena : chacho ona vbi voi vodu Olopherna Poſridu voiſche gnegoue : i ollodobi puchiſraeliſchi od veliche pogibili.

†

Prodaiuſe uzadri uierolima mirchouichia.

IN VENETIA,

Appreſſo Marco Bindoni. M D LXXXVI.

Naslovna strana četvrtog izdanja Marulićeve *Judite,* 1586.

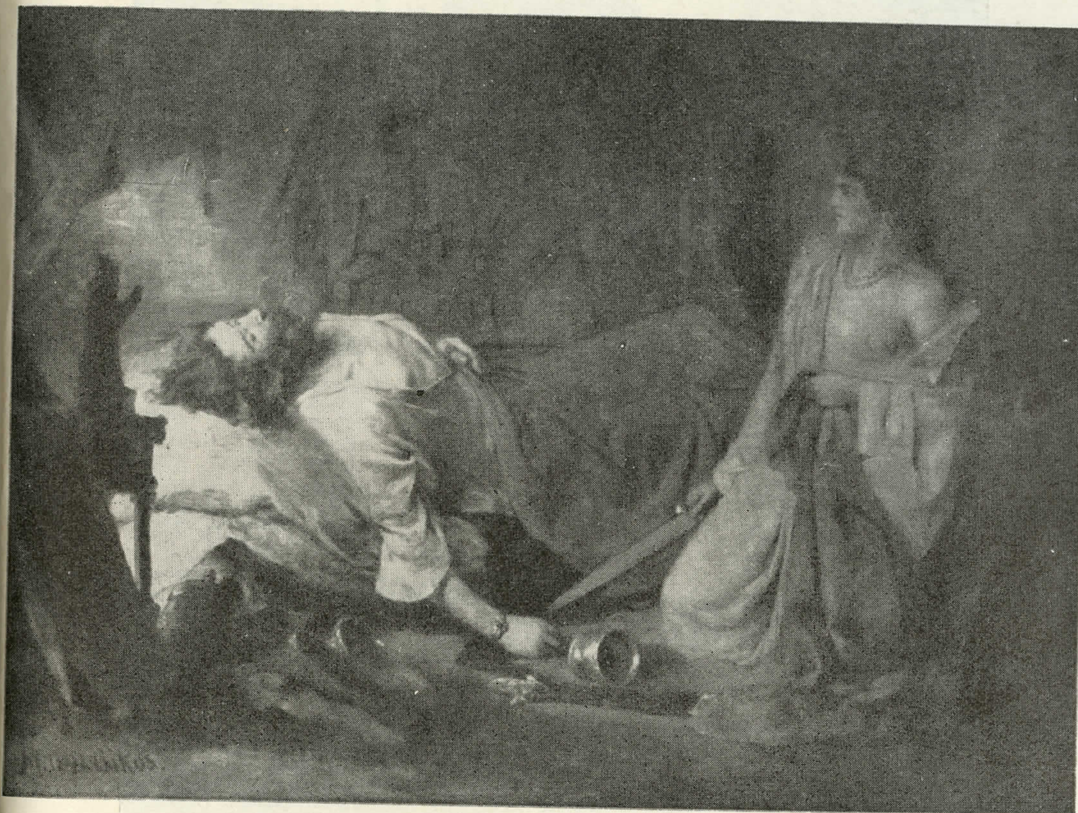
Julije Klović (1498—1578): *Judita i Holoferno*

Andrija Medulić (c. 1515—1563): *Judita*

Andrija Medulić (c. 1515—1563): *Judita*

Bela Csikoš-Sessia (1864—1931): *Judita i Holoferno* (1892)

Ivan Meštrović (1883— . . . .): Marulićev spomenik u Splitu (1924)

INICIJALI I DRVOREZI

reproducirani u ovom izdanju
preuzeti su iz drugog izdanja Judite (1522)
(po snimcima Fotolaboratorija
Jugoslavenske akademije
znanosti i umjetnosti)

VINJETA

na 30. strani detalj je drvoreza
sa 38. odnosno 86. strane

OKOLINA SPLITA

bakrorez Franje Rotta Kolunića (1520 — 1583)
reproduciran je na unutarnjim stranama omota

FOTOGRAFSKE SNIMKE

Konzervatorski zavod za Dalmaciju, Split (foto Stühler I, II, III, IV);
Fotolaboratorij Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (VI, VII);
Marijan Szabo, Zagreb (X, XV, XVI)

KAZALO

O MARKU MARULIĆU

JUDITA

TUMAČ

SLIKOVNI PRILOZI

Meterirao *Branimir Sokol*
Korigirao *Dr. Josip Guglielmi*

Izdavač ZORA
Državno izdavačko poduzeće Hrvatske
Za izdavača *Ivan Dončević*
Rkp. br. 586 — 11 $^1/_4$ tiskanih araka
Naklada 5000 primjeraka
Tiskanje dovršeno 22. VI. 1950.
u tiskari Nakladnog zavoda Hrvatske,
Zagreb, Frankopanska ul. 26

Cijena knjizi: poluplatno D 90—.,
platno D 94.—, koža D 494. –

51391/406/407

CLISSA
SPALATO
ISOLA BRAZZA
ISOLA